

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ECEM GÜVEN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEKERİYYA AKDAĞ

MALATYA-2023

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “Avrupa Birliği ve Çin İlişkileri: Fırsatlar ve Tehditler” başlıklı bu çalışmanın; bilimsel, ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

ECEM GÜVEN

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimi yazma sürecimin en başından itibaren, değerli tavsiye, yönlendirme ve desteğini esirgemeyen, her daim kıymetli vaktini benimle paylaşan sayın danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ’a saygı ve teşekkürlerimi iletiyorum. Tez çalışmama kıymetli katkılarından dolayı jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Süleyman EKİCİ ve Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ’ye teşekkür ederim

Öğrenim hayatım boyunca desteklerini her an hissettiğim kıymetli babam Mehmet GÜVEN, annem Yasemin GÜVEN ve abim Tayfun GÜVEN’e; tezi bitirmemde büyük bir motivasyon ve umut kaynağı olan biricik yeğenim İlteriş Kağan GÜVEN’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ecem GÜVEN

15.09.2023

İTHAF

Bu çalışma, tüm zorluklara rağmen mücadele etmeyi bırakmayanlara ve geleceğe her daim umutla bakarlara ithaf edilmiştir.

AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa Birliği-Çin ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifinden incelenmiştir. Bu iki aktörün ekonomiyi, siyaseti, kültürü, eğitimi, insan haklarını, teknolojiyi kapsayan ve giderek daha çeşitli bir hale gelen ilişkileri vardır. Avrupa Birliği (AB)-Çin ilişkilerinin resmi olarak başlaması 1975 yılına dayanmaktadır. 2003 yılında ise AB-Çin ilişkileri “Statejik Ortaklık Antlaşması” ile daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Çin dünyadaki en büyük nüfusa sahip olmasıyla da uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak AB’nin ilgisini çekmiştir. Hem AB hem de Çin, ilişkilerini derinleştirmeye isteklidir.

Başlangıçta ekonomik olarak diyalogta bulunan AB ve Çin, daha sonra ilişkilerini derinleşerek ekonomik, siyasi ve sosyal alanda da diyalog kurmaya başlamıştır. Siyasi ve sosyal ilişkilerinin içerisinde ekonomiden sonra önem verdikleri ve sorunlu olarak gördükleri diyalogları ise insan hakları konusu olmuştur.

Tarafların arasında belli dönemlerde yaşanan krizler olsa da ekonomik olarak bağımlılıkları birçok sert adımın önüne geçmiştir. AB ve Çin kendilerini stratejik rakip olarak değil stratejik ortak olarak adlandırmaktadır. Stratejik ortaklıklarını inceleyebilmek için tarafların uluslararası sistemde yer alan konulara ne tür bir yaklaşım sergilediklerini incelemek gerekmektedir. Bu çalışmada, farklı anayasal sisteme ve güç yapılarına sahip olan iki aktörün, kurmuş olduğu ilişkinin gelişimi hakkında etkin bir çerçeve sunulacaktır.

Bu çalışmada, “AB ve Çin, stratejik ortaklıktan bahsederken ne söylemek istiyor?” “AB-Çin ilişkilerinde fırsatlar ve tehditler nelerdir?” “AB-Çin ilişkilerinin sorunlu alanlar nelerdir?” “Sorunların çözümü için ne tür adımlar atılıyor?” sorularına cevap aranmıştır. Bu çalışma, AB-Çin ilişkilerine daha geniş bağlamda genel bir bakış açısı sunmaktadır.

Çalışmanın özünde AB ve Çin, farklı anayasal sisteme sahip olan ve coğrafi uzaklıkları olan iki yapının, ekonomik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ilişkilerini geliştirdiklerine değinilmektedir. Özellikle ekonomik fırsatlar, AB üye ülkeleri arasında tek seslilik oluşturamadığı için Çin’e karşı AB önlem almak istese bile alamadığı görülmektedir. Çalışmanın sonucunda, AB dönem dönem Çin ile siyasi olarak yakın bir ilişki kurmak istemese de ekonomik karşılıklı bağımlılık, iki aktör arasında yakın bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. AB’nin Çin’e ekonomik bağımlılığı sebebiyle de Çin ile rekabetten çok işbirliğine yöneldiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar kelime: Avrupa Birliği, Çin, Karşılıklı Bağımlılık, Stratejik Ortaklık

RELATIONS WITH THE EUROPEAN UNION AND CHINA: OPPORTUNITIES AND THREATS

ABSTRACT

In this study, European Union-China relations are examined from the perspective of interdependence theory. These two actors have increasingly diverse relationships covering economy, politics, culture, education, human rights and technology. The official start of European Union (EU)-China relations dates back to 1975. In 2003, EU-China relations became more comprehensive with the "Strategic Partnership Agreement". As China has the largest population in the world, it has attracted the attention of the EU as an important actor in the international system. Both the EU and China are keen to deepen their relations.

The EU and China, which initially had an economic dialogue, later deepened their relations and began to establish a dialogue in the economic, political and social fields. Among their political and social relations, the dialogues that they attach importance to after the economy and which they see as problematic are human rights.

Although there were crises between the parties at certain periods, their economic dependence prevented many drastic steps. The EU and China call themselves strategic partners, not strategic rivals. In order to examine their strategic partnerships, it is necessary to examine what kind of approach the parties take to the issues in the international system. In this study, an effective framework will be presented about the development of the relationship established by two actors with different constitutional systems and power structures.

In this study, "What do the EU and China mean when they talk about strategic partnership?" "What are the opportunities and threats in EU-China relations?" "What are the problematic areas of EU-China relations?" "What kind of steps are being taken to solve the problems?" Answers to these questions were sought. This study provides a general perspective on EU-China relations in a broader context.

In the essence of the study, it is mentioned that the EU and China, two structures with different constitutional systems and geographical distances, have developed their relations within the framework of economic interdependence. It seems that even if the EU wanted to take precautions against China, it could not, especially since economic opportunities could not create a unified voice among EU member states. As a result of the study, although the EU does not want to establish a politically close relationship with China from time to time,

economic interdependence necessitates close cooperation between the two actors. It is concluded that the EU is turning to cooperation rather than competition with China due to its economic dependence on China.

Keywords: European Union, China, Interdependence, Strategic Partnership

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
TEŞEKKÜR	ii
İTHAF	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ

1.1.Karşılıklı Bağlımlılık Teorisinin Gelişimi	4
1.2.Karmaşık Karşılıklı Bağlımlılık	10
1.3.Karşılıklı Bağlımlılık Teorisine Eleştiriler	13

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.1949-1975 Dönemi.....	16
2.2.1975-1989 Dönemi.....	19
2.3.1989-1995 Dönemi.....	22
2.4.1995-2003 Dönemi.....	25
2.5.2003-2008 Dönemi.....	28
2.6.2008-2013 Dönemi.....	33
2.7.2013 Sonrası	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİK, SİYASİ VE SOSYAL DİYALOG

3.1.Ekonomik ve Ticari İlişkiler.....	39
3.2.İnsan Hakları	51
3.3.Güvenlik İlişkileri.....	59
3.4.İklim Değişikliği ve Enerji İlişkileri	64
3.5.Bölgesel Politika Diyalogu.....	69
3.6.Kültürel İlişkiler	71
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	73
KAYNAKÇA	78

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ürün Kategorisine Göre 2021’de Çin ile AB Ticaret Dengesi 48

Tablo 2. AB ve Çin'deki Başlıca Politika Eylemleri ve Politika Belgeleri Kronolojisi ... 65

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Çin'in Yıllık GSYH Büyüme Oranı	45
Grafik 2. AB'nin Çin ile Mal Ticareti	47
Grafik 3. AB'nin Çin ile Ticareti (2006-2021)	48
Grafik 4. AB-Çin Karşılıklı DYY Stokları	50

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AK	: Avrupa Komisyonu
AP	: Avrupa Parlamentosu
ASEM	: Asya Avrupa Toplantısı
AT	: Avrupa Topluluğu
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CAI	: Kapsamlı Yatırım Anlaşması
CESC	: Çin Ekonomik ve Sosyal Komitesi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EESC	: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSHY	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HKO	: Halk Kurtuluş Ordusu
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği

GİRİŞ

Uluslararası sistem, tarih boyunca belli güçlerin yükseliş ve çöküşleriyle birlikte birçok kez değişim ve dönüşüme uğramıştır. Uluslararası sistemde, güç dengelerinin değiştiği yakın tarihteki olay ise Sovyetler Birliği'nin çökerek Soğuk Savaş'ın sonlanmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile kurulan iki kutuplu sistemin bitmesi anlamını taşımaktaydı. Sovyetler Birliği, yıkılmasının ardından uluslararası sistemde Rusya Federasyonu olarak yerini almıştır. Rusya Federasyonu, 1991-2000 yılları arasında serbest piyasa ekonomisi, liberal demokratik siyasi yapıya geçiş için birtakım reform hareketlerinde bulunarak iç politikasına odaklanmıştı. 20. yüzyılın sonlarında uluslararası sistemde ABD'nin karşısında güçlü bir rakibi yoktu. ABD ise bu dönemde, dünyada hareket serbestliğini giderek artırmış ve ABD'yi küresel bir tek güç olma amacına yöneltmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ABD, uluslararası sistemi tek kutupluluğa evriltme çabası içine girmiştir.

ABD'nin tek kutupluluk söylemi ve uluslararası sistemde güçlü aktör olarak hareket ettiği yıllarda uluslararası sahneye gücünü artırarak yeni aktörler uluslararası sahneye çıkmıştır. 2001 yılında ABD'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar, ABD'nin tek kutuplu sistemini sorgulatmıştır. ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya'daki etkinliğinin göreceli olarak azalması da yükselen güçlerin ABD'nin uluslararası sistemdeki rakipleri haline gelmiştir.

21. yüzyılın başlarında yükselen güç olan Avrupa Birliği (AB), Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC kısaca Çin), güçlenerek o günden itibaren uluslararası sistemde çok kutupluluk düzeni yaratmaya çalışan aktörlerdir. ABD ise yeni oluşan uluslararası sistemde gücünü korumaya çalışmaktadır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemde geleneksel güvenlik sorunları ön plandayken, Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik kaygılar giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. Uluslararası sistemin küreselleşerek devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin ve iletişiminin hızla geliştiği bir dönemde yükselen güçler arasındaki ilişkileri değerlendirmek önem arz etmektedir.

Resmi olarak AB-Çin ilişkileri 1975 yılında başlamıştır. Avrupa Topluluğu'nun (AT) aktif olduğu yıllarda başlayan AB-Çin ilişkileri genel olarak ekonomik, kültürel, sosyal ilişkiler üzerine kuruludur. AT ve Çin arasında ilk olarak 1978 yılında ticari bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte karşılıklı olarak birbirlerine imtiyazlar tanımışlardır. 1985 yılında ise 1978 yılında imzalanan anlaşmayı güncelleyerek ekonomik ortaklık üzerine

bir anlaşma imzalayarak ilişkilerini derinleştirmişlerdir. AB-Çin ilişkilerindeki ekonomik işbirliği ve diyalogunun temeli bugün hala bu anlaşmaya dayanmaktadır. 1985 sonrası olan dönemde AB ve Çin ilişkileri, ağırlıklı olarak ekonomik ve ticari alanda yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak taraflar arasındaki işbirliği gerekli olmasına rağmen birçok konuda (siyasi, sosyal, ticari, insan hakları) diplomatik bir çatışmaya girmektedirler. 1989 yılının ardından çeşitli siyasi sorunlardan dolayı AB'nin Çin'e uyguladığı silah ambargosu ve bazı kısıtlamalar, o yıllardaki ilişkilerin daha düşük bir profilde ilerlemesine neden olmuştur. Ancak ekonomik ve ticari çıkarlar nedeniyle ilişkiler hızlı bir şekilde tekrar düşük profilden çıkarılarak pozitif bir yöne doğru ilerlemiştir. Çin'in sahip olduğu büyük ekonomisi ve pazarı, yüksek üretim kapasitesi AB için vazgeçilmez bir hale gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından AB-Çin ilişkileri hızlı bir şekilde gelişmiştir.

2003 yılında AB ve Çin arasında geliştirilen Kapsamlı Stratejik Ortalık, günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Başlangıçta ticari ve ekonomik olan ilişkileri, günümüze kadar derinleşerek ilerlemiştir. Bu ilerleme sonucunda insan hakları, kültürel değişimler, bölgesel konular, iklim değişikliği gibi çok farklı alanlarda işbirliği kurulmasını sağlamıştır. AB ve Çin arasında yapılan işbirliği görüşmeleri aralarında her yıl konularına göre düzenlenen zirvelerle düzenli olarak devam ettirilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, anayasal sistemi AB'den tamamen farklı ve ekonomik bir güç olan Çin'in uluslararası sistemde işbirliği ve rekabet alanlarını, karşılıklı bağımlılık ekseninde tartışmaktır. Yine bu çalışmada AB-Çin ilişkileri, 1975 yılından başlayarak günümüze kadar ele alınmıştır. Çalışma, Çin ve AB ilişkilerini, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada, AB ile Çin arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, diplomatik ilişkileri ele alınmaktadır.

Akademik literatürde, kendine özgü yapısı nedeniyle AB entegrasyonu küresel bir aktör olmak için kurulduğu günden beri çeşitli alanlarda çalışmalarını devam ettirmektedir. Asya'da ve dünyada ekonomik gücünü ispatlayan Çin ise güçlü bir aktör olarak uluslararası sistemde yerini almakta ve akademik literatürde önemli bir yere sahip olmaktadır. Ekonomik açıdan AB ve Çin arasındaki ilişkiler, derinleşip gelişirken siyasi ve sosyal ilişkileri de paralel olarak gelişim göstermektedir. Her iki taraf da coğrafi büyüklükleri, nüfusları, ekonomik etkinlikleri, pazarı gibi alanlardaki yerlerinin önemi nedeniyle uluslararası sistemde önemli iki aktördür. Bu iki önemli aktörün de birbirleri ile olan ilişkilerinin analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile hazırlanan bu çalışmanın analizinde içerik analizi ve döküman analiz yöntemi kullanılmıştır. Literatürden elde edilen bilgiler detaylı ve sistematik bir şekilde incelenerek kategorileştirilmiştir. Yorumlanan ve özetlenen kavramlar arasında ilişkiler, çalışmada ele alınarak sistematik bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın içeriğinde istatistiki verilerden ve grafiklerden faydalanılmıştır. Çalışmada, daha çok İngilizce literatüre yer verilmiştir. Çin alfabesinin okuma zorluğu ve kaynaklarının açık erişimde kısıtlı olması nedeniyle çalışmada Çin kaynaklarına sınırlı derecede yer verilmiştir.

Bazı yönleriyle ulusüstü hukuk düzenine sahip olan AB ve ekonomik açıdan güçlü olup AB'den tamamen farklı hukuki sisteme sahip olan Çin'in bahsettiği stratejik ortaklık nedir? AB ve Çin'in işbirliği ve rekabet alanları nedir? AB ve Çin'in bölgesel, uluslararası ve ikili ilişkilerde attığı adımların birbirlerini etkileme potansiyeli nedir? Stratejik ortak olarak AB ve Çin'in kastettikleri ortaklık ne tür bir boyuttur? AB ve Çin'in uluslararası sistemde birbirlerini tehdit olarak veya fırsat olarak gördükleri ne tür davranışları bulunmaktadır? AB'nin Çin'e karşı yaklaşımlarını etkileyen faktörler nelerdir? AB ve Çin'in işbirliği alanları ve birbirlerine tehdit oluşturdıkları alanlar nelerdir? Bu çalışmada bu sorulara cevap vermeye çalışılacaktır. Çalışmanın genel içeriğinde "AB-Çin ilişkilerinde fırsatlar ve tehditler nelerdir?" sorusuna cevaplar aranacaktır. AB ve Çin ilişkilerinin sorunlu ve çözemedikleri alanlar ele alınıp, neden çözülemediği ile ilgili verilere belli bölümlerde yer verilecektir.

Çin Halk Cumhuriyeti literatürde Çin olarak adlandırıldığı için çalışmanın genelinde Çin Halk Cumhuriyeti'nden bahsedilirken Çin ifadesi kullanılmıştır. Bu çalışmada, AB'nin kendi politik kimliğiyle Çin ile kurduğu ilişkiler ele alınmış olup AB üyesi ülkelerin Çin ile kurduğu ikili ilişkiler, bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Karşılıklı Bağımlılık Teorisi'nin gelişimi, uluslararası ilişkiler teorileri içerisindeki kapsamına ve eleştirilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde AB-Çin ilişkilerinin tarihsel gelişimine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde ise ekonomik, sosyal, siyasi alanlardaki ilişkilerine değinilmiştir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde istatistiki verilerden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ

Uluslararası sistemin değişim ve dönüşümü sonucunda, sistemi açıklayan geleneksel teoriler de sorgulanmaya başlanmıştır. Robert Keohane ve Joseph Nye, değişen ve dönüşen uluslararası sistemi açıklamak için “karşılıklı bağımlılık teorisini” geliştirmişlerdir. Aktörler arasındaki ilişkilerin karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılabilmesi için aralarında bir “maliyet” bulunması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde karşılıklı bağımlılık teorisi ile ilgili genel bir bilgilendirme yapılacaktır.

1.1. Karşılıklı Bağımlılık Teorisinin Gelişimi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan değişim ve dönüşümler var olan sistemi açıklamaya çalışan teorilerin de dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte geleneksel söylemler sorgulanmaya başlamıştır. 1972 yılında Robert Keohane ve Joseph Nye, *Transnational Relations and World Politics* (Ulusötesi İlişkiler ve Dünya Politikası) kitabının editörlüğünü yapmışlardır. Bu kitap, çok uluslu şirketler gibi devlet dışında kalan aktörlerin de etkili olduğuyla ilgilenen akademisyenleri bir araya getirmiştir. Bu kitabın yayımlanmasından birkaç yıl sonra devlet dışı aktörlerin rollerini de dikkate alan Keohane ve Nye, birbirine bağımlı olan bir dünya varsayımını teorik bir zemine oturtarak karşılıklı bağımlılık teorisini geliştirmiştir. Bu gelişmenin sonucunda ikili, “Power and Interdependence: World Politics in Transition” kitabını yazmışlardır. Bu kitabın ana argümanı, uluslararası politikayı açıklamak için realist teorinin ana argümanlarının artık yetersiz kalmış olmasıydı (Griffiths, 1999: 186).

Gelenekçi ve modernist teorilerin 1970’li yıllardan itibaren görünür şekilde eleştirilmesinin bazı nedenleri bulunuyordu. Bu yıllarda, devlet elitlerinin zenginliği, işlenmiş mallar ve hizmetlerin dünya piyasasında ne oranda paya sahip olduğu belirlenmeye başlanmıştı. Buna bağlı olarak iki önemli sonuç ortaya çıkmıştı. Birincisi, kendi kendine yeten ve bağımsız devlet dönemi artık sona ermişti. İkincisi, nükleer dönemde toprak kazanımı haydut devletler için tehlike yaratır hale gelmişti (Burchill vd. 2013: 99). Bu dönem, devlet iktidarının sorgulanmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş’ın devam ettiği o yıllarda egemenlik anlayışı da aşınmaya başlamıştı. Ulusal egemenlik kavramı klasik anlamını kaybedip dönüşmüştü. Bu dönüşümde insan hakları gibi konular tüm dünyada önem kazanmaya başlamıştı. Ulusüstü örgütler ise bu dönemden itibaren devletlerin

egemenliklerine alternatif olmaya başlamıştı. Bu tür gelişmelerin olduğu dönemde, devletlerin birbirlerine olan bağımlılıkları artmaya başlamıştı. Böyle bir dönemde devletler, uluslararası özgürlüklerini sınırlayan anlaşmalar imzalamaya başladıkları bir döneme girmişlerdi (Özkaya, 2021: 56). Devletler arasında yaşanan iletişim ve etkileşim durumu artmaya başladıkça dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan değişim ve dönüşümlerden devletler daha fazla etkilenir hale gelmişlerdi. Bu duruma teknoloji transferleri, uluslararası sermayedeki para artışları ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması kanıt olarak gösterilebilmektedir (Başçıl, 2013: 11).

Uluslararası sistemin belirli dönüşümler yaşamasıyla birlikte devletlerarası yaşanan etkileşimler de değişime uğramaya başlamıştı. Uluslararası sistem, realist teorinin anlatısında bulunan anarşi ortamının biraz daha azalarak devletlerin hareketini kısıtlayan bir ortama doğru evrilmiştir. 1970'lerden itibaren devletler, görünür bir şekilde piyasa ekonomisi ve birbirleri arasındaki ticaret ilişkisine daha önem vermeye başlamıştır. Devletler, savaşın mali yükünü fark ederek askeri güç kullanmayı geri plana çekerek sınır aşan alanlarda işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bu dönemden itibaren uluslararası örgütler ve hükümet dışı kuruluşların artışı hızlanmıştır. Devletlerin tek taraflı bir şekilde hareket etmektense kolektif bir şekilde hareket etmek istedikleri bu dönemde görülmeye başlamıştır. 1966-1975 yılları arasında yürürlüğe giren anlaşma sayısı 14 bin 61'e ulaşmış olup, 1946-1955 yılları arasında yürürlüğe giren anlaşmaların neredeyse iki katına ulaşmıştır. Bu anlaşmaların büyük bir çoğunluğunu ise ticari anlaşmalar oluşturmaktaydı. Bu verilere dayanarak devletlerin sanayileşmenin artmasıyla birlikte birbirleri ile daha çok işbirliği içerisine girmeye istekli oldukları yorumu yapılabilir. 1970'li yıllarda piyasa ekonomileri için ticaret, neredeyse 1960'lı yıllardaki piyasa ekonomisinin iki katına çıktığı dönemdir. Yine aynı yıllar, bilgi akışının devletlerarası hız kazanmaya başladığı dönemdir (Zacher: 2000).

Uluslararası sistemde yaşanan değişim ve gelişimler, uluslararası politikayı açıklamaya çalışan teorilerin evrimleşmesini de beraberinde getirmektedir (Başçıl, 2013: 10). Keohane ve Nye (2001: 3), uluslararası sistemin artık yeni bir döneme girdiğini ve eski çözümlerin artık işe yaramayacağını ifade etmektedirler. Dünya genelinde insanlar, küreselleşmenin artmasıyla birlikte ekonomi ve iletişimde birbirlerine bağımlı hale gelmiş durumdadırlar. Devletin ekonomik bir birim olarak görülme durumu çok uluslu şirketler, ulus-ötesi toplumsal hareketler, uluslararası örgütler gibi devlet dışı kurumların aracılığı ile son bulmaya başladı. Ne gelenekçi teoriler ne de modernist teoriler küresel karşılıklı bağımlılık siyasetini anlamak için yeterli açıklamaları yapamamaktadır. Keohane ve Nye geleneksel ve modernist teorilere

karşı eleştirilerde bulunmuştur. İkili, modernist teorilerin, gelişmeleri işaret ettiğini ve zaman zaman teknolojik ilerlemenin ve sosyal ekonomik işlemlerdeki artışın, devletleri ve onların güç üzerindeki kontrollerinin önemli olmayacağı düşüncelerine sahip olanları eleştirmişlerdir. Gelenekselci teorilerin ise askeri karşılıklı bağımlılığın hala devam ettiğini ileri sürüyor olmalarına karşın bir eleştiride bulunmuştur. Ancak yaşanan çok boyutlu ekonomik, sosyal ve ekolojik karşılıklı bağımlılığı, bu teorilerin doğru bir şekilde yorumlayamayacağını iddia ederek “karşılıklı bağımlılık” teorisinin zeminini oluşturmuşlardır. Ancak karşılıklı bağımlılık teorisinin teorik çerçevesini hazırlarken gelenekselci ve modernist teorileri tartışma amacı gütmemiş günümüz dünyasındaki bağımlı işlemleri teorik çerçeveye oturtmaya çalışmışlardır (Keohane ve Nye, 2001: 4). Modern karşılıklı bağımlılık teorisinin temelini oluşturan şey ticaret ve serbest ticaretin önündeki engellerin dünyanın değişmesiyle beraber kalkmasıydı (Burchill vd. 2013: 96).

Uluslararası ilişkilerde “karşılıklı bağımlılık” ve “bağımlılık” terimleri birbirinden farklı olarak kullanılmaktadır. Bağımlılık; bir devletin tutum ve davranışlarının bir diğer devletin tutum ve davranışlarının açıklanmasının birbirlerine bağlı olduğudur (Sönmezoglu, 2010: 108). Yani A devletinin dış politikasının B devleti tarafından belirlenebilen tek taraflı ilişkiyi ifade eder. Uluslararası politikada karşılıklı bağımlılık, aktörlerin karşılıklı olarak ilişkili veya bağlantılı olduğu anlamına gelmektedir (Evans ve Newnham, 2007: 341). Devletlerarası ticari ilişkilerin artmasıyla beraber devletler ürünler alanında da karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı hale gelmeye başlamışlardır (Keohane ve Nye, 2011: 7 ve Goldstein ve Pevehouse, 2017: 135). Karşılıklı bağımlılık; ülkeler arasındaki karşılıklı etkileşim yani mali, parasal, güvenlik veya toplumsal konuları ele alan geniş bir alanı ele alan teoridir. Bu konular etrafında kurulan ilişkilerin karşılıklı bağımlılık olabilmesi için tarafların hareket serbestliklerini kısıtlayan bir “maliyet” olması gerekmektedir. Eğer karşılıklı ilişkilerin taraflar üzerinde herhangi bir etkisi bulunmuyorsa bu durumda karşılıklı bağımlılıktan bahsedilememektedir (Arı, 2013: 322).

Karşılıklı bağımlılık durumunda genel olarak tarafların etkileşimde bulundukları durumlar uluslararası işlemlerden (mal, insan, para ve uluslararası sınır aşan mesajlar) kaynaklanmaktadır. Ancak bu karşılıklı bağımlılık (*interconnectness*), karşılıklı bağımlılıktan (*interdependence*) farklıdır. Yapılan işlemlerde etkileşimlerin önemli olduğu yerde maliyet etkileri yoksa bu sadece karşılıklı bağımlılıktır (*interconnectedness*). Yapılan işlemlerin karşılıklı bağımlılık (*interdependence*) olması için kısıtlamalar ve maliyetlere tabii olması gerekmektedir. Karşılıklı bağımlılık tarafların hareketini kısıtlayan ilişkilerden dolayı her

zaman maliyet içermektedir. Ancak ilişkinin faydalarının maliyeti aşır aşmayacağı önceden belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu maliyetin faydası aktörlerin değerlerine ve tarafların arasındaki ilişkinin doğasına bağlıdır. Birbirine karşılıklı bağımlı olarak tanımlanan aktörlerin birbirlerine faydada bulunacağını hiçbir şey garanti etmez. Bu ilişkinin fayda ve maliyetlerini analiz etmek için iki farklı bakış açısı söylenebilmektedir. İlki ortak kazançlara veya kayıplara odaklanır. Diğerisi ise göreceli kazanım ve dağılım (*distributional*) konulardır. Karşılıklı bağımlılıkta genel siyasi soru “kim neyi alır?”dır (Keohane ve Nye, 2011: 7-8).

Karşılıklı bağımlılığa göre olumsuz gelişen bir olay her iki aktörün de etkilenmesine yol açabilmektedir. İki taraf için de oluşan bir maliyet ve bu maliyetin tarafların hareketlerine sınırlılık getirmesi taraflar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu göstermektedir. Eğer iki aktör için de bir sınırlama söz konusu değilse ve sadece çıkar odaklı fayda sağlıyorsa bu ilişki karşılıklı bağımlılık teorisinin dışında kalmaktadır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009: 75-76). Bu tür bir ilişki ittifak ortaklığını göstermektedir. Ancak karşılıklı bağımlılık ittifak ortaklığı ile karıştırılmamalıdır. Karşılıklı bağımlılıkta taraflar arasında sadece çıkar taraflı ilişkilerinin olmaması ittifak ortaklığından ayıran özelliktir. (Başıl, 2013: 8).

Karşılıklı etkilerle karakterize edilen karşılıklı bağımlılık, devletler ve ulus-ötesi aktörler dahil olmak üzere aralarındaki ilişki hem rekabet hem de işbirliği ile şekillenir. Karşılıklı bağımlılıkta var olan maliyetli etkilerden dolayı bir aktörün politikası diğeri üzerinde etkilere sahiptir. Bu ilişki ve bağımlılık sadece işbirliği ve barış anlamına gelmez ayrıca çeşitli alanlarda mevcut olan bağımlılık ve etkileşim durumu aktörler arasında çatışmaya da sebep olabilmektedir (Rana, 2015: 291).

Karşılıklı bağımlı ilişkilerinde tarafların toplam kazanç beklentisi veya nispi kazanç beklentisi olabilmektedir. Aktörler arasındaki bu ilişki, çıkarların karşılıklı olarak dengelendiği bir ortam olarak görülmemelidir (Arı, 2013: 323). Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin aktörler için faydaları bulunmaktadır. Bu faydalar sıfır toplamı veya sıfır toplamı olmayan şeklinde ifade edilmektedir. Sıfır toplamı bir durumda bir aktörün kaybı diğeri için kazançtır veya bunun tam tersi durum söz konusudur. Pozitif toplamı bir durumda iki aktör de kazanç sağlar. Negatif toplamı durumda ise iki aktör de kaybetmiştir. Karşılıklı bağımlılıkta hem sıfır toplamı olan hem de sıfır toplamı olmayan durumlar söz konusu olmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın bu tür faydalarının yanı sıra kimin pastadan büyük pay alacağı ise çatışma konusu olabilmektedir (Nye ve Welch, 2010: 353-354). Taraflar arasındaki

bu ilişkiler Keohane ve Nye tarafından asimetrik ve simetrik karşılıklı bağımlılık ilişkileri olarak kategorize edilmiştir.

Asimetrik bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olan bir durumda taraflardan biri, diğeri üzerinde gözle görülür bir şekilde bağımlıdır. Bu durumda baskın etkide olan ülke diğeri ülke üzerinde oldukça etkili olabilmektedir (Arı, 2013: 323). Aktörlerin sistemdeki gücünü belirleyen unsur ise sistemdeki konumları ve hareket kabiliyetleridir (Özdemir, 2008: 132).

Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde etkili olan bir diğeri durum ise simetrik karşılıklı bağımlılıktır. Böyle bir durumda ise yaşanan olumsuz bir durumda tarafların her iki tarafı da olumsuz bir biçimde etki görmektedir. Gerçek hayatta var olan ilişkiler ise genel olarak bu iki uç nokta arasında yerini almaktadır. Yani ne tamamen birinin diğeri etkilediği bir ilişki ne de ikisinin de karşılıklı olarak aynı oranda etkilendiği bir durum söz konusudur (Arı, 2013: 323).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde olan taraflar arasında olumsuz bir gelişmenin her iki tarafa da etkileri bulunmaktadır. Ancak bu ilişki taraflardan biri için daha fazla öneme sahiptir. A devletinin B devletine olan ihtiyacı B'nin A'ya karşı pazarlık gücünün daha çok olduğu anlamına gelmektedir. Eğer B devleti aralarındaki bu ilişkiye son verirse bundan A devleti daha fazla etkilenecektir. B devleti bu ilişkinin bozulmasına daha az önem veren taraftadır. Böyle bir ilişki çift taraflı olup az veya çok her iki taraf da bu ilişkinin bozulmasından etkilenecektir (Arı, 2013: 324).

Aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılığın derecesi ve maliyetlerden etkilenme durumunu Keohane ve Nye duyarlılık (sensitivity) ve savunmasızlık (vulnerability) olarak ifade etmektedir. Teorisyenler, bir devletin bir ürüne ve onu tedarik ettiği yere bağımlı olduğu ancak bu ürünü tedarik edecek bir alternatif bulmasına duyarlılık; az tedarikçi veya alternatiflerinin olmadığı bir durumla devletin karşılaşması ise genellikle savunmasızlık olarak ifade etmektedirler (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 135). Tarafların politikasındaki bir değişikliğe karşın değişen politikanın maliyeti duyarlılığı tanımlar. Duyarlılık durumunda dışarıda gelişen durumların yol açtığı maliyetlerden etkilenen aktör politika değiştirdiğinde maliyetlerden etkilenmeye devam etmemektedir (Özdemir, 2008: 132). Batı Avrupa, Japonya'nın 1971-1975 arası artan petrol fiyatlarından etkilenme durumu karşılıklı duyarlılığa örnek olarak gösterilebilmektedir. Duyarlı karşılıklı bağımlılık ekonomik olmasının yanı sıra politik veya sosyal de olabilir. İletişim ve teknolojinin gelişmesi ve beraberinde oluşan ulus-ötesi iletişimin gelişmesi duyarlılığı hızla artırmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde olan bir

olay başka bir yerdeki kişiye ulaşarak kişinin konuya ilgisini artırmaktadır. Sıkıntıyı çözebilecek herhangi bir önlem alınamasa da konuya olan duyarlılık, gösteriler ve siyasi eylemlerle gösterilebilmektedir. (Keohane ve Nye, 2011: 10-11).

Savunmasızlık, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin siyasi yapısını anlamak için önem taşımaktadır. Bir anlamda hangi aktörün oyunun kurallarını belirleyebileceğine odaklanmaktadır (Keohane ve Nye, 2011: 11). Gelişen durumlar karşısında maliyetlerden etkilenen aktör politika değiştirse bile hala maliyetlerden kaçınmadıysa bu savunmasızlık durumunu gösterir (Özdemir, 2008: 113). Örneğin ham maddeye bağımlı bir aktörün maliyetlerden etkilenmesi sonucunda politika değişikliğine rağmen bir alternatif geliştiremiyorsa bu savunmasızlık durumunda olduğunu göstermektedir. Savunmasızlık sosyo-politik olduğu kadar ekonomik ve politik ilişkiler için de geçerlidir. 1960'ların sonlarında toplumların ulus-ötesi radikal hareketlere karşı savunmasızlığı, değişim ile başa çıkmak ve parçalanma maliyetlerini azaltmak için devletlerin ulusal politika yapma yeteneklerine bağlıydı. Savunmasızlık karşılıklı bağımlılığı karşılıklı hassasiyetin ihmal ettiği stratejik boyutu içerir. Ancak hassasiyetin önemsiz olduğu anlamı buradan çıkarılmamalıdır. Özellikle çoğulcu siyasete sahip ülkelerde hızla artan hassasiyet genellikle karşılıklı bağımlılık ve bunu değiştirmeye yönelik siyasi çabalara yönelik şikayetlere yol açar. Politika yapıcılar stratejilere karar verirken altta yatan savunmasızlık karşılıklı bağımlılık modellerini incelemelidir. “Ne pahasına ne yapabilirler?” “Diğer aktörler karşılığında ne pahasına olursa olsun ne yapılabilir?” (Keohane ve Nye, 2011: 11-13).

Aktörler hem savunmasız hem de hassas durumda olabilmektedir. Önemli olan bu durumdan ne ölçüde ve maliyetlerden ne oranda etkilendikleridir. Örneğin 1979'da İran Şah'ı devrildiğinde petrol talebinin yüksek olduğu bir dönemde İran'ın petrol üretimi kesintiye uğradı. Bu durum, dünyanın yaklaşık %5 oranındaki petrol kaynağının kesilmiş durumda olmasına neden oldu. Piyasaların duyarlılığı ve arz sıkıntılarının yaşanması petrol fiyatlarında hızlı bir artışa sebep oldu. Ama Amerikalılar termostatlarını kapatarak veya araba hızlarını düşürerek tüketimlerini %5 oranında düşürdü. Buradan anlaşılabileceği gibi Amerika bu tarz basit davranışlarla zararın önüne olabildiğince geçmiştir. Amerika hassas ancak fazla savunmasız durumda değildir yorumu çıkarılabilmektedir. (Nye ve Welch, 2010: 356-357).

Realist teorinin aksine karşılıklı bağımlılık teorisi gücün daha düşük bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Taraflar arasında karşılıklı bağımlılık durumu hüküm sürdüğünde ekonomik sorunları çözmede askeri gücün bir çözüm üretme ihtimalinin az olduğunu

varsayar. Askeri güç; ekonomik, ekolojik, teknolojik gibi sorunların çözümünde etkin bir yol olarak görülmemektedir. Çünkü genelde askeri gücün maliyetleri etkilerinden daha çoktur ve belirsizdir (Rana,2015:292). Askeri gücün geri planda kalması durumunda devletler çıkar ve güç elde etmek için başka araçlar devreye sokmaktadır. Devletler asimetrik bağımlılığı bir güç unsuru olarak kullanmaya çalışacaktır. Ayrıca devletler uluslararası örgütleri, aktörleri ve ilişkilerini bu amaçla kullanmak isteyeceklerdir (Arı, 2013: 333). Rosecrance (1986'dan aktaran Masterson, 2014: 11) uluslararası sistemde devletlerarasında karşılıklı bağımlılık durumu arttıkça devletlerin ihtiyaç duyduğu malları savaşarak elde etmekten ziyade ticaret ile daha verimli elde edebildiklerini ifade etmiştir. Günümüzdeki uluslararası ilişkiler bağlamında devletler için ticaret ve işbirliğinin sağladığı olanaklar askeri rekabetten ve toprak kazanımından daha önemli bir hal almıştır. Uluslararası sistemde artık toprak kazanımları elde etmek savaşan devletin değil ticaret yapan devletin hakim konuma gelmektedir. Askeri güç böyle bir ortamda devletlerin rekabetinde önemli bir rol üstlenmemektedir (Burchill vd. 2013: 99). Bu nedenle devletler işgal etmekten ticaret yapmayı tercih etmektedir. Bunun tersi, ticaretin önünde oluşabilecek engeller ise çatışmanın yolunu açacaktır. Ticaretin yanı sıra devletler sınır aşan yatırımlar yaparak o devlette uzun vadeli ekonomik ve siyasi ilişkilerin oluşmasına yol açmaktadır (Masterson, 2014: 12).

1.2. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Keohane ve Nye, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla artan iletişim teknolojilerinin gelişmiş olmasını işaret etmektedir. Gelişen teknoloji aktörler arasındaki ilişkiyi giderek karmaşık bir hale getirmeye çalışmıştır. Bu karmaşık hale gelen ilişkiler aktörleri daha hassas ve savunmasız yapmıştır. Bu durum ise karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunu ortaya çıkarmıştır (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 78).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı bağımlılık birbirlerinden farklıdır. İkisi arasındaki ayrımı anlamak önemlidir. Karşılıklı bağımlılık, ülkeler, aktörler arasındaki karşılıklı etkiler ile belirlenen durumlar anlamına gelen kapsamlı bir terimdir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık ise uluslararası siyasetin doğası için realist varsayımlara karşı inşa edilen bir sistemdir. Karmaşık karşılık bağımlılık üç sistem üzerine inşa edilmiştir: Ülkeler arasındaki çoklu iletişim araçlarının artmış olması (devletin bu bağlantıları elinde tutamadığı), sorunlar arasında bir hiyerarşinin bulunmaması, askeri gücün uluslararası siyasette giderek azalması (Keohane ve Nye, 2015: 84).

Karşılıklı bağımlılıkta konular arasında bir hiyerarşi bulunmadığı varsayımı gündemin oluşumunu ve kontrolünü önemli bir hale getirmektedir. Sorunlar arasında hiyerarşi yokluğu iç ve dış politika arasındaki ayrım çizgisini silikleştirmekte ve devletlerarası net bir gündem konusu yoktur. Dış ilişkilerde oluşturulan gündem konuları daha çeşitli olmaya başlamıştır. Realistler için her zaman devletler için önemli bir konu olan güvenlik konusunun aksine karmaşık karşılıklı bağımlılıkta herhangi bir sorun herhangi bir zamanda uluslararası gündemin konusu olabilir (Rana, 2015: 292).

Çok sayıda iletişim kanallarının olmasıyla birlikte devletler çıkarları için beraber hareket etme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu durumda aracı olarak uluslararası örgütlerin rolü artmaktadır. Geleneksel analizlerde devletlerin kendi çıkarları için yaptıkları güç mücadelesi ve güvenlik konusu artık ilk konu olarak görülmemektedir. Çevre, ekonomik, sosyal, ekonomik gibi konular realistlerin güvenlik konusuna önem verdiği konular kadar önemli bir hal almıştır. Gelişen ve dönüşen iletişim kanallarının sayesinde birçok konu bağımlı hale gelmiştir ve bu kadar çok çeşitlenen konuların çözümü için uluslararası örgütler önem kazanmıştır (Gözen, 2019: 155; Arı, 2013: 333-337).

Uluslararası sistemde devletlerarası ve ulus-ötesi işlemleri birbirine bağlayan birçok kanal bulunmaktadır. Bu tür bir şey ise realist paradigmanın üniter devlet varsayımına karşıdır. Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta sadece devletlerarası resmi işlemler toplumları birbirine bağlamaz. Çok uluslu şirketler, bankalar gibi kurumların devletlerarası ilişkilerde etkisi büyüktür (Rana, 2015: 26-29). STK seçkinleri ve vakıflar başka ülkelerde var olan kuruluşlar ile konferanslar ile sık sık bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunabilmekteler. Aktörler faaliyetleri sırasında farklı ülkelerdeki hükümetlerin politikalarına duyarlı hale gelerek önemli bir aktarım görevini görmektedirler. Birçok devlet dışı aktörlerin birbirleriyle bu tür alışverişlerde bulunması iç ve dış politikada bulunan ayrım çizgisini giderek silikleştirmektedir (Keohane ve Nye, 2011: 21).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunda aktörler çok sayıda politik ve sosyal bağlar ile birbirine bağlanmaktadır. Bu tür ilişkilerin yoğunlaştığı bir durumda ise tüm devletler için hayatta kalmak temel amaçlarıdır. Sanayileşen ülkelerin çoğunun saldırı korkuları azalmış durumdadır. Birbirlerine karşı oluşabilecek herhangi bir saldırı durumu için korkuları yok denecek kadar azdır (Keohane ve Nye, 2011: 22-23) Karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunda devletin güç elde edebilmek için “sorunlar arasında bağlantı kurma”, ulus-ötesi bağlantıların ve uluslararası örgütlerin kullanılması gibi yöntemlere başvurabilir. (Özdemir,

2008: 132-133). Ayrıca güç kullanımı ekolojik ve ekonomik refah için uygun bir yol olarak görülmemektedir. Ekonomik bir sorun için yine de askeri güç kullanımı imkansızdır demek doğru değildir. Ancak askeri gücün maliyetleri ve belirsiz konumu yüzünden devletler kullanmayı tercih etmemektedir (Keohane ve Nye, 2011: 23). Askeri konular karmaşık karşılıklı bağımlılık sisteminde konulara göre dış politika gündeminin ilk sıralarda yerini alamamaktadır. Artık enerji sorunu, çevre sorunu, nüfus sorunu, uzay ve açık deniz sorunları gibi çeşitli konuların yer aldığı sistemde askeri güvenlik, ideolojik savaşlar veya toprak mücadelesi aynı öneme sahip değildir (Arı, 2013: 325-326). Modern nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yıkıcı etkisinden dolayı aktörler savaşın maliyetinin farkındadır. Sorunları çözmekte askeri gücün azalmasının yanı sıra pazarlık aracı olarak kullanılmaktadır ve konudan konuya önemi de değişmektedir. Ancak güç rakip blokla siyasi ve askeri için önemli olarak da görülmektedir Gücün değişen durumu sistemdeki ilişkileri daha karmaşık hale getirmiştir. (Rana, 2015: 292).

Ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılık çoğu durumda büyük kazanım veya yıkımlara neden olabilmektedir. Oluşabilecek kazanç veya kayıplar konusundaki karşılıklı hassasiyet ve herhangi bir aktörün durumunda yaşanabilecek bir kötüleşme tehlikesi diğerlerini asimetrik karşılıklı bağımlılığı kullanmada dikkatli olmaya teşvik edecektir (Arı, 2013: 333). Doğal çevrede artan küresel sorunlar nedeniyle karşılıklı bağımlılık giderek artmaktadır. Doğal kaynaklar, kirlilik ve koruma ile ilgili geliştirilen devlet politikaları diğer ülkeleri de etkilemektedir. Çevresel etkilerin yayılması ve uzun vadede olma eğiliminde olması uluslararası çevre sorunları üzerine ortak fayda da devletlerin buluşmasına yol açmaktadır. Devletler oluşabilecek fayda ve maliyetlerin nasıl dağıtılacağı konusunda pazarlıklar yapmaktadırlar (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 495).

Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık varsayımları liberalizme benzetmekle birlikte amaçlarının liberal uluslararası ilişkiler teorisi geliştirmek olmadığını ifade etmektedirler. Realist ve liberal görüşlere karşı çıkmadıklarını ve ortak bir analiz yaratmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Realist ve neorealist söylemleri karşılıklı bağımlılığın liberal bakış açısı ile bağlantılamaya çalıştıklarını söylemektedirler (Arı, 2013: 338).

Özetle küreselleşen sistem içerisinde artık devletlerin siyasi ve ekonomik çıkar elde etmek amacıyla askeri savaşlara daha az önem vermektedir. Çünkü devletler askeri savaşların ne kadar maliyetli olduğunu geçmiş deneyimlerinden anlamaktadırlar. Devletler işbirlikleri ve koalisyonlar ile çıkarlarını daha az maliyetle ve daha çok fayda ile elde edebilmektedir.

Ancak birçok alanda da birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Üretim malları, doğal kaynaklar gibi birçok alanda birbirlerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisi kesinlikle askeri gücü reddetmemiş nihai aşamada ekonomik güçten daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.

1.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisine Eleştiriler

Karşılıklı bağımlılık teorisine karşı ses getiren eleştirilerde bulunan ve akla gelen ilk isim Kenneth Waltz'dır. Waltz bu teorinin varsayımlarına ve teorik yapısına yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Ona göre devlet içindeki değişiklikler devleti ne kadar demokratik yaparsa yapsın sistem anarşik olarak kalmaya devam edecektir. Çünkü uluslararası sistemde otorite olmadan devletler güvenlik arayışında olacak ve güçlerini artırmak isteyeceklerdir. Uluslararası kurumların varlığı devletler üstü bir aktör olarak görülmemelidir. Çünkü bu kurumlar, devletler tarafından yaratılır ve yaratan aktörlerin çıkarlarına uygun hizmet ederek varlıklarını devam ettirmektedirler. Uluslararası hukuk ve anlaşmalar demokratik sistem adı altında yapılsa ve yasalara uyum sağlanmaya çalışılsa bile güçlü devletler istedikleri zaman yasaları büküp bozabilirler. Waltz, devletlerarasında işbirliği ve uluslararası kurumların inşa edilmesinin imkansız olmadığını reddetmez. Ancak uluslararası sistemde bir dönüşüm gerçekleşene kadar ve gerçekleşmediği müddetçe uluslararası politikanın temel teorisinin realist teori olacağını ileri sürmektedir (Waltz, 2000).

Keohane ve Nye'a göre karşılıklı bağımlılık dünyada barış ve güvenliği sağlayacaktır. Ancak Waltz bu görüşü reddederek uluslararası toplumda var olan istikrarsızlığa karşılıklı bağımlılığın yol açtığını söylemenin daha doğru olacağını ifade etmektedir. Waltz'a göre uluslararası sistemde devletler sürekli olarak kapasitesini artırmaya devam etmektedir. Waltz, devletin her zaman birinci önceliğinin devletin ayakta kalması olduğunu iddia eder. Bunun için de devlet için askeri ve güvenlik konuları her zaman öncelikli konular olduğunu söylemektedir (Arı, 2013: 340).

Keohane ve Nye'ın karşılıklı bağımlılığın iddia ettiği devletlerarası ticaretin artmasıyla askeri gücün önemini kaybedeceği iddiasını eleştiren başka realist teorisyenler de bulunmaktadır. Bu isimlerden ikisi Edward Mansfield ve Brian Pollins'tir. Mansfield ve Pollins (2001: 837), devletler dış ticarete olan bağımlılıklarını en aza indirmek için siyasi nedenlere sahip olduğunu iddia ederler. Bu bağımlılığı en aza indirmek için de askeri genişleme devletler için bir yol olarak görünmektedir. Dolayısıyla ticaret akışı ve karşılıklı bağımlılık durumu arttıkça devletlerin ekonomik kırılganlıklarını azaltmak için askeri

eylemlerde bulunmaya istekli olmaktadır. Ülkeler arası ticaret arttıkça ekonomik konular üzerinde anlaşmazlıkların artacağı ve karşılıklı bağımlılığın ülkeleri savaşılmaya teşvik edeceği iddia edilmektedir. Örneğin Waltz (1970'ten aktaran Mansfield ve Pollins: 2001: 837), “Yakın karşılıklı bağımlılık, ilişkinin yakın olması anlamına gelir ve bu durum ara sıra da olsa çatışma olasılığını yükseltir. Karşılıklı bağımlılık miti barışa destek olabilecek durumlar hakkında yanlış bir inanç ileri sürmektedir” ifadelerini kullanmıştır.

Stanley Michalak da Nye ve Keohane'e eleştirilerde bulunmaktadır. Michalak, karşılıklı bağımlılık teorisini geliştiren teorisyenlerin realist teoriyi yüzeysel olarak ele aldıklarına dair eleştirilerde bulunmaktadır. Uluslararası sistemde aktörlerin karşılıklılık veya karşılıklı bağımlılık durumunun devletlerin birbirlerine bağımlı olma durumundan kaçma girişimi olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) üyesi ülkeler ile bazı gelişmiş ülkelerin dostluk ilişkileri kurma çabası aslında gelişmiş olan devletin OPEC üyesi devlete bağımlılığını azaltma girişimidir. Michalak, karşılıklı bağımlılık başlığı altında sıralanan bazı sorunların karşılıklı bağımlılık ile bir ilgisi olmadığını iddia etmektedir. Örneğin kıtlık, nüfus sorunu gibi problemler, karşılıklı bağımlılıktan dolayı değil bir ülkenin ulusal sorunlarıyla baş edememesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bir ülke üretkenlik, ekonomik, politik, sosyal kalkınma gibi konuları üstlenmek istemeyip uluslararası bir çözüm arayabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkenin karşılaştığı sorun karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan bir problem olmaktan ziyade uluslararası siyasi bir sorun olabilir (Michalak, 1979: 139).

Michalak'ın Nye ve Keohane'a bir diğer eleştirisi siyasal realizmi yanlış bir şekilde yansıtmış olmalarınadır. Bunlardan ilki büyük oranda bölgesel sorunların gücün dağılımı üzerindeki etkileriyle ilgilenen realist teorinin kapsamını ve odağını büyük oranda genişlettiler. İkincisi ise Keohane ve Nye'ın gücün doğası ve rolü hakkında yaptıkları yorumlardır. Keohane ve Nye, gücün etkili bir politika aracı olma özelliğini realizmin ikinci ilkesi olduğunu ifade etmektedirler. Michalak, hiçbir realistin böyle bir ifadeyi kabul edemeyeceğini söylemektedir. Michalak, Keohane ve Nye'ın dünyada olabilecek bir problemleri çözmede realistlerin gücün diplomaside en etkili aracı olduğu inancına dair eleştirilerde bulunmuştur. Ancak Henry Kissenger, Hans Morgenthau, George Kennan gibi realistler her zaman gücün sınırlı kullanımını ifade etmeye özen göstermişlerdir (Michalak, 1979: 146-147).

Karşılıklı bağımlılık teorisinin ileri sürdüğü barış ortamının aksine ekonomik karşılıklı bağımlılığın uluslararası sistemi açıklamada eksik olduğu sonucuna varılmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisinin bazı siyasi gerilimler konusunda kilit noktaları buldukları inkar edilmemektedir. Ancak bu teori hala temel sorunlara cevap bulabilmiş değildir. İlk olarak karşılıklı bağımlılık ve çatışma arasındaki ilişkileri üzerine olan konularda daha teorik bir temele ihtiyaç bulunmaktadır. İkinci olarak karşılıklı bağımlılık teorisinin gücünün ve doğasının yerel ve uluslararası faktörlere bağlı olduğu ifade edilmektedir. Fakat bu faktörler ve ekonomik akışlar ile siyasi kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair net açıklamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Üçüncü olarak, mevcut çatışmalar hem karşılıklı bağımlılık hem de çatışmaların farklı tanım ve ölçülerine dayanmaktadır. Doğal bir sorun olmasa da bu, mevcut durumdaki teoriler çatışmanın önlenmesi için net bir rehberlik sunmamaktadır. Karşılıklı bağımlılığın ölçüleri ticaret akışlarına odaklanarak aşırı derecede dar bir alan sunmaktadır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, uluslararası örgütlenmeleri bölgesel entegrasyonların önemli birer dış politika konusu olduğu doğrudur. Ancak ekonomik karşılıklı bağımlılığın uluslararası siyasetinin gidişatını nasıl, ne zaman ve ne ölçüde etkilediğini net olarak belirlemek için ek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Mansfield ve Pollins, 2001: 854-855).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa Birliği ve Çin ilişkileri resmi olarak 1975 yılında başlamıştır. 1978 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Çin arasında bir ticaret anlaşması yapılmıştır. İki aktör, 1985 yılında ise bu anlaşmayı güncelleyerek Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı yapmışlardır. Bu anlaşma, iki aktör arasındaki ticari ilişkilerin günümüzde de temelini oluşturmaktadır. AB ve Çin arasındaki diyalog ve işbirliği zamanla diğer alanlarda da gelişmiştir. AB ve Çin ilişkileri, zaman zaman durgunluk dönemine girmiş zaman zaman da iyi işbirlikleri kurulduğu aşamalardan geçmiştir. İki aktörün ilişkilerini etkileyen ilk olay, 1989 yılında yaşanan Tiananmen Olayları olmuştur. Bu olay sonrasında Avrupa, Çin'e insan haklarına uygun davranması için ambargolar koymuş ve anti-damping uygulamıştır. Ancak daha sonra bu sınırlamalar yumuşatılsa da insan hakları ve silah ambargosu konuları taraflar arasında hala gündem konusudur. Çalışmanın bu bölümünde, AB-Çin ilişkilerinin tarihsel arka planı verildikten sonra 1975'ten günümüze kadar olan ilişkileri ele alınacaktır.

2.1. 1949-1975 Dönemi

Avrupa Birliği ve Çin'in arasında gelişen ilişkilerin temelleri her ikisinin de resmi olarak kuruluş yıllarına dayanmaktadır. İki tarafın da kuruluş temelleri birbiri ardını izleyen zamanlara denk gelmektedir. 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından 7 ay sonra Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, 9 Mayıs 1950'de yayınladığı bildirge ile ekonomik, sosyal ve politik entegrasyonun yer aldığı "Yeni Avrupa" süreci başlatılmış oldu (Snyder, 2009: 7).

Çin ve Avrupa arasında gelişen ilişkiler kuruluş yıllarından itibaren hızlı bir şekilde ilerleme göstermemiştir. 1949 yılından yaklaşık on yıl kadar boyunca Batı Avrupa, Çin'e karşı bir ilgi eksikliği içerisinde olmuştur. O dönemlerde, Batı Avrupa, Çin'i uluslararası siyaseti etkileyebilmek için yeterli bir nüfuza sahip olmayan uzak bir ülke olarak görmekteydi. Çin, diplomatik ilişkilerini geliştirilmesi için Batı Avrupa gözünde en alt basamakta yer alan ülkeler arasındaydı. Her iki taraf da birbirlerini uzak ve zayıf olarak görmekteydi. Çin, Avrupa Ortak Pazarı'nın oluşumunda bu oluşumun ABD'ye bağımlı olan bir oluşum olduğu görüşündeydi. Ayrıca Çin, bu oluşumu Batı'nın egemen olduğu kapitalizmin etkisinin ve iki kutuplu dünyada saldırgan NATO bloğunun bir uzantısı olarak görmekteydi. Aynı zamanda benzer bir şekilde Batı Avrupa da Çin'i ekonomik olarak kötü

durumda olan, Batı demokrasisi ve dünya düzeninin karşısında çatışmacı, huysuz bir devlet olarak görmekteydi (Scott, 2007: 217-218). 1949'da Çin'in resmi olarak kurulmasının ardından Batı Avrupa diplomatik ilişkiler kurmadı ancak daha sonra Avrupa Birliği üyesi olan ve o zaman SSCB'nin veya doğu bloğunun parçası olan ülkeler, Çin ile diplomatik ilişkiler kurdular. SSCB'ye bağlı olan Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya Çin ile ilişki kuran devletlerdendir. Ayrıca Sovyet Blok'u içersisinde olan diğer ülkeler de Çin ile diplomatik ilişkiler kuran devletler vardı: Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya (şimdi Çek Cumhuriyeti), Polonya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Romanya. Bu dönemde ve sonrasında bazı ülkeler diplomatik ilişkiler kurmadan önce Çin ile anlaşmalar imzalasalar da diplomatik ilişkilerin kurulması genellikle diğer anlaşmaların yapılmasının bir temelini oluşturuyordu (Snyder, 2009: 9).

1950'de Kore Savaşı'nın başlamasının ardından hiçbir Batı Avrupa hükümeti, Çin'i diplomatik olarak tanımamıştı (Lee, 1964: 143). Avrupa'daki çoğu ülkenin aksine Danimarka, Finlandiya ve İsveç, Kore Savaşı'na dahil olmadı ve ABD'nin Çin'i çevreleme politikasını izlemediler. Danimarka, Finlandiya ve İsveç 1950'de Çin ile diplomatik ilişkiler kurdu. ÇHC'nin ilk yıllarında, kendisi ile diplomatik ilişki kuran şu an yirmi yedi AB üyesinden on dört tanesi, o yıllarda Çin ile ilişki kurmuştu. Ancak bu diplomatik ilişkilerin büyük bir çoğunluğu o devletlerin Sovyetlerin bir parçası olmasından kaynaklanmıştı (Snyder, 2009: 21). Kore Savaşı'nın sona ermesi ve Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin kopmasının ardından Batı Avrupa ile ilişkiler gelişmeye başlamıştı. 1954'te Büyük Britanya ve Hollanda, Çin ile maslahatgüzar düzeyinde diplomatik ilişkiler kurmuştur. Kıbrıs ise 1960'ta Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanması üzerine Çin'i tanımıştır (Snyder, 2009: 25).

1964 yılında Batı Avrupa içerisinde ABD politikasına ters düşen bir atak Fransa'dan gelmiştir. Fransa başkanı De Gaulle, Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılması çağrısında bulunmuştur. De Gaulle'ün bu teklifi ABD'nin mevcut hedefleri ile çelişiyordu ve Washington, Fransa'nın bu davranışını hırçınca meydan okumak olarak yorumladı. Fransa'nın tüm bunları yapmasındaki başlıca amaç ise ABD'den bağımsız bir dış politika yürütebilmesi adına bir adım atmış olma idi (Lee, 1964: 143). Fransa'nın ABD'den bağımsız bir dış politika inşa etme politikası süreci olarak Çin ile büyükelçi değişimi düzeyinde ilişki kuran ilk büyük Batı Avrupa gücü oldu (Snyder, 2009: 25). 1954-1964 yılları arasında o zaman Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi olan bir devlet (Fransa) ve daha sonra üye olacak olan üç ülke (Hollanda, Büyük Britanya, Kıbrıs) Çin ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Fransa, 1964 yılından itibaren Çin ve Batı arasında arabulucu olarak bir rol oynamıştır (Aras, 2015: 55).

Çin 1960'lı yıllarda nükleer bir güç haline gelmişti ve bu süreçte Fransa da kapsamlı nükleer deneme yasası anlaşmasını imzalamayı reddetmişti. Bu, De Gaulle tarafından süper güçlere karşı bir denge ağı olarak Fransa'nın tasarladığı bir rol olarak görülmüştü. Çin de Fransa'nın bağımsız bir dış politika izlemesini o dönemde takdir etmişti (Christiansen, vd., 2019: 14).

1960'lı yıllar, Batı bloğu ülkelerindeki bazı çelişkiler Çin için jeopolitik bir manevra sunmuştur. Bu yıllarda uluslararası sistemdeki birtakım değişimler olup rekabet ortamı çıkmıştır. Bu gelişmeler şunlardır: Kapitalist ülkeler arasında oluşan rekabet, ABD ile Avrupa Ortak Pazarı arasında oluşan gerilimler, ekonomik gücü artan devletlerin ekonomik ve politik alanda bağımsız bir hal almaya başlaması. AET'nin hızını artırması için Fransa ve Almanya'nın yaptığı hamleler Pekin'de "ABD ve İngiliz etkilerini Batı Avrupa'dan uzaklaştırma" hareketi olarak görüldü. 1967 yılında Çin'de yaşanan Kültür Devrimi diplomatik araştırma alanlarını durdursa da devrimin sona ermesiyle birlikte bu ilişkiler tekrardan akıcı hale gelmeye başlamıştı (Scott, 2007: 218).

Soğuk Savaş yıllarında 1971'e kadar birçok Avrupa ülkesinin Tayvan'daki Çin Kayşek'in Çin Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkileri bulunmaktaydı. Avrupa'daki bazı devletler Çin'i içeren savaşlarda (doğrudan Kore'de veya dolaylı olarak Vietnam'da) savaşırken şu an AB üyesi olan Orta Avrupa ülkeleri ise Çin ile aynı tarafta saf tutmaktaydı. 1960'lı yılların sonlarına doğru Sovyetlerin yaptığı birkaç müdahale Çin'in Sovyet endişesini artırmıştı. 1968 Çekoslovakya'daki müdahalesi ve 1969 yılında Sovyetler ile Çin'in sınır çatışmaları Çin-Sovyet bölünmesini de beraberinde getirmiştir (Scott, 2007: 218). AET ile Çin'in yakınlaşmasındaki ilk unsurun bu durum olduğu söylenebilir (Aras, 2015: 37). 1970'li yıllarda Çin, Avrupa Topluluğu hakkında olumlu görüşlere sahip olmaya başlamıştı. Bunun nedeni ise Çin için Sovyetlerin batısında oluşabilecek bir baskının klasik uluslararası ilişkiler taktiği olarak Çin'e yarayacağı düşüncesi idi. Bu, Çin'in geleneksel diplomasi ilkelerinden "komşu düşmana saldırmayı kolaylaştırmak için uzak ülkelerle dostluk kurma" (yuan jiao gogn) ilkesini yansıtıyordu. Sonuç olarak 1970'lerin başında Çin, AT hakkında olumlu görüşlerde bulunmaya başlamıştı. Avrupa Ortak Pazarı'nın gelişmesi Sovyet ve Amerikan iki süper gücünün önüne birçok engel çıkarmıştı. Çin Dış Ticaret Bakanı Li Qiangi Avrupa Topluluğu'nun uluslararası sistemde potansiyel olarak dengeleyici bir müttefik olacağını vurgulamıştır. Avrupa entegrasyonu ilerleme kaydederken Çin devlet medyasının da bu duruma ilgisi artmaya başlamıştı. 1972 yılında Çin medyasında Avrupa için 63 yazı bulunurken, 1975 yılında bu sayı 297'ye yükselmiştir. Bu tarz bir gelişme 1975'te Çin ve

AET arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin başlamasına katkıda bulunmuştur (Scott, 2007: 218-220).

1970’li yıllarda ilk kez Avrupalı devletler ÇHC hükümetini Çin’in tek yasal hükümeti olarak tanıdıklarını açıkça ifade etmişlerdir. “Tek Çin” prensibini takiben AET’nin Tayvan ile resmi ilişkiler kurmama konusuna dair beyanı diplomatik ilişkilerin kurulmasının yolunu açmıştı. 1973’te Avrupa Komisyonu Dışişleri Sorumlu Başkan Yardımcısı Sir Christopher Soames, Londra’da bulunan Çin Büyükelçisinin kişisel daveti üzerine Pekin’e ziyarette bulunmuştur. 1975 yılında Komisyon’a iletilen davet üzerine tekrardan Pekin’i ziyaret etti. Bu dönemde Çin Kültür Devrimi, sona yaklaşıyordu. AET ile Çin arasında gelişen diplomatik ilişkiler, tarafların çıkarlarının birbirine yaklaştığının bir diğer ifadesidir (Snyder, 2009: 31 ve 42,43)

Ekim 1949’da ÇHC’nin resmi olarak kurulması ve 1950’de Schuman Planı ile “Yeni Avrupa” sürecinin başlatılması sonrasında taraflar arasında ilişkinin yeniden kurulma süreci başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemde ülkelerin sınır ötesi ülkelerle işbirliği yapma süresi daha hızlanmıştır. Oluşan uluslararası sistem, devletleri birbirleri ile işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Çin ve Avrupa, Sovyetler Birliği ve ABD’ye karşı dengeleyici güç arayışında olup birbirlerine karşı olumlu tutum sergilemişlerdir. AT’nin Çin’e karşı gösterdiği olumlu tutum, diplomatik olarak ÇHC’yi tanınması ve Çin’de de Kültür Devrimi’nin sona yaklaşmasıyla beraber, Avrupa ile Çin arasında çıkar ilişkileri birbirine yakınlaşmıştır. Böyle bir ortamda ise diplomatik bir ilişki kurulması kaçınılmaz olmuştur.

2.2. 1975-1989 Dönemi

AET ile Çin arasında 1975 yılında Çin ile resmi ilişkiler kurulmaya başlanması araştırmacılar tarafından AT dış politikası için kapsamlı ve dünya siyasetinde önemli bir olay olduğunu vurgulamıştır. Avrupa ve Çin yakınlaşmasının, gelecek dönemde uluslararası alanda oluşabilecek bir güç olma potansiyeli ABD ve SSCB tarafından o yıllarda kabul görmüştü. Her iki aktörün de yükselişte olması ve Çin’in her geçen gün daha fazla önem kazanması Avrupa’nın da ilgisini çekiyor ve bu tartışmalardan geri kalmaya niyeti olmadığını göstermekteydi. Ekonomik açıdan her iki tarafın da gelişmesi ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. Çin’in ekonomik hedefleri, Mao’nun devrimci antikapitalist düşüncelerinden dolayı geri planda kalmıştı. 1976 yılında Mao’nun vefat etmesi ve siyasi iktidara Deng Xiaoping’in 1977’de yeniden dönüşü ile ekonomik modernizasyon ve zenginlik yaratma düşüncesi yeniden gündeme gelmiştir (Scott, 2007: 220-222). Çin, Avrupa için artan

ancak sınırlı bir jeopolitik öneme sahip olmaya başlamıştır (Godement, 2020: 253). Avrupa ve Çin'in 1975 yılında diplomatik ilişki kurması yakınlaşan çıkarların bir ifadesi olmayı beraberinde getirmekteydi. Genel olarak taraflar arasındaki ticari ortaklık tekstil alanında yapılan karşılıklı anlaşmalar için temel oluşturmuştur (Snyder, 2009: 42-43).

1975'te diplomatik olarak kurulan AT-Çin ilişkisinde AT'nin dış politika için herhangi bir yetkisi bulunmamaktaydı. AT'nin sadece dış ticaret ve ekonomik işbirlikleri için yetkileri bulunmaktaydı. Başlangıçta AT ile Çin'in ticari işbirliği çok düşüktü. 1978 yılında AT, Çin ile ticaret anlaşması imzaladı ve bu AT'nin sosyalist bir ülke ile ilk ticaret anlaşmasıydı (Christiansen, vd., 2019: 14). Anlaşmaya göre Çin'e Avrupa pazarında bazı olanaklar verildi. Bu anlaşma, ticari ilişkilerin gelişimine katkı sağlayan bir basamak olmuştur. Avrupalılar, ABD'nin bazı kısıtlamaları nedeniyle satamadığı silahları Çin'e satmak için bir fırsat olarak bu durumu değerlendirmişlerdir (Möller, 2002: 12).

1979 yılından sonra Çin'in askeri bütçesini artırma isteği ve Vietnam ile olan çatışmasının artmasının ardından sonraki ilk on yılda Pekin, Amerikan ve Avrupa silahlarından ve silahlı teknoloji araçlarından bazılarını kullanmıştır (Godement, 2020: 253). Bu durum, Avrupa açısından silah ticareti yapmasında fırsat yaratmıştır.

1979 yılında yaşanan ikinci Petrol Krizi, Avrupa'yı üç yıllık bir durgunluğa sürüklemiştir. Böyle bir durumun olması Avrupa'da topluluk inşasını daha fazla ilerletme ve deniz aşırı yerlerde pazarlar açılması arzusunu uyandırdı. Ayrıca o yıllarda Çin de önemli politika değişikliklerine gitmişti. 1978 yılında ekonomik politika önceliğinin teyit etmesinin ardından 4 yıl sonra Çin, o dönemin iki süper gücü karşısında bağımsız bir duruş göstermeye başladı. 1985'te ise Deng, Mao'nun nükleer dünya savaşının kaçınılmaz olan tezini reddedererek silahsızlanma ve caydırıcılığı ilke edinerek destek verdi (Möller, 2002: 13).

1980'lerin ortasından itibaren Pekin, Sovyet hegemonyasına karşı bir siper olmaktan ziyade gelecekte oluşabilecek çok kutuplu dünyada yeni bir kutup olarak Batı Avrupa'nın potansiyel rolüne dikkat çekmiştir. Ayrıca Çinli liderler, Avrupa bütünleşmesini NATO'dan farklı olarak Doğu Avrupa ülkelerinin Moskova'dan siyasi olarak ayrılmasında önemli bir rolü olacağını anlamış gibiydiler. Böylece Pekin, bu beklentisini aklında tutarak AT kurumları ile ilişkilerini güçlendirmek için çabaladı (Möller, 2002: 13). AT, Çin ile ilişkilerinin başlamasından itibaren Çin'e karşı pozitif yönde bir tutum sergilemiştir. AT'nin bu tutumda olmasının sebebi Çin'de insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, çoğulcu bir topluma dönüşümü desteklemek, açık piyasa ekonomisini teşvik etmek, iki taraflı ve çok taraflı

diyalogu genişleterek dünya bütünleşmesini sağlamak önemli amaçlarından olmuştur (Aras, 2018: 47).

1980'lerin başında Çin Ulusal Halk Kongresi ile delegasyon değişim yoluyla AP ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. O dönemlerde AP'nin yetkisi azdı ve AB sistemi içerisinde en zayıf kurumdur. Bu Çinli politikacıların gözünden kaçmıyordu ancak Çin-Avrupa bağlarını desteklemiştir. Ayrıca AP, Çin'in Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) katılımını teşvik etmeye çağırılmıştı. Artan teknolojik ve ekonomik işbirlikleri ilişkilerin başka alanlara doğru genişlemesine sebep olmuştur. Yapılan anlaşmaların uygulanmasına teknik sorunlardan ve daha fazla konuyu ele almak adına 1983 yılında bakanlık düzeyinde Çin-AT görüşmeleri başlatılmıştır.(Möller, 2002: 14). 1980'li yıllarda taraflar arasındaki ilişkiler normal bir düzende devam etmiştir. Bu dönemde taraflar arasında diplomatik, ticari, kültürel, askeri ve bilimsel değişimler gerçekleşmiştir. 1980 yılının ikinci yarısında Çinli yetkililerin söyleminde birleşik bir Avrupa fikrinin desteklenmesine dair söylemler ön plana çıkmıştır (Aras, 2018: 49 ve 51).

1985 yılında Çin, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ile resmi ilişkiler kurmuştur. 1985 yılında Çin ve AT arasında Ticaret ve Ekonomi İşbirliği Antlaşması yapılmış olup 1978 yılında yapılmış olan Ticaret Antlaşması'nın yerini almıştır (Aras, 2018: 51-52). Anlaşma kapsamında enerji, bilim, endüstri, teknoloji, çevre ve ulaşım konularında işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (Akçadağ, 2016: 39). 1975 yılında diplomatik olarak başlayan ilişkiler 1978 ve 1985 yılında yapılan anlaşmalar doğrultusunda ticari ve ekonomik alanlarda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir (Ermağan, 2018: 86).

1988'de Pekin'de Avrupa Komisyon Delegasyonu kuruldu. Ofis, AT'nin ticaret alanındaki yetkinliğini gösterdi. Avrupa'nın o dönemdeki duruşu, Çin açısından kısa sürede çok kutuplu bir dünyada yükselen bir kutup olarak karşılandı. Böylece Çin, kendisi gibi Avrupa'yı da iki süper güce karşı bir karşı duruş gösteren ağırlık olarak gördü. Avrupa ayrıca teknoloji, bilgi ve ortak girişimi yatırımında yerel reform ve kalkınma için Çin tarafından memnuniyetle karşılanan bir ortak olarak görüldü (Christiansen vd, 2019: 14). 1988 yılında taraflar arasında yaşanan önemli bir gelişme ise karşılıklı olarak birbirlerine temsilci göndermiş olmalarıdır (Akçadağ, 2016: 39).

İkili ilişkiler, 1975 yılından 1988 yılına kadar karşılıklı olarak ilerleme göstermiştir. Ancak 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda yaşanan protestoların şiddetli bir şekilde Çin

hükümeti tarafından bastırılması ikili ilişkileri negatif yönde etkilemiştir. Bu tarihten itibaren Çin'e Avrupa tarafından silah ambargosu uygulanmaya başlanmıştır (Yahuda, 2020: 272).

1975'te AB ve Çin arasında diplomatik ilişki kurulmasıyla gelecek yıllarda uluslararası sistemde iki aktörün güçlü işbirliği yapma potansiyelinin temelleri atılmıştır. 1977'de Deng Xiaoping'in Çin'de uyguladığı ekonomik reformları ile Çin pazarı dikkat çekmeye başlamıştır. AB ile Çin arasında tekstil ticareti üzerine başlatılan ticaret işbirliği 1975'te resmiyete kavuşturularak bir anlaşma imzalanmıştır. 1985 yılında ise bu anlaşma Ticaret ve Ekonomi İşbirliği Anlaşması olarak revize edilmiştir. Günümüzde AB-Çin ilişkilerinin ekonomik ve ticari işbirliği hala bu anlaşma temeline dayanmaktadır. 1975-1989 yılları arasında AB-Çin ilişkileri resmiyet kazanmakla birlikte iki aktörün çıkar temellerinin yakınlığı bir dönem olmuştur. Ancak 1989 yılında Çin'de yaşanan Tiananmen Olayları, AB ve Çin ilişkilerini negatif yönde etkileyen bir olay olmuştur.

2.3.1989-1995 Dönemi

1989 yılında binlerce öğrenci siyasi ve ekonomik reformlar talep ederek Tiananmen Meydanı'nda protestolara başladı. Çinli yetkililer, herhangi bir reform yapma niyetinde değillerdi (Sajdak, 2013:4). Bu protestoları Çinli yetkililer 4 Haziran 1989'da kanlı bir şekilde bastırmıştır (Yahuda, 2020: 272). O tarihten itibaren bu olaylar Tiananmen Olayları olarak tarihte yerini almıştır. Çin'in zor kullanarak ve kanlı bir şekilde protestoları bastırmaya çalışmasının ardından Çin, Avrupalı devletler ve uluslararası toplumun birçoğu tarafından kınandı. ABD ve Batı ülkeleri tarafından yaptırımlar uygulanmaya başlandı (Zhao, 2020: 88).

1989 yılında gerçekleşen Tiananmen Olayı, AB-Çin'in gelecekteki ilişkileri için önemli bir yol haritası çizmiş oldu. Bu tarihe kadar iki taraf arasında bulunan karşılıklı işbirliği genel olarak ekonomik ilişkilerdi. Çinli yetkililerin Tiananmen protestolarına sert tepki vermesi AB topluluğu başta olmak üzere uluslararası toplumun hızlı bir şekilde tepki vermesine neden oldu (Sajdak, 2013: 30-31). Bunun üzerine 26-27 Haziran 1989 yılında Madrid'de toplanan Avrupa Konseyi, bir bildiri yayımlamıştır. Topluluk, Çin'in Tiananmen Olaylarını kanlı bir şekilde bastırmasından üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Yayınladıkları bildiri özetle şunları içermektedir:

- Avrupa Topluluğu ile Çin'in askeri işbirliğinin kesintiye uğraması ve silah ticaretine ambargo uygulanması
- Taraflar arasında bakanlık ve üst düzey temasların askıya alınması

- Kültürel, bilimsel ve teknik programların azaltılması
 - İsteyen Çinli öğrencilere üye devletler tarafından vize uzatılması
- (Avrupa Konseyi, 1989: 25).

Avrupa Konseyi tarafından Çin'e uygulanan silah ambargosu ve insan haklarına Çin'in saygılı olmama sorunu sonucunda ikili ilişkiler gerileme dönemine girmiştir (Jocheim, 2021: 2). 1989 olayları her ne kadar Çin'in uluslararası itibarını olumsuz etkilemiş ve Avrupa tarafından ambargolara maruz bırakılmış olsa da dünyadaki birçok hükümet bu duruma sessiz kalmıştır. Böylece Çin, dünyadaki bütün devletler tarafından yalnızlığa itilmek zorunda kalmamıştır (Shambaugh, 2020: 4).

Avrupa Konseyi tarafından ilan edilen Madrid Deklarasyonu da yasal olarak bağlayıcı değildi. Anlaşma maddeleri, üye devletler tarafından farklı yorumlanabilmeye açıktır. Böyle bir durumda ise ortak bir şekilde kararların uygulanması neredeyse imkansız bir hale gelmekteydi. (Sajdak, 2013: 32).

1980'li yılların sonunda Avrupa Komisyonu (AK) ve Çin arasındaki tek sorun Tiananmen Olayları değildi. Aynı yıllarda Avrupa'da komünizm çökmüş ve Sovyetler Birliği'nde komünizm sarsılmıştı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte demokratikleşme dalgası dünyada yeniden yerini almıştı. O dönemlerde Avrupa'da, NATO'nun geleceği sorgulanıyordu. Almanya'nın birleşmesi, 1975 Helsinki Bildirisi'nde yer alan toprak bütünlüğü ilkesine şüphe düşürmüştü. Ardından Yugoslavya'nın parçalanması bu şüpheyi doğrulamıştı. Aynı zamanda Amerika yönetimi, askeri operasyonlarda Avrupa ile ittifakın ötesinde Avrupa desteği almak için Avrupa'ya baskı uyguluyordu (Möller, 2002: 15). 1990'lı yıllarda AK, Avrupa entegrasyonunun ilk adımını atmıştı. Avrupalılar, Amerika ve Japonya'nın gerisinde kalmamak adına Çin ile normalleşme için bir çabaya girmişlerdir. Eylül 1989'da İtalya, İrlanda ve Lüksemburg dışişleri bakanları Çinli meslektaşları Qian Qichen ile BM Genel Kurulu çerçevesinde bir araya gelmişlerdir. Resmi Çin Haber Ajansı Xinhua'ya göre, İtalya Dışişleri Bakanı de Michelis, mevcut karmaşık uluslararası ortamda AT ile Çin arasındaki bağların güçlendirmenin dünya barış ve istikrarı için önem taşıdığını ifade etmiştir. Bu görüşmenin ardından İtalya, Çin'e uygulanan yaptırımları gevşetmek için Topluluk'a üye olan diğer devletlerde lobi yapmaya başladı. 22 Ekim 1990'da AK Dışişleri Bakanları, kademeli olarak Çin ile ekonomik işbirliği yeniden başlatma ve üst düzey temasları yeniden kurmak için karar almışlardır. Fransız yetkililer, bu kararı almalarında Çin'in Irak olayında Batı ülkelerinin tutumunun desteklenmesinin etkili olduğunu açıklamıştır (Möller, 2002: 17).

Tiananmen Meydanı'ndaki krizin gerilemesi ve Çin'de yaşanan iç gelişmeler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanması AB-Çin ilişkilerinin gelişmesine yeni olanaklar sağladı. Çin'in 1989'da kesilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) katılım müzakereleri 1991'de yeniden başlatılmıştır (Casarini, 2006: 10). AB, Çin ile olan ilişkilerini daha geniş bir siyasi ve insan hakları açısından ele almak durumunda kaldı. Ancak, AB için Çin pazarını ABD ve Japon rekabetine kaptırma korkusu siyasi bir düzenlemeye yol açtı. Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından, 1994 yılında Çin-AB arasında siyasi diyalog başlamıştır. Çin'e uygulanan yaptırımların çoğu (silah ambargosu hariç) aşamalı olarak kaldırılarak yeni işbirliği projeleri geliştirilmeye başlanmıştır (Christiansen vd. 2019: 15). 1994 yılında ikili işbirliği ve siyasi diyalog için yeni bir düzenleme yapılması için önemli adımlar atılmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından "Yeni Asya Stratejisi'ne Doğru" stratejisini başlatılmıştır. AB'nin stratejiyi başlatma amaçları arasında Asya'da kendi ekonomik varlığını güçlendirmek, bölgenin istikrarlaşabilmesine katkıda bulunmak, ekonomik kalkınma, demokrasi ve insan haklarına saygının oluşabilmesini teşvik etmektir (Casarini, 2008: 61). Tanımlanan bu belge ile AB-Çin ilişkileri yeniden tanımlanmaya başlanmıştır (Snyder, 2009: 340). 1995 yılında Avrupa Komisyonu ticaret, insan hakları ve Çin ile sağlam bir stratejik ilişkilere sahip olmak için Çin'e dengeleyici eylemlerini açıklamak üzere Çin hakkındaki ilk politika belgesini yayınladı (Christiansen vd. 2019: 15).

1975-1994 yılları arasındaki AB-Çin ilişkileri dönem olarak "düşük profilli" olarak değerlendirilmektedir. 1994 yılından sonra hem konjonktür hem de aktörlerin politik tercihlerinden dolayı Çin-AB ilişkileri siyasi ve ekonomik alanda derinleşerek kültürel ve bilimsel konular da ilişkilerin konu başlıkları arasında dahil edilmiştir (Ermağan, 2018: 86).

1989 Tiananmen Olayları sırasında Çin'in insan haklarına yönelik olumsuz davranışları Avrupa'nın Çin'e karşı bazı sınırlamalar getirmesine yol açmıştır. Avrupa'nın Çin'e karşı uyguladığı anti-damping uygulamaları, Avrupa'nın Çin pazarında etkin rol alamama korkusundan dolayı çok uzun sürmeden esnetilmeye başlanmıştır. Avrupa ekonomisinin Çin pazarına olan bağlılığındaki ilk izlenimler bu yıllarda görülebilmektedir. 1989 yılında Avrupa'nın Çin'e karşı almış olduğu önlemler (silah ambargosu hariç) 1995 yılına kadar esnetilmekle beraber Çin'e karşı Avrupa'nın yayımladığı ilk politika belgesi de Avrupa'nın Çin'e çok sert adımlar atmayacağını göstergesi olmuştur. Avrupa ve Çin arasındaki ilişkilerin derinleşmeye ve ekonomi dışında da başka bir alanda diyaloglarının bu yıllarda başladığı görülmektedir.

2.4. 1995-2003 Dönemi

Bu dönemde birtakım gelişmeler olmuştur. Asya finansal krizi, dönemdeki gelişmelerin temel noktasını oluşturmuştur. Çin'in komşuları ile yeni bölgesel angajmanı, Asya'daki son iki Avrupa kolonisi olan Hong Kong ve Makao üzerindeki Çin egemenliğinin geri kazanılması, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğine yönelik başarılı girişimleri önemli diğer gelişmeler arasında yerini almaktadır (Christiansen vd, 2019: 15).

1989 Tiananmen Olayları, Çin ve Avrupa arasını bozan olaylardandır. Avrupa, ticari kredilere son vermek, silah ambargoları uygulamalar gibi Çin'e karşı sert uygulamalarda bulunmuştur. Silah ambargosu ve insan hakları sorunlarından sonra Tayvan sorunu ve Tibet sorunu, 1995 yılından sonra Çin-Avrupa ilişkilerinde tartışmalı bir diğer konu olmuştur (Shambauh, 2020: 253). Avrupa'nın Tayvan'a silah satışı yapması ve özellikle Fransız jet avcı uçakları ve fırkateynlerinin satışının Tayvan'a yapılması, Çin ve Avrupa arasında krizler yaratmıştır. 1990'dan 1997 yılına kadar BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Avrupalı üyeleri, her yıl Çin'deki insan hakları ihlallerini masaya yatırmışlardır (Godement, 2020: 253-254). 1990'lı yıllarda 1991 Irak ve 1999 Kosova'da yaşanan sorunlar, Soğuk Savaş sonrası yaşanan başlıca olaylar arasındadır. AB ve Çin'in bu olaya karşı verdiği ilk tepkileri, birbirlerine yakınlaşmaktan ziyade fikir ayrılığı yaşadığı konudandır. AB ülkeleri ABD'nin askeri müdahalesini desteklerken Çin ise çekincelerini ve endişelerini ifade etmiştir. Bunların yanı sıra ABD tarafından yapılan müdahaleler, hem AB hem Çin tarafından "dünya düzeni" sorununu ciddiye alması gerekliliğini gösterdi. Dolayısıyla her iki taraf da birbirlerini dikkate alması gereken stratejik aktör olarak tanınması için uzun vadeli bir etki yarattı. Dünyadaki istikrarsızlık sorunları her iki aktörü de birbirine yakınlaştıran bir güç oldu (Scott, 2007: 226).

Tiananmen Olayları krizinin gerilemesi ve Deng'in Ocak 1992 yılında yaptığı güney turunun ardından Avrupa ile ilişkiler yeniden normalleşmeye başladı (Jocheim, 2021: 2). Ocak 1992'deki bu tur, pazarın merkezi bir rol oynayacağına dair olumlu bir iklimin yeniden ortaya çıkacağına dair bir sinyal verdi. 1980'li yıllarda AB ve Çin kendi iç dönüşümlerine odaklanmışken, 1990'larda birbirlerine doğru ilerlemişlerdir. 1994 yılında AB'nin siyasi alandaki yetkilerini genişleten Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte iki ortak arasında siyasi diyalog ve birçok sorunun (silah ambargosu hariç) aşamalı olarak kaldırılması ve yeni işbirliği projelerinin başlatılması için bir adım atıldı. Resmi mektuplaşma, AB'nin Çin'i "yükselen bir güç statüsünde tanınması" ve taraflar arasında geniş bir siyasi

diyalog başlaması 1994 yılında yeniden canlanmaya başladı. Ortaya çıkan durum sonucunda Çinli liderler arasında Deng'in uyguladığı reformların derinleştirilmesi ve genişletilmesi gerekliliği konusundaki fikir birliği Avrupa Komisyonu'nun AB-Çin ilişkileri hakkındaki 1995 tarihli iletişiminde olumlu karşılandı (Yahuda, 2020: 272 ve Scott, 2007: 225). 1995 yılında Asya Toplantısı (ASEM) aracılığı ile Güneydoğu Asya bir ekonomik sorunla karşılaştığında Çin ile ilişkiler önemli hale geldi. Çin içindeki Avrupalı firmalar ticari ilişkilerde önem kazandı ve Çin, onların yatırımlarına odaklandı (Godement, 2020: 253-254).

1995'ten sonra Çin ekonomisi ve ticareti önemli oranda büyümüştür. 1995 AB Politika Belgesi, daha sonraki gelişmeler için bir zemin hazırlamıştır. Bu politika belgesi, AB-Çin gündemindeki kilit konuların çoğunu içermektedir: insan hakları, ticari ve ekonomik işbirliği, siyasi diyalog, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve silah kontrolü, yasa dışı göç ve çevre vb. (Christiansen vd, 2019: 15). 1995 yılında yayınlanan Çin-Avrupa ilişkilerini ele alan Uzun Vadeli Politika başlıklı strateji ile Avrupa'nın Çin ile ilişkilerine verdiği önem görülmektedir (Alagöz, 2016: 39).

1995 yılında AET'nin yetkinlikleri açısından en ilgili konu olan ekonomik ve ticari politikalara AK odaklandı. Komisyon, Deng tarafından başlatılmış olan reformların başlangıçtaki beklentilerin tamamını aştığını ve AB-Çin ticaretinin 14 kat arttığını gözlemledi. Gözlem sonucunda Komisyon, bu artışın Çin'in lehine olduğunu ve artan bir dengesizlik olduğuna dair ısrarda bulundu (Jocheim, 2020: 2). İkili ilişkilerin gelişimine engel olan insan hakları konusu için Çin, 1996 yılında bir diyalog başlattı. Çin'in bu adımı atmasının sebebi ise Çin'in Avrupa ile olan ilişkilerine verdiği önemi göstermekti (Alagöz, 2016: 39).

1997 sonlarında Çin'in Hong Kong'u alması olay yaratmamıştı. Ardından gelen Doğu Asya krizinde Çin kendisini fırtınalı sularda güvenilir bir kaya olarak gösterdi. (Möller, 2002: 15). 1998 yılına gelindiğinde, AB, 1989 yılından beri Çin'e uyguladığı silah satışını düzenleyen ambargoyu kısmen yumuşatmıştı. Ancak AB, Çin'in insan haklarına saygı duyması, bölgesel istikrar ve barışı koruması gerekliliğinin altını çizmekteydi (Ermağan, 2018: 88). 1998 yılında, 1995 yılında yayımlanan Uzun Vadeli Politika Belgesi'nin ardından 1998 yılında AB tarafından "Çin ile Kapsamlı Bir Ortaklık İnşa Etme" belgesi yayımlandı (Griese, 2006: 547).

1998'de ilk defa yapılan Çin-AB Zirvesi öncesinde Avrupa Komisyonu, "Çin İle Kapsamlı Ortaklık İnşa Etme" için çağrı yapmıştır (Aras, 2018: 74). 1998 tarihli bu çağrı, ilk kez Çin'in uluslararası sahnedeki var olan iddiasını gözler önüne sermiştir (Christiansen vd.

(2019: 15). 1998 yılında yapılan bu çağrı bildirisinin ardından 2001 yılında bu ilişki, “kapsamlı ortaklık haline gelmiştir. Avrupa’nın 1990’lı yılların başından itibaren Çin’e uyguladığı stratejisi, ülkenin ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal açıdan uluslararası sisteme Çin’in entegre edilmesi üzerinedir. Bu doğrultuda Avrupa, Çin’in ekonomik ve sosyal süreçlerine destek vererek iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü alanında atılan adımlarda yanında olmuştur (Akçadağ, 2016: 39). 1998 yılında ilk defa gerçekleşen AB-Çin Zirvesi, her yıl taraflar arasında görüş alış verişinde bulunduğu önemli bir platform haline gelmiştir. Bu dönemdeki görüşmelerin temel noktası Çin’in DTÖ’ye üye olmasıydı. 2000 yılında taraflar arasında imzalanan anlaşma Çin’in DTÖ üyeliğine hızlandırıcı bir etki yapmıştır. (Sajdak, 2013: 8)

2001 yılında Çin için önemli bir gelişme olmuştur. Çin’in üyelik için 1986 yılında başvurduğu DTÖ’ye (o zaman ki adı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)) 2001 yılında üyeliği onaylanmıştır. Bu üyelik sayesinde artık yabancı devletlerin Çin pazarına ulaşımı kolaylaşmıştır (Şimşek, 2005: 79). 1986 yılından itibaren başlayan 15 yıllık Çin’in DTÖ’ye üye olma serüveni AB tarafından desteklenmiştir. AB, bu destek ile Çin pazarına girebilmeyi hedeflemiştir (Aras, 2018: 105).

Çin’in kurulduğu yıllardan 2000’li yıllara kadar dış politikada küresel stratejik denge, AB bütünleşme süreci, AB’nin Çin politikası ve dünya ekonomisindeki Çin’in değişen rolü ana faktörleri oluşturmuştur. 2000’li yıllar; AB üyesi önemli devletlerin (Almanya, Fransa, İngiltere) Çin’e yönelik yaklaşım ve dış politika tutumları AB açısından önemli bir hal almıştır (Aras, 2018: 63).

2001 yılında AK’nin yayınladığı stratejik belgesinde, Çin’in küresel konularda önemini tanımış olup yükselen güce saygı duymuştur. 2001 Avrupa Komisyon Belgesi’nde Çin ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunulmuştur: “Çin büyüklüğünde olan bir ülke, hem sorunun bir parçası hem de uluslararası ve bölgesel işbirliğinin tüm büyük sorunlarının çözümüdür.” (Zyla, 2008: 85).

1991 Irak ve 1999 Kosova’da yaşanan krizler, ABD’nin müdahaleleri AB ve Çin’in “yeni dünya düzenini” ciddiye alması gerektiğini hatırlatmıştır. 1994 yılında Maastricht Anlaşması ile beraber Avrupa’da ortak dış güvenlik, adalet ve içişleri politikalarının meydana getirilmesine karar verilmiştir. Bu kararlar beraber AB de Çin ile siyasi diyalogunu geliştirmiş ve birçok sorunu aşamalı olarak kaldırmak için adım atmıştır. 1995 yılından itibaren ASEM aracılığı ile, Çin’in, AB’nin bölgesel politikadaki rolüne dikkat çekilmiştir. 1995 yılında

AB-Çin ekonomik ve ticari ilişkileri, Çin'in ekonomik reformlarının olumlu etkisi ile de önemli ölçüde artmıştır. Bu yıllarla beraber AB'nin Çin'e karşı ekonomik bağımlılık derecesi artmaya başlamıştır. 1998 yılında AK'nin “Çin İle Kapsamlı Ortaklık İnşa Etme” çağrısı ve Çin'in DTÖ'ye üyelik sürecindeki destekleri Avrupa'nın, Çin'i uluslararası sahnede önemli bir aktör olarak gördüğünü göstermiştir. AB'nin bu desteği, Çin pazarına girmek, burada aktif rol oynamak ve buradan ekonomik çıkar elde etmek istediğini açıkça göstermiştir. 1990-2003 yılları arasında genel olarak AB, Çin'e yakınlaşmaya çalışmış, Çin de bu yakınlaşma adımlarını memnuniyetle karşılamıştır.

2.5. 2003- 2008 Dönemi

2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgali ardından Amerikan tek taraflılığına ilişkin artan endişeler sonrası Avrupa Komisyon'u 2003 yılında Çin Politika Belgesi'nde AB-Çin stratejik ortaklık çağrısında bulundu. Komisyon, bu ortaklığın AB ve Çin'in açık çıkarına dair olduğunu belirtti. Ekim 2003'te AB'nin Çin ile ilgili bu politika belgesine karşılık olarak Çin Dışişleri Bakanlığı da AB hakkında bir politika belgesi yayınladı. Bu belge, Çin'in AB'ye ilişkin uyguladığı ilk resmi belgedir. Çin hükümeti, bir ülke veya bölgesel bir grup ile ilgili o güne kadar bir politika belgesi yayınlamamıştı. Bu durum, Çin'in AB ile olan ilişkisine verdiği önemi göstermekteydi (Zhimin vd. 2011: 7).

2003 yılında taraflar arasındaki ilişki “kapsamlı stratejik ortaklık” kurmaya girişmiştir. Bununla birlikte hem AB hem de Çin tarafından karşılıklı bir şekilde politika belgesi yayımlanmıştır. Gazeteler, her iki tarafın da birbirleri için tehdit oluşturmadığına ve çıkar çatışmalarının olmadığına dikkat çekmiştir (Godement, 2020: 251). Bu ortaklığın merkezinde, AB ile Çin ilişkilerinin yeni bir ivme ve stratejik önem kazandığı düşünülmektedir. 2003 yılında yayımlanan AB Politika Belgesi'nde ne Çin ne de AB birbirlerini güvenlik tehdidi olarak birbirlerini algılamadıklarını ve dünya düzeni ile ilgili temelde aynı görüş ve çıkara sahip olduklarını belirttiler (Wong, 2013: 167).

Ekim 2003'te gerçekleşen stratejik ortaklığa eşlik eden iki önemli gelişme de eşlik etti: Çin'in Galileo Küresel Navigasyon Uydu Sistemi'ne katılmasına izin veren anlaşmasının imzalanması ve AB politika yapımcılarının Çin için Tiananmen Olayları sırasında Çin'e uygulanan ambargonun kaldırılmasına yönelik yaptığı girişimler (Casarini, 2006: 23).

Çin'e yönelik silah ambargosuna yönelik yeni kararların alınması, Konsey içinde ilk defa 2003 yılında gündeme gelmiştir. Üye devletler arasında konuya ilişkin iki görüş grubu

vardı: Çin'e silah satışını yönetme mekanizmasının olmasını isteyenler ve ambargonun tamamen ortadan kalkmasını isteyen ve Çin ile güçlü ekonomik ilişkileri olan devletler. Birinci grup içerisinde İskandinav ülkeleri (İsveç, Finlandiya, Danimarka); ikinci grup ise Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya gibi ekonomisi gelişmiş ülkelerdir. Ambargo uygulamasının devam etmesini isteyen ülkelerin hedefi insan haklarına ve demokrasiye saygının önemine dair güçlü inançlarının olmasıdır (Sajdak, 2013: 32). Ambargonun kalkmasına ilişkin Konsey içinde yapılan görüşmelere Danimarka, Hollanda, İsveç gibi ülkeler itiraz etmiş olup bunun sonucunda ise bu öneri Birlik içinde kabul edilmemiştir (Ermağan; 2018: 88).

2003 yılında Çin-AB arasında birtakım başka bağlar da gelişmiştir. Ekim 2003 yılında AB-Çin zirvesinde iki taraf bir tanesi grup turizmi olmak üzere bir dizi anlaşma imzalamıştır. AB yetkilileri anlaşmaya göre 2005 yılına kadar altı yüz bin Çin'li turistin kıtayı ve Birleşik Krallık'ı ziyaret edeceğini temin etmiştir. Çinli seyahat acenteleri on bin renminbi (1220 \$) kadar düşük fiyata Avrupa'ya on günlük paket geziler sunmuştur. 2003-2004 akademik yılında Avrupa'ya Çinli öğrenciler gidecek, Avrupa'dan ise Çin'e Avrupalı öğrenci gelmesi üzerine değişim programı uygulanmaya başlanmıştır. Çin üniversitelerinde yaklaşık beş bin Avrupalı öğrenci kaydını yaptırmıştır. Almanya 1280 öğrenci sağlayarak en çok öğrenci gönderen ülkelerden oldu (Shaumbugh, 2004: 245).

2003-2004 yıllarında AB-Çin ilişkilerinde stratejik ortaklık zirveye ulaşmıştır. AB, Çin'in uzaya insan gönderen üçüncü ulus olduğu 2003 yılında, özellikle havacılık işbirliği projelerinde Çin ile stratejik bağlar kurmuştur. Şubat 2003'te Pekin'de ortak bir Çin-Avrupa uydu navigasyon işbirliği sistemi açıldı. Aynı yılın Eylül ayında Çin'in Galileo uydu konumlandırmasının 230 milyon Euro'nun yaklaşık beşte birini finanse edeceğine dair bir anlaşmaya varmıştır. Bu sistem ABD Küresel Konumlandırma sistemine alternatif görülen bir sistemdi (Wong, 2013: 167).

Çin'de ekonomik reformların başladığı 1978 yılından 2004 yılına kadar Çin-Avrupa ticaret ilişkisi yaklaşık kırk kat büyümüştür. Çin istatistiklerine göre, AB aynı zamanda Çin'in en büyük yabancı teknoloji ve ekipman tedarikçisi olan Çin'deki en büyük yabancı yatırımcılardan biridir. Çin ve AB, Avrupa Galileo uydu navigasyon programı ve dünyanın en büyük ortak bilim ve teknoloji araştırma projesi olan AB-Çin Çerçeve programı olmak üzere bir dizi teknoloji projesine katılmaya başlamışlardır. 2004 yılının ilk altı ayında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ve Başbakan Wen Jiabao Avrupa'ya ziyarette bulundular. Aynı dönemde

Çin de Avrupa Komisyon başkanı Romano Prodi dahil birçok Avrupa liderine ev sahipliği yapmıştır (Shambaugh, 2004: 243).

2004 yılına kadar AB ve Çin arasındaki toplam ticaret hacmi 175 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Bu rakam, tarafların karşılıklı olarak tarafların birbirine verdiği önemi göstermektedir. 2004 yılında 78,5 milyar Euro'yu aşarak AB'nin herhangi bir ortağıyla yaşadığı en büyük ticaret açığını yaşadı (Griese, 2006: 546). 2003-2004 yılları arasında AB-Çin arasındaki hızlı yakınlaşma, bazı araştırmacıların, AB ile Çin arasında “balayı”nın oluşmakta olduğunu dile getirmelerine yol açmıştır (Dai vd. 2013: 9).

2003 yılında AB Politika Belgesi, AB'ye savunma sanayi ve teknolojileri konusunda daha fazla ikili işbirliği sağlamasını istemiştir. Bunun için Çin'e silah satış yasağının kaldırılması için çağrıda bulunmuştur. 2004 yılında bir dizi AB lideri yasağın kaldırılması için desteklerini açıklamıştır. Liderlerin birçoğu sesli olarak bu desteği yapmışlardır. Dönemin Almanya Başkanı Gerhard Schröder ve Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac bu desteği açıkça yapanlardandır. AB, Aralık 2004'te 7. AB-Çin Zirvesi'nde Çin'in silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik çalışma yapılacağını taahhüt etmiştir. Ardından AK ortak bir bildiri onaylamıştır. Bildiriye göre ambargoya ilişkin bir karara izin verilmesi için ileri düzeyde çalışmaların tamamlanmasına çağrıda bulunmuştur. Özellikle altını çizdiği konu ise: “Herhangi bir kararın sonucunun ne niceliksel ne de niteliksel olarak AB üye ülkelerinden Çin'e silah ihracatında bir artış olmaması gerektiğidir.” Konsey ayrıca AB'nin silah ihracatına ilişkin gözden geçirilmiş davranış kuralları ve araç kutusu olarak bilinen ambargo sonrası ihracat konusunda yeni bir araç benimsemesi gerektiğini vurgulamıştır. 2004'ü 2005'e bağlayacak olan dönemlerde AB'nin 1989 yılından beri Çin'e uygulanan ambargonun kaldırılacağını erken bir zaman diliminde açıkladığında kendini ABD'de tarafından baskı altında bulmuştur. ABD, AB'nin bu konuda yapacağı sadakatinin bir testi olacağına dair bir tehditte bulunmuştur. Bunun sonucunda AB içinde çıkan iç anlaşmazlıklar ambargonun kaldırılmasını engellemiştir. Böyle bir ortamda ABD ve AB istişarelerini artırmış olup ilişkilerini Çin konusunda istihbarat paylaşımına yoğunlaştırmışlardır (Wong, 2013: 168).

2005 yılında AB ve Çin 30. yıl dönümlerini kutlamışlardır. Pekin'deki etkinliğe pek çok üst düzey yönetici katılım sağlamıştır (Griese, 2006: 547). Çin ve AB'nin 1990 yılından itibaren gelişen ticari ve ekonomik işbirliği, 1995'ten 2005'e kadar çoğunlukla sıcak ve aktif uluslararası işbirliğinin balayı dönemlerini yaşamıştır (Wong, 2013: 159). 2005 yılının sonlarından sonra AB ve Çin ilişkileri, balayı döneminden karmaşık bir ilişkiye dönüşmesine

yol açan birçok sorun ile karşılaşmıştır. Her şeyden önce iki taraf da retorik bir stratejik ortaklığın sonuçlarından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır. Çin'in, AB'nin silah ambargosu çabası istenilen sonucu doğurmamıştır. Avrupalılar da insan hakları ile ilgili diyaloglarında hayal kırıklığı yaşamışlardır. AB'nin en önem verdiği konularından biri olan küresel dış politika sorunu olarak gördüğü konu olan iklim değişikliği konusunda iki taraf da bazı işbirliği projelerine imza atmışlardır. Daha sonra ise ABD'yi müzakere masasına oturtmak için birlikte çalışmışlardır. Avrupa firmalarının küresel rekabet gücü artarken bu firmalar, Çin'in gelişimine de destekler vermişlerdir. Ancak AB, Çin'in bir numaralı ticaret ortağı olduktan sonra ekonomik ilişkinin rekabetçi yönü ortaya çıkmıştır. AB, Çin'e karşı artan ticaret açığından şikayetçi olarak daha sık bir şekilde ticaret koruma önlemlerine başvurdu. Aynı zamanda AB, pazarını açmak ve fikri mülkiyet haklarının korunmasını güçlenmesi için Çin üzerindeki baskıları artırmıştır. 2006'da Konsey, Çin Politika Belgesi'nde Çin tarafı için uzun bir talep listesi yayınlamıştır. Bununla beraber Konsey, Çin'i AB'nin ticaret politikasına yönelik en önemli tek meydan okuyan olarak nitelendirmiştir (David, 2011: 9).

2003-2006 yılları arasında AB'nin Çin politikası üç madde ile özetlenebilmektedir:

1. Geliştirilen siyasi ilişkiler ile Çin'i dünya devleti olarak sunarak kabul yaratmaya çalışması.
2. Dünya ekonomisine entegrasyonunu teşvik etmek ve sosyal ekonomik reformları desteklemek.
3. Çin'de AB hakkındaki düşüncelerin olumlu bir yönde geliştirilmesinin istenmesi.

1995-2005 yılları arasında uluslararası arenada aktif işbirliği “balayı” dönemi olarak adlandırılmıştır. 2005 yılı sonlarında AB-Çin ilişkileri karmaşık bir ilişkiye dönüşmesine yol açan sorunlarla karşılaşmıştır. Çin'in AB'nin silah ambargosu çabasının olumsuz sonuçlanmış olması bunlardan biridir. Avrupalılar ise Çin'deki insan hakları iyileştirme diyaloglarında hayal kırıklığı yaşamıştır (Dai vd. 2011: 9).

Eylül 2006'da “Dokuzuncu AB- Çin Zirvesi” gerçekleşmiştir. Taraflar karşılıklı olarak anlayışlarını ve güveni artırmak amacıyla ilişkilerini ilerletmenin önemini vurgulamışlardır. Yakın zamanda kurulmuş olan stratejik ortaklığı memnuniyet ile karşılamışlardır. AB, Tek Çin politikasına bağlılığını yeniden teyit ederek Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesini umduğunu belirtmiştir. Çin bu görüşmede silah ambargosu ile ilgili olan görüşünü yineleyerek erken bir tarihte silah ambargosunu kaldırmaları konusunda çağrıda

bulunmuştur. AB tarafı ise bu çağrıya olumlu bir bakış açısı sergilemiştir. Taraflar, iklim değişikliği üzerine görüşler de paylaşmışlardır. Uluslararası iklim değişikliği politikalarının daha da geliştirilmesi için başlatılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi [United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)], süreçlerinde diyalog ve işbirliğini güçlendirmeyi kabul etmişlerdir. Ortaklığı kapsayan daha fazla uygulama için 2007-2010 dönemini kapsayan çalışma planı yapmışlardır. Kyoto Protokolü'nin Temiz Kalkınma Mekanizması uygulamasında yakın işbirliği ve sıfıra yakın emisyonlu enerji üretim teknolojilerini araştırılması için işbirliği başlatmanın altını çizmişlerdir. Özetle 2006 yılında yapılan bu Zirve'de taraflar karşılıklı olarak birçok alanda diyaloglarını ve işbirliğini geliştirmeleri üzerine istişarelerde bulunmuşlardır. Taraflar, gençler arasındaki değişim programı faaliyetlerinin ve turistik alışverişin artırılması üzerine de görüşler paylaşmışlardır. Finansal ve düzenlemeler ile ilgili alanlarda bir görüşme daha yapmak için 2007 yılında yapılması konusunda anlaşmaya varmışlardır (AB Konseyi, 2006).

2006 yılından itibaren iki tarafın da uluslararası sisteme bakış açıları ve dünya düzeni vizyonlarındaki temel farklılıkları tanıdıkları daha normal bir ilişki oluşmaya başlamıştır (Wong, 2013: 159). 2006 yılında taraflar küresel stratejik ortaklıklarını doğrulamak için karşılıklı olarak niyetlerinden bahsettiler (Dai vd. 2011: 8).

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, Avrupa ve Çin de ABD'nin tek taraflılık isteğine ilişkin endişe yaratmıştır. 2003 yılında AK'nin Çin için stratejik ortaklık çağrısının sebeplerinden biri budur. Aynı yıl, Çin de AB için bir politika belgesi yayımlayarak AB'ye verdiği önemi göstermiştir. 2003 yılında stratejik ortaklık kurulmasıyla beraber o yıllarda taraflar arasında bir “balayı dönemi” başlamıştır. 2004 sonlarına doğru AB içerisinde Çin'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik birkaç adım atılmıştı. Bu adım hem AB'nin silah satışında önemli bir büyüklükte yere sahip olan Çin pazarını kaybetmek istemediğini hem de AB'nin Çin ile insan hakları diyaloguna ticaretten daha az önem verdiğini göstermektedir. Ancak ABD'nin, AB'nin Çin'e uyguladığı silah ambargosunu kaldırma girişimine sert bir çıkış yapmasıyla AB, bu isteğini gerçekleştirememiştir. Çin ise oluşan bu durumdan memnuniyetsiz olup AB ile olan ilişkilerindeki ABD etkisinden rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Çin, AB için önemli bir silah pazarıdır. Ancak AB'nin hem tek sesli hareket edememesinden hem de ABD ile olan ilişkilerinin kötü etkilenmesini istemediğinden, bu konuda hala bir adım atamamıştır. İlişkilerde bu durum gerginlik yaratan bir durum olsa da hem AB'nin hem de Çin'in çok taraflı bir dünya düzeni istemelerinden ve birbirlerine olan ekonomik bağımlılıklarından dolayı ilişkileri çatışma veya diyalogları

kesintiye uğratmakla sonuçlanmamaktadır. AB ve Çin ilişkilerindeki bu yıllar, çıkar çatışmalarının veya farklı sorunların yer aldığı değil daha çok stratejik ortaklığa odaklanılan bir dönem olmuştur.

2.6. 2008-2013 Dönemi

2007 Ocak ayında, 1985 Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasını daha kapsamlı ve politik bir yasal belgeyle değiştirmek için Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması müzakereleri başlatıldı. Ancak taraflar arasında farklı öncelikler olduğu için müzakereler uzun sürdü ve bir sonuca ulaşamadı. 2007’de her iki taraf karşılıklı ziyarette bulundular. Nisan 2008’de AK Başkanı ve dokuz komiseri, Pekin’e bir ziyarette bulundular. AB-Çin zirvesinde bir Yüksek Düzeyli Ekonomik ve Ticari Diyalog üzerinde bir Yüksek Düzeyli Ekonomik ve Ticari Diyalog üzerinde anlaşma sağladılar. Bu anlaşmaya göre, ticari ilişkiler üzerine konular ele alınması planlanmaktaydı. Mayıs 2008’de Sichuan depreminden sonra AB’nin ve birçok Avrupa ülkesinin yardımları Çin’de iyi karşılandı ve Olimpiyat Oyunlarını boykot etme tartışmalarının yerini artık empati yaratma kamuoyu oluşturuldu. Oyunların açılış törenine birçok Avrupalı lider katıldı. Katılımların yanı sıra katılmayan Avrupalı liderler de oldu. Bu durum ise Pekin tarafından küçümsenme olarak algılandı (Christiansen vd. 2019: 20)

2005-2008 yılları arası, 1989’dan beri AB’nin Çin’e uyguladığı silah ambargosu, ticaret açığı, insan hakları gibi konular gündem maddelerini oluşturmuştur. Ancak bu dönemde durağan ve soğuk bir ilişkiye sahip olmuş olsalar da ekonomik bağları sıkılaşmaya başlamıştır. Bu ekonomik bağların sıkılaşması ise 2008 yılında gerçekleşen Euro mali krizi ile doruğa yükselmiştir. Böyle bir durumda AB ülkelerine Çin’in yatırım yapması için fırsat doğmuştur (Silva, 2022).

2008 yılına gelindiğinde Avro Bölgesi Borç Krizi sonrası AB genelinde Çin’in doğrudan dış yatırımlarında büyük bir artış yaşanmıştır. Çin, dışarı çıkma politikası olarak Euro bölgesinde Avrovil (AB tahvili) alımları yapmıştır. Bunların yanı sıra altyapı yatırımları yapmıştır. Bu dönemden itibaren Çinli kamu iktisadi teşebbüsleri ve özel şirketler birçok AB ülkesinde farklı alanlarda etki alanlarını artırmıştır (Beşer, 2018: 4).

2008 mali krizden sonra her iki tarafta da köklü değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Çin ve AB tarafında; psikolojik, stratejik ve politik düzeyler üzerine yeniden bir düşünme meydana gelmiştir. 2008 yılından sonra Çin ulusal egemenliğini korumaya daha fazla yönelmiştir. Çin, Batı’nın üstünlük kompleksine aldırış etmeyerek insan hakları, azınlık

politikası ve siyasi reform üzerine AB'nin yaptığı eleştirileri kabul etmeyerek reddetmiştir (Dalmau, 2015).

Çin, AB'nin mali ve siyasi krizle nasıl başa çıkmaya çalıştığını o dönemlerde yakından takip etmeye başlamıştır. Çin'in en büyük ihracat pazarı olan Avrupa, Çin ekonomisinin işleyiş şekli üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Geeraerts, 2013: 501). 2008 yılında taraflar arasında ilişkilerin çok iyi başlamasının ardından 2008 yazının ardından ilişkiler kötüye gitmeye başladı. Fransa Cumhurbaşkanı'nın Çin'in uyarılarına rağmen Dalai Lama ile görüşmesi, Çin'i sinirlendirmiştir. Çin bu görüşmenin ardından Fransa'da yapılması planlan AB-Çin zirvesini etkilemiş olup ilişkilerdeki gelişmeyi geri çeken bir adım olmuştur (Christiansen vd. 2019: 20). Çin'in 2009 yılında Avrupa'ya ihracatında keskin bir düşüş yaşamıştır. Çin, Avrupa'ya ihracatını devam ettirmek için Avrupa'nın yeterince yakında toparlanacağını umarak ihracattaki düşüşe karşılığını olarak iç yatırımda büyük bir artış yaşayarak vererek ekonomisini sürdürmüştür (Geeraerts, 2013: 501).

2008 krizinden sonra AB'nin ithalatı artmış olup 2009 yılında ticaret dengesinde bir miktar gerileme yaşanmıştır. Buna karşın ticaret akışı Çin lehine devam etmiştir (Taştan ve Özekicioğlu, 2014: 337).

Ocak 2009 yılına gelindiğinde AB ve Çin On Birinci Çin-AB Zirvesi'nde imzalanması beklenen gümrük uygulaması eylem planı imzalanmıştır. Çin ile AB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerindeki gelişmenin devam etmesinin yanı sıra ticari çekişmeler de kaçınılmaz bir hal almaya başlamıştır. Her iki taraf da kapsamlı stratejik ortaklığın tam potansiyelini kullanabilmesi için ticaret ve yatırımın önündeki sistemik engelleri kaldırmayı istemişlerdir (Taneja, 2010: 384).

2008'de yaşanan siyasi sorunlar, Avrupa'da yaşanan borç krizinin gölgesinde kalmıştır. Yaşanan mali kriz, Avrupa ve Çin'de ekonomik karşılıklı bağımlılığın derinliğini, sonuçlarını ve karşılıklı çıkarların oluşturulabilmesi için acil işbirliği ihtiyacı konusunda farkındalık yaratmıştır.

2010 yılında AB'nin Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte AB'nin doğasını ve kurumsal yapılanmasını derinden değiştirmiştir. 2010 yılına gelindiğinde taraflar arasındaki ilişkiler çok yönlü bir ilişki olmaya başlamıştır. Ticari bağlar giderek artmış olup insan hakları, Çin'in Afrika ile ilgili olan ilişkisini AB'nin eleştirilere yer vermesi gibi ilişkiler daha farklı yönlerle yönelmiştir. 2010 yılının sonlarına doğru AB-Çin ilişkisi

kurumsallaşmış ikili bir siyasi-diplomatik ilişki kurma konusunda önemli ilerleme kaydettiğini bir dönem olmuştur 2010 yılında AB için önemli üç konu gündemde yerini aldı: ticaret, iklim değişikliği ve İran nükleer anlaşması. Her üç alanda da Trump yönetiminin çok taraflılığa muhalefeti AB ve Çin'i birleştirdi. 2015 yılı Paris İklim Değişikliği Anlaşması'dan çekilme niyetini açıklayan Trump, anlaşmadan çekildi ve İran'a karşı baskı politikası izlemeye başladı (Cottey, 2021: 226 ve 229).

2012 yılında AB ve Çin, üye devletin Çin ile mevcut İkili Yatırım Anlaşmalarını güncellemek ve değiştirmek için Kapsamlı Bir Yatırım Anlaşması yapmaya karar verdiler. Bu anlaşma başlangıçta Yatırım Anlaşması olarak anılacaktır. 2020 sonlarında Kapsamlı Bir Yatırım Anlaşması imzalandı ancak anlaşmanın Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanıp onaylanmayacağı hala tartışmalıdır (Cottey, 2021: 226). 26 Nisan 2012'de Çin ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında geleneksel dostluk ve kazan-kazan işbirliği, ortak kalkınmaya yönelik bir işbirliği platformu başlatıldı. O zamandan beri odak noktası işbirliği olan ve Liderler Zirvesi rehberliğinde ekonomik, ticaret, kültür, eğitim, gençlik değişimi, sağlık gibi konularda işbirliklerinde verimi artırma üzerine görüşmeler yapmaktadırlar (Cooperation between China and Central and Eastern European Countries-CEEC, 2021).

2.7. 2013 Sonrası

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından Kuşak ve Yol Projesi (KvY) duyurulmuştur. Bu proje, tarihi İpek Yolu'nu canlandırılması fikri ile geliştirilmiştir. Avrupa, Afrika ve dünyanın geri kalanı için altyapılar, ticaret alanları ve insanlar arası etkileşimin iyileştirilmesi fikri ile proje hayata geçirilmeye çalışmaktadır. Çin'in ekonomik düzeninin yapısını şekillendirmeyi ve küresel bir aktör olma konumu için iddialı bir proje olduğu düşünülmektedir (Picciau, 2016: 14). KvY projensin gerçekleşmesinin önemli masa ayaklarından biri şüphesiz AB'dir. Mülteci krizi, terörle mücadele ve Brexit gibi AB için önemli olan konular KvY'ye katılımı tartışmalar yaratmaktadır. KvY projesinde AB'nin rolü için Çin ve AB arasındaki ilişkilerin çerçevesini iyi çizmek gerekmektedir. 1975 yılından bugüne dek taraflar arasındaki ilişki, genelde karşılıklı güvensizlik üzerine karakterize edilmiştir (Picciau, 2016: 15).

Eylül 2013'te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping Orta Asya cumhuriyetlerini ziyarette bulundu. Çin'in bu ülkelere yapmayı planladığı büyük ölçekli yatırım politika niyetlerini yineledi. Çin, Avrasya ülkeleriyle ilişkilerini karakterize eden ekonomik ve kültürel bağların yeniden canlanmasını vurguladı. Bu hamlenin ardından AB ülkeleri için KvY Girişimi

hakkında net bir düşünceye sahip olamamışlardır. Daha sonra Çin medyası ve resmi gazeteleri, KvY Girişimi'nde Avrupa'nın alacağı rollerinden bahsetti. Almanya ve Polonya demiryolu bağlantılarından, Venedik'in antik İpek Yolu'na bağlayan tarihi rota olacağından ve Çin'in Yunanistan'daki Pire Limanı'nı 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun Avrupa için alıcı hat olarak kullanılacağından bahsetti. Ancak bu açıklamalara rağmen Avrupa'nın tepkisi çekimser olarak kalmıştır (Yu, 2017: 12-13). Avrupa'nın, KvY Girişimi'ne karşı çekimser tutumu günümüzde de devam ettirmektedir.

ABD Başkanı Trump'ın başkanlık döneminde korumacı duruşu, Çin ve AB'yi bir araya getiren ve küresel ticaret ve iklim değişikliği ile ilgili konularda ikili ortaklığı güçlendirecek adımları atmasına yardımcı olmuştur. Çin'in, Sudan, Somali, Güney Sudan'daki korsanlığı ve Afrika'ya silah ihracatı, İran'ın nükleer programı ve Afganistan, Libya ve Mali konularında AB ile çalışmaya istekliği olduğunu göstermiştir (Christiansen vd. 2019: 22). Taraflar arasında insan hakları, insani müdahale, ideolojik farklar bulunmaktadır ancak bunları yönetmek için girişimlerde bulunmaktadır.

Ekonomik, ticari ilişkiler taraflar arasında sorun yaratacak şeyler olmasına rağmen artmaya devam etmiştir. 2008 yılından itibaren Yüksek Düzeyli Ekonomik ve Ticari Diyalog (High Level Ekonomik and Trade Dialogue – HED) kriz zamanlarında taraflar arasında değerli bir diyalog alanı oluşmuştur (Christiansen vd. 2019: 22). ABD ve Avrupa ülkelerinin 2008 küresel mali krizinin ardından Çin, gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarının yanı sıra gelişmekte olan ülkeler için de yatırımlarını yoğunlaştırmıştır (Picciau, 2016: 15).

2017 yılında iki önemli politik olay gerçekleşmişti. Bunlardan biri İngiltere'nin Birlik içinden ayrılması, diğeri ise Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi oldu. Her iki gelişmenin de AB-Çin ilişkilerinde önemli bir yeri vardır. Bazı gözlemciler ABD'de Trump dönemi yaşanan birtakım gelişmeleri, AB ve Çin'in küresel sistemde serbest ticaret veya iklim değişikliği gibi konularda işbirliklerini artırabileceği bir fırsat olarak görmüşlerdir (Estaban, 2017 ve Herrero ve Xu, 2016). Trump'ın Ocak 2017'de Trans Pasifik Ortaklığı'ndan ve Haziran 2017'de Paris İklim Değişikliği Anlaşması'ndan çekilme kararı (Anadolu Ajansı, 2017) ABD'nin güvenilebilecek (en azından Trump döneminde) bir ortak olmadığını göstermiştir. Bu nedenle AB ve Çin'in işbirliği yapması mantıklı bir siyasi adım olarak görülüyordu.

Ekonomik ilişkiler 2017 yılı sonuna kadar tüm diyaloglara rağmen Çin ile AB arasında tartışılan bir sorun olarak yer aldı. 2016 yılında AB'nin Çin'e "Pazar Ekonomisi" statüsü

verip vermeyeceği ile ilgili ilk tartışma başladı. Çin 2016 yılında, DTÖ Sekreterliği'ne, AB ve ABD'nin yaptığı anti-damping işlemlerine karşı şikayette bulundu (DTÖ, 2016).

2015 yılında ABD Başkanı Trump'ın Paris İklim Anlaşması'ndan ve İran Nükleer Anlaşması'ndan çekilme kararının ardından 2018 yılı düzenlenen AB-Çin zirvelerinde, taraflar iklim değişikliği ve ticaret ile ilgili konularda çok taraflılığa güçlü bir destek vereceklerini açıkladılar (Cottey, 2022: 230). AB ülkesi olan Almanya, Fransa ve İngiltere bu kararın ardından ABD'nin anlaşmadan çekilme yönündeki baskısına rağmen İran nükleer anlaşmasına desteklerini sürdürmek adına Çin ve Rusya'nın yanında yerlerini almışlardır. Bazı gözlemciler ABD'nin tek taraflı yaklaşımını sürdürmesi halinde AB ile Çin'i birbirine yakınlaştıracaklarını savundular (Cottey, 2021: 230)

Çin'in 12. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Avrupa 2020 stratejisinde kentleşme, enerji, iklim değişikliği ve yeşil ekonomi gibi alanlarda gelişmiş işbirliği için fırsatlar yaratan benzer hedef ve öncelikleri paylaşmaktadır (Christiansen vd. 2019: 20).

2019 yılında Çin'de başlayan ve 2020 yılının başında tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını AB-Çin ilişkilerini etkileyen bir başka olay olmuştur. Salgın döneminde Avrupa'da, Çin'e karşı tutarlı stratejiler benimseme ile ilgili konular gündemde yerini aldı.

Rusya'nın 2022 Şubat'da Ukrayna işgali Çin-AB ilişkilerini etkileyen ve 2023 ilkbaharında da AB-Çin gündeminde olan bir durumdur. Bölgede Çin'in Rusya'ya karşı çekimser kalması AB tarafından rahatsızlık hissedilen bir konu olmuştur. Çin'in sunduğu zorluklar ve fırsatlar dengesi zamanla değişti. Aynı zamanda Çin'in küresel ve bölgesel zorlukları ele almadaki kritik rolü göz önüne alındığında AB, katılım ve işbirliğine bağlılığını korumuştur. Bu bağlamda AB'nin 12 Mart 2019'da "Stratejik Görünüm" Ortak Tebliğinde belirtilen Çin'e yönelik mevcut yaklaşımı geçerliliğini korumaktadır. AB, Çin ile işbirliği ve müzakere ortağı hem de ekonomik ve sistematik bir rakip olarak ilgilenmeye devam etmektedir (European External Action Service, 2019).

2016'da Brexit referandumu oylaması, Trump'ın Kasım 2016'da ABD Başkanı seçilmesi ve birçok Avrupa ülkesinde popülist partilerin yükselişi 1945'ten beri Batı'da liberal bir uluslararası düzenin temelini oluşturan siyasi fikir birliğini sorgulanmasını yansıtıyordu.

ABD başkanlığına Trump'ın geçmesiyle beraber uygulamaya aldığı kararlar AB ve Çin'i birbirine yakınlaştırmıştı. 2019 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in gerçekleştirdiği

Avrupa turunda KvY Girişimi'ne İtalya'yı eklemesinin ardından AB içerisinde tartışmalara neden olmuştu. İtalya, KvY Girişimi'ne katılan ilk G7 ülkesi olmuştu. Çin ile turizm, sağlık, altyapı, enerji ve ticaret alanlarında 7 milyar avroluk anlaşma imzalamıştı. Bu görüşmenin ardından Xi, Paris'e giderek Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker ile bir araya gelerek aralarındaki ilişkinin geleceğini görüştüler. AB liderleri, günümüzde de Çin ile mütekabiliyet esasına dayanan bir iş birliği yapmak istediklerini dile getiriyorlar. Dünya düzenini devam ettirebilmek ve çok taraflılığın devam ettirilebilmek için Çin ile AB ilişkilerinin devam etmesi gerekliliği savunulmaktadır. Avrupa ile ticari ilişkilerinin giderek derinleşmesinin ardından AB ülkeleri özellikle Almanya ve Fransa, Çin ile ilişkilerinin daha iyi olması gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar (Gönültaş, 2019).

1975 yılında resmi olarak başlayan AB-Çin ilişkileri ilk olarak ticari ve ekonomik diyalog olarak başlamıştır. Günümüze kadar geçen süreçte ise ilişkileri çok boyutlu bir durum almıştır. AB ve Çin ilişkileri insan hakları, bölgesel sorunlar ve güvenlik, ekonomik ve ticari sorunlar, kültürel ilişkiler, iklim değişikliği gibi birçok alanda devam etmiştir. Tarafların ilişkilerini, 1975'ten günümüze kadar olan dönemde ABD'nin dolaylı ya da doğrudan etkisi olduğu görülmektedir. Ancak Çin ve AB'nin uluslararası sistemdeki çok taraflılıkta birbirlerini müteffik olarak ve birbirlerini büyük bir pazar olarak görmelerinden dolayı diyaloglarında sert çıkışlar olmamaktadır. Üçüncü bölümde AB ve Çin ilişkilerinin 1975 yılından günümüze kadar derinleşen ilişkileri başlıklar altında detaylı olarak incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇİN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİK, SİYASİ VE SOSYAL DİYALOG

AB ve Çin arasındaki ilişkiler, 1975 yılında ekonomik işbirliği olarak başlasa da her yıl işbirliği ve diyalog alanları çeşitlenerek genişlemiştir. AB ve Çin arasında ekonomik ve ticari ilişkiler, insan hakları diyalogu, bölgesel ilişkiler, iklim değişikliği ve enerji diyalogu, kültürel ilişkileri olmak üzere çok boyutlu bir diyalog alanı bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, taraflar arasındaki diyaloglar ayrı başlıklar altında incelenecektir.

3.1. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

AB'nin Çin ile ilgili ilişkilerindeki ekonomik ve ticari gelişmeler tarafların ilişkilerinin gelişimi açısından önem taşımaktadır. Avrupa ile Çin arasında asırlık bir ticaret geçmişi olsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra bu ilişkiden çok az bir şey kalmıştı. Gelişmekte olan AET ile Çin ilişkileri Soğuk Savaş'ın gölgesinde kalmış ve 1950'ler ve 1960'larda Çin'de daha önce yaşanan iç karışıklık, Çin ekonomisinin Batılı ihracatçılara ve yatırımcılara bir fırsat sunmadığı anlamına geliyordu. 1970'lerin sonlarından itibaren Deng Xiaoping'in uygulamaya aldığı ekonomik reformlar ile resim değişmeye başlamıştır. Deng, daha fazla özel mülkiyete izin vermiş olup Çin ekonomisini yabancı yatırımlara açan bir reform izlemiştir. Bu reformlar sonucunda Çin'in GSYH'sinde hızlı bir artış başlamıştır. Dünyanın en kalabalık ülkesinde büyük miktarda bastırılmış bir talep vardı ve gelir düzeylerinin artmasıyla yabancı mallarına olan talep artmıştır. Avrupa ülkeleri dahil olmak üzere Batılı firmalar ikili ticarete yoğun ilişkilerin yaşanacağı temelleri atarak bu yeni fırsatlardan hızla yararlanmaya başlamışlardır (Christiansen vd. 2019: 89)

Taraflar arasındaki ilişkilerde ekonomik ilişkiler ana konudur. AB ve Çin arasındaki diplomatik resmi ilişkiler ilk olarak 1975 yılında başladı. 1978 yılında ise Çin ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ticaret anlaşması imzalanmıştır (Akçadağ Alagöz, 2016: 39). 1978 Ticaret Anlaşması doğası gereği çok geneldi. Anlaşma, basitçe tarafların ticaret için elverişli koşullar yaratma, ticaret yapılarını iyileştirmeye çalışma ve diğer tarafın ticareti kolaylaştırmak amacıyla önerilerini incelemeyi ifade ediyordu. Taraflar, Çin'in AET ithalatına olumlu bir yaklaşımda bulunmasını ve AET'nin Çin'den yapılan ithalatın serbestleştirilmesini artırmaya yönelik ticarete genişleme ve dengeyi teşvik etmek için çabayı göstereceklerini taahhüt ettiler (Snyder, 2009: 57).

AB-Çin ilişkilerinin anayasal çerçevesi, 1985 yılında imzalanan AT-Çin işbirliği programının yanı sıra ekonomik ve ticari ilişkileri de kapsayan AT-Çin Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasıdır. Ekonomik ve ticari kaygılar ilişkilerde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Her iki taraf da bunu “Çin-Avrupa ilişkilerinin sürekli gelişiminin temeli” olarak görmektedir (Casarini, 2006: 17). 1985 yılında Çin ve AET 1978 yılında imzaladıkları ticaret anlaşmasını genel bir anlaşmayla değiştirmiştir. 1985 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, ilk anlaşmaya göre daha genişti. Özellikle sanayi ve madencilik, tarım, bilim ve teknoloji, enerji, ulaşım ve iletişim, çevre koruma ve üçüncü ülkelerle işbirliği alanlarında hem ticari hem ekonomik işbirliğini kapsıyordu. Tarafların her birinin kendi yasaları çerçevesinde daha büyük ve karşılıklı yarar sağlayan yatırımları teşvik edilmesi öngörülmüştür. 1985 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, bugün hala AB ve Çin ticareti için genel yasal çerçeve olmaya devam etmektedir (Snyder, 2009: 62).

1980 yılında siyasi reformlara yönelik yaşanan büyük beklentiler, 1989 olaylarının şiddetle bastırılması nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. AB, Çin’e silah ambargosu ve kalkınma yardımlarının azaltılması dahil birçok sınırlayıcı önlem getirmiştir. Çin ile AB arasında insan hakları konusu çok önemli bir siyasi konu haline gelmiştir. AB, Tiananmen’deki olayların ardından Çin ile ilişkilerini daha geniş bir siyasi ve insan hakları bağlamında tutmak durumunda kalmıştır. Bu kararın ardından çok uzun bir zaman geçmeden AB, yeniden siyasi bir düzenlemeye bulunmuştur. Çünkü AB, Çin pazarını, ABD ve Japon rekabetine kaptırma korkusu ile karşı karşıya kalmıştı. AB’nin siyasi alanlardaki yetkinliğini genişleten Maastricht Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra 1994 yılında Çin ile siyasi diyalog başlamıştır. Bu durumun ardından yaptırımların çoğu (silah ambargosu hariç) aşamalı olarak kaldırılmıştır (Christiansen vd. 2019: 18).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Çin, askeri, siyasi ve ekonomi alanlarda büyüme odaklı ilerlemektedir. Çin, ekonomik büyümesine daha da önem vererek ithalat kaynaklarını ve ihracat hedef pazarlarını çeşitlendirmektedir. Buradaki ana amaçlarından en önemlisi ABD’ye olan bağımlılığını sınırlamaktır. AB, Çin için bu bağlamda önemli bir alternatif haline gelmiştir. Çin ile işbirliği aynı zamanda AB için de ekonomik faaliyetleri canlandırmak için önemli bir fırsattır. Çin’in DTÖ’ye üyeliğinden sonra ve üyelikten yaklaşık on yıl sonra Kapsamlı Yatırım Anlaşması (CAI) müzakereleri başlaması ile işbirliği giderek daha derinleşmiştir (Choros-Mrozowska, 2022: 162). 2014’te görüşmelere başlanan CAI, Çin’in pazar erişimini iyileştirmeyi ve AB şirketleri için eşit muamale sağlamayı taahhüt eden önemli bir müzakeredir. CAI ile ilgili görüşmeler hususunda AB ve Çin arasında, Ocak 2014

ve 2021 yılları arasında otuz beş toplantı yapılmıştır. CAI, ev sahibi devletlerin anlaşma ortağından gelen yabancı yatırımcılara nasıl davranılacağını düzenleyen ve çoğu AB üye devletinin Çin ile yaptığı bireysel ikili yatırım (BIT'ler) yerini alacaktı (McElwee, 2023). Ancak, AB'nin çok sesli bir topluluk ve farklı görüşlere sahip olması ve Çin-AB arasındaki anlaşmazlık yaşanan sorunların devam etmesi nedeniyle müzakereler henüz sonuçlanamamıştır (Huld, 2023).

Yaklaşık yedi yıllık müzakerenin ardından Aralık 2020'deki siyasi anlaşması ile Avrupa Parlamentosu'nun onayını Mayıs 2021'de dondurmak için kullanmıştır. 1985 yılında imzalanan ticaret ve işbirliği anlaşmasının ardından yerini alabilecek bir anlaşma için taraflar yeni görüşmeler başlatmıştır. 1989 yılında binlerce öğrenci siyasi ve ekonomik reformlar talep ederek Tiananmen Meydanı'nda protestolara başlamıştı. Herhangi bir reform niyetinde olmayan hükümet, zor kullanarak protestoları bastırmıştır. Bu duruma cevap olarak AB, Çin'e bakanlar düzeyinde ilişkilerin durdurulması, yardım programlarının askıya alınması, insan haklarına saygı gösterilmesi, Dünya Bankası (DB) aracılığı ile Çin'e kredi ve kredi sigortası verilmesinin durdurulması ve Çin'e silah ambargosu uygulanması kararları alınmıştır. 1989 Tiananamen Olayları sonrasında Avrupa'nın Çin'e uyguladığı silah ambargosu, Çin'in piyasa ekonomisi statüsünün tanınmaması gibi günümüzde hala yaşanan sorunlar, görüşmelere hala dahil edilen bir konudur. Daha sonra, 1998 yılında AB-Çin Zirvesinin yapılmasından sonra 2007 yılında başlatılan Yüksek Seviyeli Ekonomik ve Ticari Diyalog başlatılmıştır. AB ve Çin ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi karşılıklı bağımlılığın en önemli göstergesidir. AB'nin ABD gibi Doğu Asya'da güvenlik ve jeopolitik alanda ciddi bir çıkarının olmaması AB-Çin arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesine önemli bir zemin hazırlamıştır. (Akçadağ Alagöz, 2016: 40-41 ve Sajdak, 2013: 4). Çin ile Avrupa arasındaki ekonomik ilişkilerin ve strateji işbirliğinin öneminin korumasının nedenleri vardır. Birincisi Çin ve Avrupa ekonomik ağırlıkları ve etkileri ile birbirlerini derinden etkilemektedir. Pazarlarının büyüklüğü onlara sınırların ötesindeki politikalar için dünyadaki kaynakları kullanma fırsatı sunuyor ve dünyadaki en büyük ikinci ekonomik işbirliğini oluşturuyorlar. İkincisi, Çin ve Avrupa kapsamlı küresel çıkarları olan bölgesel güçlerdir. Artan uluslararası angajman ve yurtdışında artan ekonomik çıkarların sonucu olarak Avrupa ve Çin jeopolitik olarak tarihte hiç olmadığı kadar birbirlerine yakındır. Orta Doğu, Güney Orta Asya, Afrika bölgelerindeki istikrar ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek taraflar arasında önemlidir. Dolayısıyla bölgede oluşabilecek herhangi bir istikrarsızlık hem Çin hem Avrupa'nın

ıkarlarına terstir. Bu durum, küresel yönetişim, kalkınma ve işbirliği, barışı koruma gibi politikaları düzene sokmak için teşvikler sunmaktadır (Geeraerts, 2013: 493-494).

AB – Çin ticari ilişkilerinin yasal ve kurumsal altyapısı DT'dr. AB'nin açık desteği ile Çin 2001 yılı itibari ile DTÖ'ye ye olmuştur. AB-Çin diplomatik ilişkilerinin başladığı yıllarda Çin ekonomisi neredeyse kapalı ekonomiye sahipti. Bu nedenle Çin'in bir ticaret anlaşması gibi bir hamlesi bulunmamaktaydı. 1985 yılında imzalanan AT-Çin Ticaret ve İşbirliği Anlaşması, Çin'de ekonomik reformların başladığı döneme denk geliyordu. Çin ve AB arasındaki ikili ticari ilişkilerinin bugün hala dayandığı yasal belge bu anlaşma belgesidir (Inotai, 2013: 50 ve 64). Çin'in kapalı ve verimsiz ekonomisindeki evrim 1978'de başlamış ve ekonomik reformlarının gidişatı beş aşamada değerlendirilmektedir. İlk aşama, 1978-1984 yıllarında tarım sektöründeki reform yeni bir kolektif şirket biçimi getirdi ve üretim planlanan seviyeyi aşan kısmından elde edilen gelirlerin hanelere doğrudan dağıtılmasına izin vermiştir. İlk dönemdeki tarımsal üretim ve verimlilik artış göstermiştir. İkinci aşama, 1985-1988 yılları arasında gerçekleşen reformlar ağırlıklı olarak sanayi sektöründe olmuştur. Bu nedenle fiyatlar ve ücretler serbestleştirilmiş, firmaların karlarını kendi kendini finanse etmeleri için kullanmalarına izin vermiştir. Çin'in hem ticaret hem de doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) yoluyla dünya ekonomisine entegrasyonunu destekleyen açık kapı politikası bu aşamada belirginleşmiştir. nc ve dördüncü aşamalar 1988-1991 ve 1992-1997 yılları arasında gerçekleşen tüm ekonomik reformlar, bütün sektörleri etkilemiştir. 1992'de gerçekleşen Komünist Parti Konvansiyonu'nda piyasa ekonomisinin ve özel mülkiyetin rolü resmen onaylanmıştır. Bir sonraki ve beşinci aşama ise Çin'in DTÖ'ye kabul edilmesinden sonra (2001) Çin ekonomisine dışa aılmasındaki adımların artmasıyla ön plana çıkmıştır (Hölscher vd. 2010: 214). 2003 yılına gelindiğinde AB yeleri 1989'da uygulamaya alınan silah ambargosunu kaldırmayı düşünmeye başlamışlardı. AB ye devletleri arasında bu konu üzerine iki grup vardı: Birincisi, Çin ile güçlü ekonomik ilişkileri olan devletlerdi. Bu grup, Çin'e silah satışının olması ve ambargonun tamamen kaldırılmasını hedefleyenlerdi. Bu grupta yer alan devletler: Almanya, Fransa, İşpanya ve İtalya gibi büyük ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerdi. Diğer grup ise genel olarak İskandinav lkelerinden (Danimarka, Finlandiya, İsveç) oluşmaktaydı. Bu grup, ambargo mekanizmasını uygulamak isteyenlerdi. Bu grupta yer alan ülkeler, insan hakları ve demokrasiye saygının önemine dair güçlü inançları olanlardı (Sajdak, 2013: 32). 2003 yılında Kapsamlı Stratejik ortaklık konusunda Çin ve AB anlaşma sağlamışlardı. Çin ve AB ticareti o zamandan itibaren dinamik bir şekilde büyümeye başlamıştı. Çin Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2003'te Çin'in AB'ye ihracatı 4,6

kat artarak 72,16 milyar ABD dolarından 333,99 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Xin, 2014: 41-42). Çin yönetimi, AB ile ilişkilerini konu alan ilk politika belgesini 2003 yılında yayınlamıştır. Bu belgede ikili ilişkilerin geliştirilmesine değinilmesinin yanı sıra ekonomik ve ticari işbirliklerinin derinleştirileceği güçlü bir şekilde ifade edilmiştir (Akçadağ Alagöz, 2016: 39). 2004 yılında AB, Çin'in en büyük dış ticaret ortağı olma yolunda ilerleyerek Çin'in AB ile ticareti 6,0333 milyar dolara yükseldi (Zhimin vd. 2011: 8) .

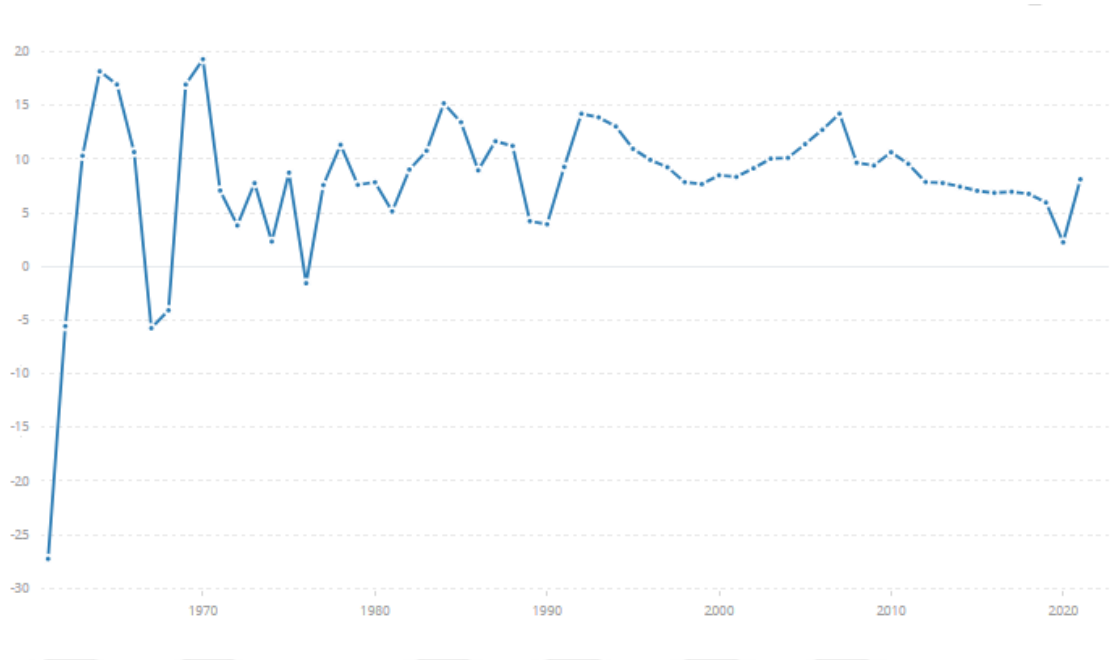
Çin'in DTÖ'ye üye olmasının ardından AB ile ticareti ve AB ile olan ticaret fazlası önemli ölçüde artmıştır. Özellikle 2003 yılında Çin istatistiklerine göre Çin'in AB ile 19,1 milyar ABD doları ticaret fazlası varken, Eurostat verilerine göre AB'nin Çin ile 64,2 milyar avro ticaret açığı vardır. Aradaki fark çok büyük ancak temel neden gümrükten çekme, döviz kuru gibi teknik nedenlerdendir (Xin, 2014: 41-42). Esasen 1993 yılından itibaren Avrupa'nın Çin ile ticaret açığı verdiği görülmektedir. 1993 yılında Avrupa'nın Çin ile ticaret açığı 8,76 milyar Euro olmuştur. 2001 yılındaki ticari açık ise 45,1 milyara ulaşmıştır. Avrupa'nın Çin ile ithalatına oranla ihracatındaki artış eşit değildi. Aynı dönemlerde Avrupa'nın Çin'e karşı başlattığı anti-damping prosedürler ile bu açıktan rahatsız olduğu açıkça ilişkilendirilebilir. 1990'lı yıllar boyunca Çin, AB tarafından en çok damping yapmakla suçlanan ülkeydi. İkinci olarak AB, daha sonra Çin hakkında Komisyon Tebliği'nde sıkça Çin'in ticari ilişkilerinde adaletsiz olduğuna dair sık sık yer vermiştir (Balducci, 2011: 105).

2008 yılında ABD'de başlayan ve dünyayı etkisine alan ekonomik kriz, AB'yi ciddi bir şekilde etkilemiştir. Avrupa'da İtalya, Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İspanya ekonomik krizden önemli derecede etkilenen ülkeler olmuşlardır. Bu kriz ile mücadele etmek adına AB tarafından alınan önlemlere Çin destek vermiştir. Avrupa'nın krizden çok etkilenmesi demek, Çin'den yaptığı ithalatında düşüş yaşanması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle Çin, Avrupa'nın ekonomik kriz ile mücadelesine yardımcı olmakla kendi ekonomisine de yardım etmektedir (Akçadağ Alagöz, 2016: 42).

2008 Borç Krizi sonrası AB genelinde Çin'in doğrudan dış yatırımlarında artış yaşanmıştır. Çin'in "dışarı açılma" politikasının bir parçası olarak Euro bölgesinde AB tahvili alımları yapmış ve altyapı yatırımlarına başlamıştır. Bu dönemden itibaren Çinli kamu iktisadi teşebbüsleri ve özel şirketleri, birçok AB ülkesinde farklı alanlarda etki etme oranını artırmıştır (BAAM, 2018: 4). 2008 Borç Krizi'nin ardından Avrupa'nın Çin'e uzak olan ülkeleri de Çin'e yakınlaşmaya başlamıştır. Çin, bu krizin ardından Orta ve Doğu Avrupa'daki görünürlüğü güçlü bir şekilde artmıştır. Sosyalizm sonrası yeniden ekonomik

yapılanmanın bir sonucu olarak, Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri, başta Almanya olmak üzere AB'nin Batı kesimleriyle ticari ve yatırım ilişkilerinde büyük ölçüde bağımlı hale geldi. 1990'lar ve 2000'ler boyunca, bölgedeki çoğu ülkenin (özellikle AB'ye katılanların) kişi başına düşen GSYH'nin artmasıyla bunun iyi bir fikir olduğu görünmekteydi. Ancak 2008 Ekonomik Krizi'nin başlamasıyla Batı'daki ürün talebi azaldı ve yatırıma dayalı ihracat üreten makinelerin üretimi azaldı. İhracat ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişiminin hızı, kriz öncesindeki halini alamamasıyla birlikte kişi başına düşen GSYH'nin büyümesi durgunlaştı ve bu durum hayal kırıklığına neden oldu. Dolayısıyla bu sorun, bölgenin Batı'ya aşırı bağımlı olması ve ekonomik ortaklarını çeşitlendirmesi gerekliliğini gösteriyordu. Bu arada Çin, çok fazla ihtiyaç duyulan doğal kaynakları güvence altına almak için önce gelişmekte olan dünyaya yönelik dışa dönük yatırımları teşvik etmek amacıyla dışarı açılma stratejisini başlatmıştı. 2008 krizinden sonra Çin, gelişmiş teknolojiye ulaşmak için dünya üzerindeki yatırımlarını hızlandırdı. Kısa bir süre içinde yurtdışındaki Çin yatırımları hızla arttı ve Çin'i küresel olarak en önemli yatırımcılarından biri haline getirdi. Çin, Orta ve Doğu Avrupa'da ilk bakışta iyi göründü. Bir yanda yeni ihracat pazarları ve sermaye enjeksiyonları arayan ve gelecek vaat eden istikrarlı bir bölge, diğer yanda bol miktarda nakit ve iç tüketim artışı yükselen süper güç olarak görülüyordu (Turcsanyi, 2020: 63).

2013 yılı itibariyle Çin, dünyanın önde gelen ticaret ülkesi olmuştur. Çin ekonomisi 1980 ile 2010 arasındaki on yıllarda ortalama %10'dan fazla büyümüştür. Bu oran 2010'ların ortalarında yaklaşık %6'ya düşmüş olsa da Çin'in büyümesi, 2008-2009 krizinin başlangıcından bu yana küresel ekonomik büyümenin açık ara en büyük payını oluşturmaktadır. Örneğin küresel büyümenin %37,3'ü Çin ekonomisinden kaynaklanırken, ABD yalnızca %11,8 ve AB %0,4 gibi yetersiz bir katkı yapmıştır. Çin'in büyümesi ile ihracatı arasında güçlü bir ilişki vardır. 1980'lerin başından beri gelişen Çin ekonomik modeli, güçlü bir şekilde ihracata dayalı ekonomidir ve gelirinin büyük çoğunluğunu ihracattan gelir elde etmektedir (Christiansen vd. 2019: 94).

Grafik 1. Çin'in Yıllık GSYH Büyüme Oranı (The World Bank, 2021)

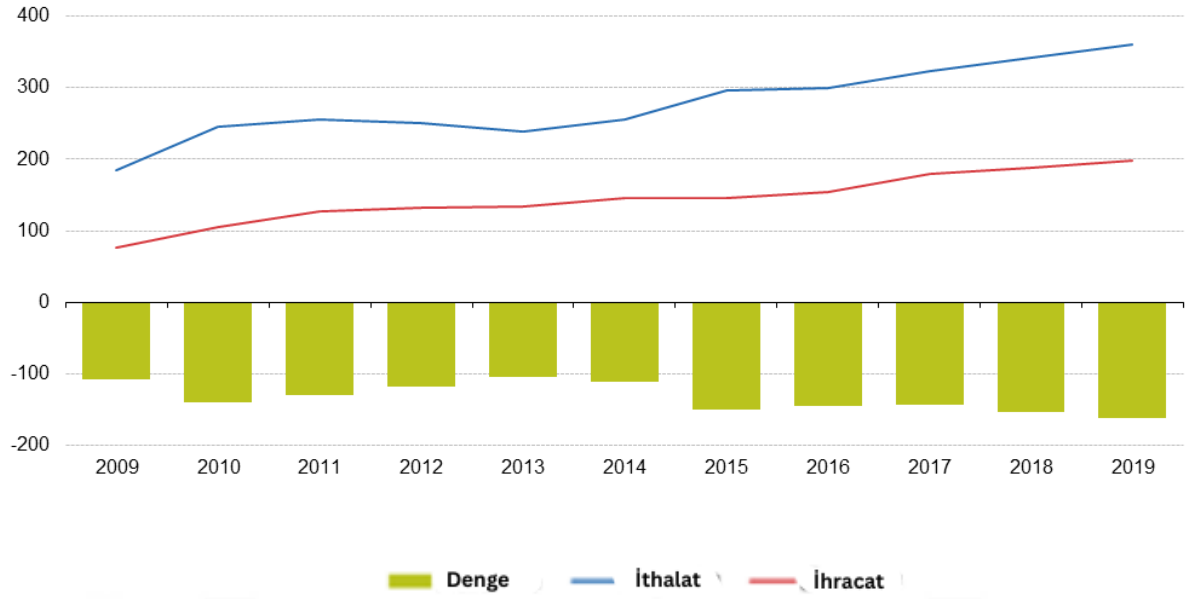
Çin ekonomisinin yabancı yatırıma açılması 1980'lerde Çin'in ekonomik reformlarının önemli bir parçasıydı. Çin'e doğrudan yabancı yatırım 1990'ların başından itibaren hızla artmıştır ve ekonomik serbestleşmenin sağladığı fırsatlardan yararlanmak isteyen birçok Avrupalı firma bulunmaktaydı. Volkswagen gibi otomobil üreticileri, 1980'lerde Çin'de üretim tesislerini ilk kuranlar arasındaydı. 2008'de Avrupalı uçak üreticisi Airbus, Tianhin'de bir montaj hattı kurmuştu (Christiansen vd. 2019: 98). 1980'lerde Çin ekonomisindeki ılımlı büyümenin aksine dışarıdan aldığı yatırımların zirve dönemi 1990'lardı. 1983-1991 dönemi, özel ekonomik bölgelerin dörtten on dörde çıktı. 1986'da getirilen doğrudan yabancı yatırım teşvikleri nedeniyle istikrarlı bir büyüme ve nispeten büyük yatırımların Çin'e girişleri görüldü. Bu artış, 1993'te yaklaşık 110,852 milyar ABD doları ile zirveye ulaşmıştı. Çin yabancı yatırımlar için gelişmekteki ülkeler arasında en büyük ev sahibi, dünyada ise ikinci en büyük ev sahibi konumuna gelmişti (Ali ve Guo, 2005: 22).

1979 ile 2000 yılları arasında Avrupa Birliği, Çin'deki on bir bin işletmeye yirmi altı milyar ABD doları yatırım yapmıştır. Bu yatırım, Çin'in toplam DYY'sinin yaklaşık %7,5'ini oluşturuyordu (Esteves, 2003: 2).

2012 yılında Çin, on altı Orta ve Avrupa ülkesiyle işbirliği oluşturmuştur. Bu işbirliği, 2008 krizinin etkileri ve AB genelinde yaşanan düşük büyüme ortamında oluşmuştur. Çin, bu ülkeleri, jeostratejik konumunu AB pazarına bir köprü olarak KvY için önemli bir geçiş koridoru olarak değerlendirmektedir. Bu işbirliğine 16+1 formatı adı verilmektedir. 16+1

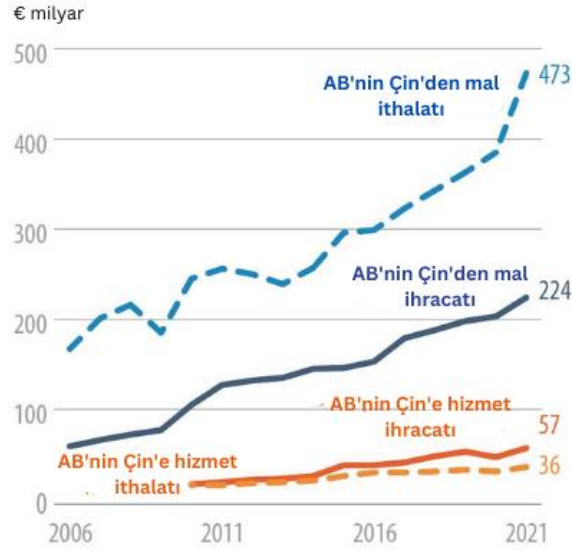
formatının ortaya çıkışından bu yana AB-Çin ilişkilerini nasıl etkileyeceği tartışılmaktadır. Tehdit olarak algılayanların yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB devletleri ile ekonomik gelişmelerini yakalama sürecini hızlandırmayı sağlaması adına da pozitif bir durum sergilemektedir. 16+1 işbirliğinin oluşturulmasından altı yıl sonra bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik sonuçlara göre yüksek beklenti ile gerçek başarılar arasında artan bir uyumsuzluk olduğu görülmüştür. Ekonomik sonuçlar Çin lehine ya da Çin'in KvY projesine uyumlu uzun vadeli ekonomik ve jeopolitik gündemiyle ilgilidir. 16+1 ülkeleri için tatmin edici olmayan ekonomik sonuçlar yalnızca pazar büyüklüğündeki asimetriden değil aynı zamanda ticaret ve yatırım engellerinden de kaynaklanıyor olabilir. Baltık ülkeleri gibi örneğin Romanya gibi ülkelerde ekonomik sonuçlar olumlu olsa da Polonya gibi büyük Orta Avrupa ülkeleri yüksek ticaret açığı yaşamaktadır. Bu tür yüksek ticaret açığına sahip olan ülkeler için hayal kırıklığı ve şüphecilğe yol açmıştır. 2014 yılından itibaren yabancı yatırımlara yönelik kısıtlamalar iyileşme göstermektedir. Ancak anket verileri Çin'de bulunan Avrupalı şirketler için ayrımcılığın kötüleştiğini göstermektedir. Yeni politikaların (Made in China 2025, Bilgi ve İletişim Teknolojisi yerelleştirmesi, siber güvenlik gibi), Çin'in sahip olduğu işletmeler lehine devam edeceğine dair önemli endişeleri var. Bazı Avrupalı şirketlerin bu endişesi, Çin'in yabancı şirketlere özel muameleyi yasal olarak ortadan kaldırmak için harekete geçse bile endişesi devam etmektedir (Grieger, 2018: 2 ve 5).

2009-2019 yılları arasında AB, Çin ile 104 milyar Euro ile 164 milyar Euro arasında değişen bir ticaret açığına (ihracattan fazla ithalata) sahipti. 2019'da AB ile Çin arasındaki ticaret açığı 164 milyar Euro olarak gerçekleşmişti (Eurostat, 2020). Çin, AB'den AB'ye sattığı kadar ürün alımı yapmasa da AB genel olarak ticaret fazlası vermektedir. Çin, 2009 yılında dünyanın en büyük ihracatçısı, 2013'te ise en büyük mal ticaret ülkesi haline gelmiştir. 2000 yılında yüz 1,9 olan dünya mal ticaretindeki payı 2017 yılında %11,4'e yükselmiştir. 186 ülke için yapılan analize göre Çin, 33 ülke için en büyük ihracat ve 65 ülke için en büyük ithalat konumundadır (McKinsey, 2019). 2020'lerde, dünyanın üçte ikisinin ABD ile yaptığı ticarete göre Çin ile yaptığı ticaret daha fazla olmaya başlamıştır. Çin'in DTÖ'ye üye olduğu tarihlerde ülkelerin %80'ininden fazlası ABD ile yüksek oranda bir ticaret hacmine sahipti. 2018 yılında gelindiğinde oran, %30'ların altına düştü. Bu yılda, 190 ülkenin 128'i Çin ile ticaret oranı ABD ile ticaret oranından daha çok olmuştur (Akdağ, 2022: 375). 2002'den 2017'ye kadar da AB'nin Çin ile olan ticaret açığı yılda ortalama %9 oranında artarken, AB'nin Çin dışındaki tüm ülkelerle olan ticaret dengesi de yılda ortalama %23 büyümüştür (Dadush vd. 2019: 6).

Grafik 2. AB'nin Çin ile Mal Ticareti (Eurostat, 2020)

AB'nin Çin ile ürün ihracat ve ithalatı makine ve araçlar, kimyasallar ve diğer mallar şeklindedir. Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye üye olmasından günümüze kadar olan ekonomik gelişimi, Çin'in dünyaya sadece ucuz oyuncaklar ve tekstil ürünü sağlayan bir fabrika olmadığını gösterdi. Çin, dünyaya bu sağladıklarının yanı sıra teknoloji açısından da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çin'in DTÖ üyeliği ülkenin ekonomik açılımını hızlandırırken siyasi sisteminin dönüşümünde öncü bir rol oynamadı. Çin'in batı tarzı piyasa ekonomisine dönüştürmedi. Aksine, özellikle Xi Jinping'in göreve gelmesiyle Çin ekonomisine devlet müdahalesi önemli ölçüde artış gösterdi (Jongbluth, 2021: 3). Çin'in DTÖ'ye katılmasından son yıllara kadar AB'nin Çin ile yaptığı mal ihracatı yılda %10'un üzerinde ve hizmet ihracatı yılda %15'in üzerinde artmıştır (Dadush vd.2019: 6). 2011 yılında Çin'in güneş paneli ihracatının %60'ını AB'ye yapmasıyla ihracat hacmi 21 milyar Euro'yu bulmuştur. Çin'in güneş paneli sektörü Avrupa'ya Çin'in ihracat karını hızla yükseltmiştir (Akçadağ Alagöz, 2016: 45). AB ile Çin arasındaki karşılıklı ekonomik ilişkiler, AB üreticileri ve tüketicileri için birçok fayda sağlamıştır. Ancak Çin'den yapılan ithalat da hızla arttığı için AB işgücü ve ürün pazarlarında bir dereceye kadar bozulmalar yaşanmıştır. Çin'in AB'ye ihracatının hızlı bir şekilde artması ile AB artık Çin'in en büyük ticari ortağı ve Çin malları için en büyük ikinci ihracat pazarı haline gelmiştir (Dadush vd. 2019: 6).

Grafik 3. AB'nin Çin ile Ticareti (2006-2021), (Eurostat, 2022)

Ürünler	İthalat	İhracat	Denge
Makine ve ulaşım ekipmanları	263,69	116.03	-147.66
Diğer ürünler	82,89	19.13	-63,76
Diğer yarı mamüller	36,26	10	-26.26
Kimyasallar	34,42	32,89	-1,53
Giyim	25,53	3,21	-22,32
Tekstil	12.7	1,29	-11,41
Tarım ürünleri (yiyecekler (balık dahil), ham maddeler)	7.77	22,42	14,65
Yakıtlar, madencilik ürünleri	4,59	8,6	4,01
Demir çelik	3,23	2,48	-0,75
Diğer Ürünler	0,64	0,55	-0,09

Tablo 1. Ürün Kategorisine Göre 2021'de Çin ile AB Ticaret Dengesi (milyon Euro), (Statista, 2023).

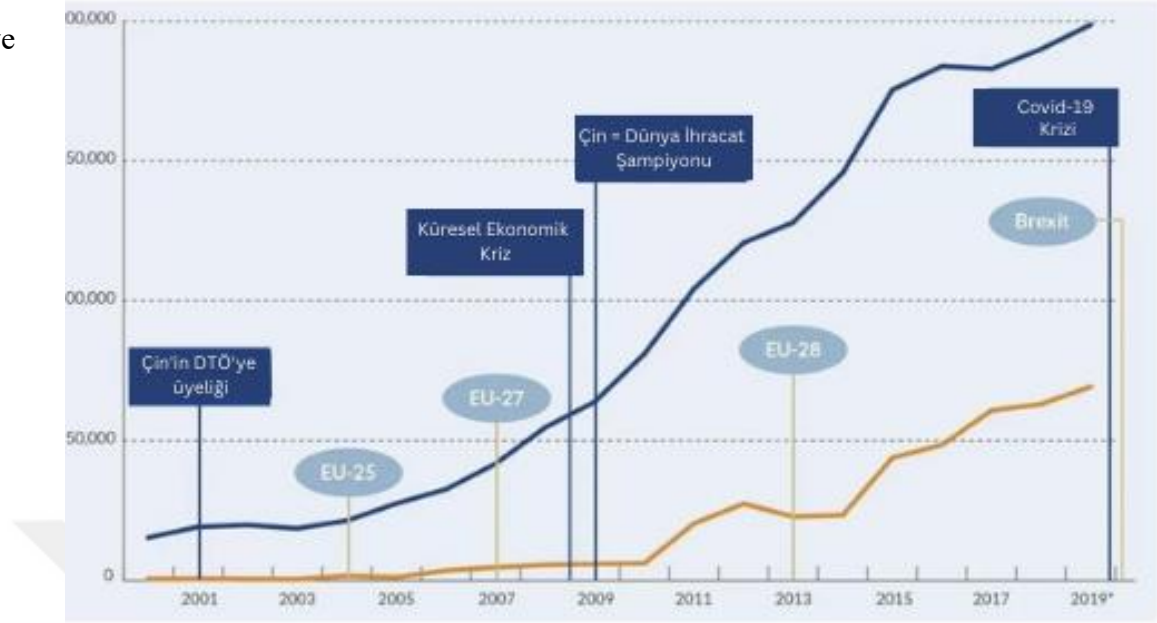
Çin ve AB, Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine rağmen ekonomik işbirliğini güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Çin 2021 yılında ABD'yi geride bırakarak AB'nin en büyük ticaret ortağı konumuna gelmiştir. AB ve Çin'in ikili ticaret hacmi 828,1 milyar ABD dolarıyla rekor seviyeye ulaşmıştır. Çin Ticaret Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, 2022'nin ilk sekiz ayında DYY, yıllık bazda %123,7 artmıştır. AB'nin 27 üye ülkesi arasında 2021 yılında Çin ile en büyük ticaret payına sahip ülke Almanya olmuştur. Almanya ile Çin'in ticari ilişkisi, AB ile

Çin arasındaki mal ticaret hacminin %28,4'ünü oluşturmuştur. Almanya'dan sonra Çin ile ticari ilişkilerde %14 ve %10'un üzerindeki paylar ile Hollanda ve Fransa izlemektedir (The State Council Information Office The People's Republic Of China (SCIO), 2022). AB-Çin ekonomik ve ticari ilişkileri bakımından, Çin'den yapılan ihracata yönelik AB'nin ön yargıları olsa da Çin'den AB'ye DYY bunun tam tersidir. 2019 yılında Çinli şirketlerin AB'deki yatırımı 70 milyar Euro'yu bulmuştur. Bu miktar sadece AB şirketlerinin Çin'e yatırdığı 200 milyar Euro'nun yaklaşık üçte biridir (Jangluth, 2021). Grafik 4'te Çin'in DTÖ üyeliğinden 2019 yılına kadar yaşanan önemli gelişmelerle beraber tarafların karşılıklı olarak DYY'leri görülmektedir. AB'de bulunan şirketlerin Çin'de her yıl artarak çoğaldığı görülmektedir. Çin'deki AB yatırımları ile AB'nin Çin'deki yatırımları karşılaştırıldığında aradaki makasın her geçen yıl daha arttığı, Covid-19 salgının ise olumsuz bir etki yaratmadığı görülmektedir. Böyle bir ortamın da karşılıklı yatırım ilişkilerini asimetrik hale getirmektedir. Bununla birlikte, Çin hükümetinin sanayi politikalarına uyan Avrupalı teknoloji şirketleri, 2015'te "Made in China 2025"¹ stratejisinin duyurulmasıyla birlikte Çin'e ilgilerini artırmışlardır (Jungbluth, 2021: 4).

MERİCS ve Rhodium Grup'un raporuna göre 2022 yılında Avrupa'daki Çin yatırımında önemli bir değişiklik olmuştur. EA pil fabrikaları tarafından yönlendirilen sıfırdan yatırım, şu an bölgedeki Çin yatırım faaliyetlerine hakim durumdadır. Bu yatırımın değeri 4,5 milyar Euro'dur ve Çin'in Avrupa'daki toplam DYY'sinin %57'sine ulaşıyor. 2021 yılına kıyasla AB 27 üyesi ve İngiltere'deki Çin'in DYY'si, %22 düşüş ile 2022 yılında yalnızca 7,9 milyar Euro ile on yılın en düşük seviyesine ulaşmıştır. Çin yatırımları coğrafi yayılım alanında sabit kalsa da sektörel dağılımında değişiklikler olmuştur. Avrupa'daki Çin yatırımına hakim olan sektörler enerji, altyapı, gayrimenkul ve finans alanında bir gerileme olmuştur. Bu, Çin'deki yüksek borçlu şirketlerden kaynaklanan finansal risklerin azaltılmasına daha fazla odaklanmasından, daha sıkı sermaye kontrollerinden ve Avrupa'da kötüleşen AB-Çin ilişkileri neden olmaktadır. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, özellikle altyapıda artık daha sıkı yatırım önlemlerinden kaynaklanmaktadır. Çin sermayesi artık otomotiv gibi Çin özel firmalarının oldukça rekabetçi olduğu sektörlerle veya video oyunları, ev ürünleri gibi son tüketici odaklı sektörlerle akmaktadır (MERİCS ve Rhodium Grup,

¹ Çin'in stratejik planıdır. Bu plan, Alman endüstrisi 4.0'dan ilham alınarak "Çin sanayisini kapsamlı bir şekilde geliştirmeye yönelik bir girişim" olarak ifade edilmektedir. Çin'in amacı ülkesini; havacılık, tarım teknolojisi, biyo-tıp, ileri bilgi teknolojisi, yapay zeka gibi endüstrilerde yüksek gücü elinde bulunduran ülke olmak (Akçay,2020).

2023). AB-Çin ticari ilişkilerinde Çin'den yapılan ihracata yönelik bir ön yargı olsa da Çin'den AB'ye

DYY'de bir önyargı bulunmamaktadır.

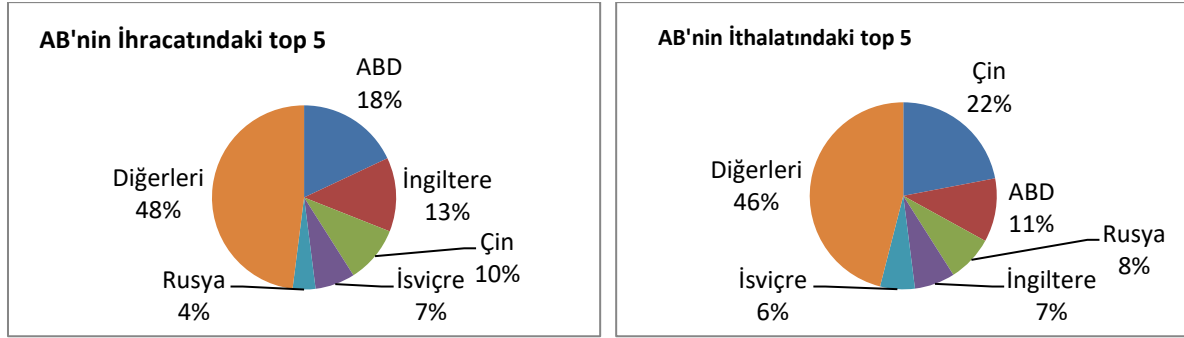
— Çin'in AB'deki DYY Stoku — AB'nin Çin'deki DYY Stoku

Grafik 4. AB-Çin Karşılıklı DYY Stokları, 2000-2019 (milyon Euro), (Jungbluth, 2021: 5)

AB-Çin ticaretinde bulunan AB'nin ithal ettiği 20 önemli mal bulunmaktadır. Bu mallar 2022'de toplam mal ticaretinin % 55'ini kapsamaktadır. On adeti makine ve araçlara yedisi diğer mamul mallara ve üçü de kimyasal ürünlere aitti. En çok işlem gören ürünler ise telekomünikasyon ürünleri oldu (Eurostat, 2022). AB-Çin ticareti sadece iki yılda (2020-2022) hızla büyüdü ve yıllık %4,6 büyümeden %20'nin üzerine çıkmıştır. Bu büyüme esasen Çin'in ihracatından kaynaklanmaktadır. Çin'in ihracatındaki büyüme kısmen salgın sırasında batı ülkelerinde Çin yapımı mallara olan talepteki keskin artış sayesinde olmuştur (Huld, 2023).

AB'nin Çin'den yaptığı mal ithalatı, ihracatından çoktur. Ayrıca 2021 yılındaki verilere göre AB, en çok Çin'den mal ithalatı yapmıştır. Çin ve AB 2021 yılında 696 milyar Euro değerinde mal ticareti yapmıştır. Bu, AB mal ticaretinin hepsinin %16'sını temsil etmektedir. 2000 yılı ile kıyaslandığında AB'nin ABD ile ticaretindeki oranı önemli ölçüde azalırken, Çin

ticaretindeki payı neredeyse 3 katına çıkmıştır (%4,4'ten, %16,2'ye çıkmıştır) (Destatis, 2022).

Grafik 5. AB-Çin Karşılıklı DYY Stokları, 2000-2019 (milyon Euro), (Jungbluth, 2021: 5)

Avrupa Komisyonu'na göre Çin, AB ticaret politikası için en önemli zorluktur. Her ne kadar Çin'de iş yapmak cazip olsa da Avrupalı şirketler için piyasaya erişim, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi birçok konuda Çin'de hukuki sorun vardır. Avrupalı şirketler, Çin pazarına girebilmek için genelde oldukça zorlanmaktadırlar. Çin bankacılık, inşaat, telekomünikasyon gibi birçok sektöre yatırım ve mülkiyet üst sınırını koruyor. Çin pazarı, AB'nin en hızlı büyüyen ihracat pazarı olsa bile Avrupa'nın ihraç etmek istediği mallara hala nispeten kapalıdır (Leal-Arcas, 2022: 44-45).

Karşılıklı bağımlılık perspektifinden AB-Çin ilişkileri değerlendirildiğinde AB ekonomik açıdan Çin'e, Çin'in AB ekonomisine olan bağımlılığından daha çok bağımlıdır. Çin'in, AB'nin ülkeleri ile birlik olarak değil ayrı ayrı işbirliği yapabiliyor olması Çin'i AB'ye karşı daha güçlü hale getirmektedir. Devletlerin, uluslararası sistemde birbirleri ile uzun vadeli ekonomik ve siyasi ilişkiler kurması birbirlerine yatırım yapması ile de ilgilidir. Çin'in AB'de daha fazla doğrudan yatırım yapması, AB için vazgeçilmez bir ortak olarak görünmektedir. Bununla beraber AB şirketleri, Çin'de Çinli şirketler ile eşit hakka sahip olamadığından şikayetçi durumdadır. Yukarıdaki durumlar değerlendirildiğinde ise AB'nin Çin'e ekonomik ve ticari açıdan daha bağımlı olduğu görülmektedir. Çin için de AB'nin pazarı cazip gelmektedir. Çin, ekonomik büyümesini devam ettirebilmesi ve gücünü koruyabilmesi için AB pazarına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla Çin, AB'yi sinirlendirmekten ve AB ile çatışmaya gitmekten kaçınmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde AB ve Çin diyaloglarında bir maliyet bulunmaktadır ve taraflar birbirleri için kötü etki yaratacak adımlardan kaçınmaktadır.

3.2. İnsan Hakları

AB-Çin Stratejik Ortaklığı, sınırlı alanlarda işbirliği ve değerler üzerindeki yaygın bir anlaşmazlık üzerine kuruludur. AB ve Çin ilişkileri, resmi ilişkilerin kurulduğu dönem (1975) ve 1980’li yıllar boyunca “iki süper güçle coğrafi uzaklığın belirlediği geniş ilişkilerin türevi” olarak görülmüştür. AB ve Çin arasındaki yanlış anlaşılmalara ve ticaretin önceliği nedeniyle insan hakları o dönemlerde büyük ölçüde bir sorun olarak görülmemiştir. Siyasi değerler ve ideolojideki keskin farklılıklar, AB-Çin stratejik ilişkisinin kapsamını ve derinliğini sınırlamıştır. Bu koşullar devam ettikçe tarafların ilişkisinin kapsam ve derinliğini sınırlamaya devam edecektir. Bu açıdan insan hakları, en uzun soluklu ve en yoğun çatışma alanlarını temsil etmektedir. AB’nin Çin ile ilişkisi, AB’nin kimliğinin merkezinde yer alan demokrasi ve insan haklarına olan bağlılığını test etmektedir. AB’nin Çin ile ilişkilerindeki eksiklikleri, büyük ihtimalle değerler üzerindeki anlaşmazlıklarından kaynaklanmaktadır (Maher, 2016: 962-963 ve Shen, 2013: 166).

AB ve Çin ilişkilerinde insan hakları, insan haklarına saygı konusu tarafların ilişkilerinde önemli bir konu haline gelmiştir. Çünkü insan haklarına yönelik bakış açıları AB ve Çin için farklıdır. İnsan haklarına yönelik tartışmalar, 1989 Tiananmen Olaylarından beri devam etmekle birlikte taraflar arasında işbirliğini zorlaştıran bir konudur. Tiananmen Olayı’ndan önce Çin’deki insan hakları ihlalleri uluslararası bir düzeyde sorun olarak görülmüyordu. 1980’lerin başında dünya, Mao döneminde otuz yıllık izolasyondan sonra Çin’in uluslararası topluluğa geri dönmesini memnuniyetle karşılıyordu. Dünya, hızla büyüyen Çin pazarından pay almayı umuyordu. 1989 Tiananmen Olayı ile resim değişmeye başlamıştır (Kinzelbach ve Thelle, 2011: 60).

1989 olaylarının ardından AB, Çin’e silah ambargosu uygulayarak insan hakları, tarafların ilişkilerindeki önemli yerini almıştır. 1994 yılında siyasi ve ekonomik nedenler (ABD ve Japon rekabetinde Çin pazarında güç kaybetme korkusu) AB ve Çin arasında siyasi diyalog başlatmıştır. 1994 yılında AK, insan haklarına ve Çin ile stratejik çıkarlara da yer verdiği ilk politika belgesini yayınlamıştır (Christiansen vd. 2019: 18).

Haziran 1989 öncesinde Çin ile AB arasındaki ilişkilerde insan haklarının asgari düzeyde rol oynadığı söylenebilir. Sadece AB için değil genel olarak dünya için bu durum geçerliydi. Uluslararası toplum ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu dönemde Çin’i her türlü insan hakları eleştirisinden uzak duruyor gibi görüldüğünü kaydetmiştir. Çin’deki insan hakları ihlallerinin göz ardı edilmesinin nedeninin bir kanıt olmaması olduğu söylenemez. 1970’lerin sonlarından itibaren STK raporlarında insan hakları gündeme gelmeye başlamıştır.

Avrupa dış politikasına ilişkin açıklamalarda 1985 yılına kadar “Çin ve İnsan Hakları” ile ilgili yalnızca dört belge bulunmaktadır. Bu dört belgenin biri Tayvan’la, diğeri Tibet’teki göstericilere yönelik baskı ve son ikisi de (1988’de her ikisi de) toplu infaz ve Çinli Katolik rahiplerin durumuyla ilgiliydi (Baker, 2002: 47-48).

Resmi Çin Komünist Partisi (ÇKP) belgeleri veya eyalet yasaları, 1970’lerin sonlarından önce insan hakları söylemine yer vermemiştir. O yıllarda, “insan hakları” kavramı Çinliler açısından olumsuz olarak görülmekteydi. İnsan haklarına teşvik etmek, kapitalizme teşvik etmekte. Aynı zamanda, özgürlükler ve demokrasi doğası gereği kapitalistti ve bu da sosyalist toplum için zararlı olabilirdi. 1954 yılında Çin’de yürürlüğe giren ilk anayasasında, Çin vatandaşlarının sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri belirtmiştir. Bununla beraber aşırı sol görüşün fikirlerinden etkilenen 1975 anayasası 1954 yılında yayınlanan anayasadaki çoğu hakları kaldırmıştır. 1978 Anayasası, birçok hakkı vatandaşına tanımasına rağmen “Bütün vatandaşlar eşittir” ilkesini getirmemiştir. Reform politikalarının Çin’deki insan hakları söylemi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. “Sınıf mücadelesi” ve “Mao’nun parti güdümündeki siyaseti” ilkelerinin yerini “zengin olmak şanlıdır” ilkesi anayasada yer aldı. Yani ekonomik gelişmişlik düzeyi Çin’in insan hakları anlayışını ve politika oluşturmalarını etkilemektedir. Soğuk Savaş sonrası insan haklarının öneme kavuşmasının ardından Çin hükümeti, Batı’nın Çin’deki insan hakları ihlallerine yönelik müdahalesine alışkın değildi. Çin’in dış politikasının bir parçası olarak insan hakları politikasını geliştirmesi zamanını almıştır. 1991 yılında Çin hükümeti, insan haklarını konu alan yaklaşık yetmiş adet beyaz kitap yayınlamıştır. (Men, 2011: 542-543).

Soğuk Savaş, sona erdikten sonra insan haklarının önemli bir rol oynadığı yeni bir uluslararası ortam oluştu. Sovyetler Birliği’nin çöküşü, Doğu Avrupa’daki önemli değişimler, AB içinde “daha fazla genişleme” konusuna yönelik tartışmaları tetikledi. Daha önceki gelişmelerin aksine bu kez aday olan ülkeler ekonomik olarak geri kalmış ve siyasi olarak istikrarsızdı. Bu ülkeleri dönüştürebilmek için AK, 1993 yılında üyelerinin insan haklarına saygı duyması ve demokratik yönetişimi korumasını açıkça şart koyan Kopenhag Kriterlerini geliştirdi (Men, 2011: 538). AB’nin bireysel medeni ve siyasi haklar ile ilgili sosyo-ekonomik hakları eşit olarak tanımasının aksine Çin, ikinci durumun (sosyo-ekonomik hakların) daha öncelikli olduğunu savunmakta. Çin’in bu bakış açısına sahip olmasının nedeni Çin’in kalkınma ihtiyaçları ve eski Çin yönetim felsefesi ile bağlantılı olarak kültürel bir bakış açısı sergilemesi olarak yorumlanabilir (Taylor, 2022: 368). 1990’ların başında AB ve Çin başlangıçta sadece ekonomik iletişim kurmuş olsalar da farklı iletişim biçimlerini kurmaya

başladılar ve bu amaçla yeni kurumlar oluşturmaya başlamışlardır. 1985 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması temel yasal çerçevesini sağlamıştır. Ancak 1990'ların sonuna gelindiğinde 1985 Anlaşması yetersiz kalmaya başlamıştı. Daha sonra önce kendi içinde gelişen sonra boşlukları detaylandıran ve yasal olmasa da onun yerini alan yeni kurumlar ortaya çıkarak genel bir şemsiye konumuna gelmiştir. (Snyder, 2009: 665).

1989 Tiananmen gösterilerinin ardından gelen baskı Çin ve AB'nin arasını bozmuştur. Avrupa, ticari kredilere son verilmesi de dahil olmak üzere yaptırımlar ve silah ambargosu uygulamaya koymuştur. Silah ambargosu, insan hakları ve Tayvan Boğazı'ndaki 1995-1996 füze krizlerinden sonra da Tibet ve Tayvan sorunu Çin-AB ilişkilerinde tartışmalı konular haline gelmiştir. Avrupa'nın Tayvan'a silah satışları açık bir şekilde krizler yaratmıştır. 1990'dan 1997 yılına kadar BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Avrupalı üyeleri (ABD ile beraber) yıllık olarak Çin'deki insan hakları ihlallerine ilişkin görüşmeleri sürdürmüşlerdir (Godement: 2020, 253). 1989 Tiananmen Olayları'nın ardından AB tarafından Çin'e uygulanan silah ambargosu, insan haklarının korunmasıyla yakından ilgilidir. Tiananmen Olayı, Çin-AB ilişkileri hakkında çok önemli bir soruyu ortaya koymuştur. Bu tarihe kadar iki güç arasındaki karşılıklı işbirliği esas olarak ekonomik ilişkiler üzerine kuruluydu. Çinli yöneticilerin, Tiananmen meydanındaki protestolara sert bir şekilde tepki vermesi, AB başta olmak üzere uluslararası toplumun hızlı bir şekilde tepki vermesine neden olmuştur. Haziran 1989'da Madrid'deki AK toplantısında, topluluk üyeleri bir açıklama yapmıştır: "Askeri işbirliğin kesilmesi ve Çin ile silah ticaretinde ambargo uygulanması iki bakanlık ve üst düzey temasların askıya alınması, topluluk ve üye devletlerinin Çin ile yapacağı yeni bir işbirliği projelerinin ertelenmesi." (Sajdak, 2013: 30-31).

1989 Madrid'de toplanan AK'nin Belgesi'nde, Çin'deki protestoların baskıyla yapılması AK tarafından şiddetle kınanmıştır. AK'nin mevcut koşullarda Çin'in insan hakları ile ilgili tedbirleri alması gerektiğini ifade etmiştir. Politika belgesinde şu maddelere yer verilmiştir:

- Çin'deki insan hakları sorununun uygun şekilde gündeme getirilmesi
- Topluluğun üyelerinin askeri işbirliğini kesintiye uğratması ve Çin ile silah ticaretine ambargo koyması
- Taraflar arasında bakanlık ve üst düzey temaslarının askıya alınması
- Topluluk ve üye devletler tarafından yeni işbirliği projelerinin ertelenmesi

- Kültürel, bilimsel ve teknik programların azaltılması sadece mevcut koşullarda bir anlam taşıyabilecek faaliyetlerle işbirliği yapmak

- İsteyen Çinli öğrencilere üye devletler tarafından vizelerin uzatılması

AK, Çinli yetkililerin mevcut politikasının ekonomik alanda yarattığı belirsiz ortamı dikkate alarak yeni kredi taleplerinin ertelenmesine de ek olarak belgede yer vermiştir (Avrupa Konseyi, 1989: 25).

Bu politika belgesinin yayınlanması sonucunda; Çin ile kültürel, bilimsel ve teknolojik işbirliği projeleri azalmış olup, 10 bin Çinli öğrencinin de vize süresinin uzatılması olumlu karşılanmıştır. Çin tarafında, insan hakları üzerindeki uluslararası baskı ve Çin'in Avrupa'daki komünist dost ülkeleri ile ilişkisinin zedelenmesi Çin hükümeti için ciddi bir meydan okuma olmuştur. Dönemin devlet başkanı Deng Xiaoping, Batı'nın Çin'de huzursuzluk istediğini ifade etmiştir. Sözlerine, Batı'nın sadece Çin'de değil Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da bir kargaşa yaratmak istediğini de eklemiştir. Batılı ülkeler ve ABD'nin kapitalizme doğru evrilecek bir ortam yaratmak istediğine dair endişelerini ifade ederek eğer Çin'in hızlı bir ekonomik büyümesi olmasaydı, Çin'in kaosa sürüklenmesine bu durumların neden olacağına vurgu yapmıştır. (Shen, 2013: 167).

1990 yılına gelindiğinde AK, bakanlık ve üst düzey temaslar kurarak Çin ile işbirliği projeleri üzerindeki kısıtlamaları kademeli olarak hafifletmeyi kabul etmiştir. Kısıtlamaların hafifletilmesi için gösterilen nedenler şunlardır:

- Çin'in insan haklarına bağlılık konusundaki güvenceleri
- Çin'in Körfez Krizi sırasındaki yapıcı rolü
- Çin'in Kamboçya sorunundaki yardımı (Baker, 2002: 50).

Çin'deki insan haklarını ele alan tek AB formunu yansıtan İnsan Hakları Savunucuları, 1995 yılında diplomatik bir uzlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Tiananmen Olaylarının ardından AB Çin ile ilişkilerini dondurmuş, hala devam eden bir silah ambargosu getirmiştir. AB, Çin'in insan haklarına olan tavrını kınayan ABD ile ortak BM kararlarını koordine etmiştir. AB, Çin'in bireysel medeni ve siyasi haklara bağlılığına odaklanmaktadır. AB'nin Çin'in insan hakları ile ilgili öne çıkan kaygıları arasında; ölüm cezasının kullanılması, işkence iddiaları, ifade/inanç/din özgürlüğü ve azınlık hakları sayılabilir (Taylor, 2022: 368). İlk aşamada (1989-1997), AB'nin Çin'e yönelik insan hakları politikası, BM gibi çok taraflı formalarda sınırlı ancak artan ikili değişim ve işbirliğine sahip bir baskı ve eleştiri stratejisi ile

karakterize edildi. Bu dönemde, uluslararası insan haklarının önemi Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından insan haklarının AB'nin dış kimliğine temel bir unsur olarak yerleşmesiydi. Çin, AB'nin insan hakları eleştirileriyle karşı karşıya kaldığında genellikle misilleme, diplomatik taktikler veya güçlü ekonomik kaslarıyla karşılık vermiştir. Böylece AB üyesi devletler Çin'in devasa pazarının cazibesine kapılmışlardır. AB üye devletleri, Çin'e karşı geri adım atarlarken AB normatif değerleri ve materyalist çıkarları arasında ikilem yaşamışlardır. Böyle bir ortamda 1997'de Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Konseyi'nde (BMMYK) Çin'e karşı bir karar taslağı oluşturmak adına Avrupalı devletler bir araya gelmiştir. Ancak AB üyeleri, bu kararı desteklemek adına ortak bir anlaşmaya varamamışlardır ve destekten kaçınmışlardır. AB'nin çekimser tavrı ve diyalog için attığı adım, AB'nin zorlama politikasından ikna ve tartışma politikasına geçişi temsil etmiştir. Ekonomik çıkarlar, insan hakları konusundaki AB'nin Çin'e karşı baskıcı tavrına karşılık galip gelmiştir. AB, Çin'i insan hakları diyaloguna dahil etmek karşılığında Çin'i uluslararası ortamlarda bu durumdan sorumlu tutmaktan vazgeçti. Sonuç olarak bu davranış, AB'nin hem ilkelerini hem de çıkarlarını desteklemek için AB dış politikasının uygulanmasında var olan gerilimleri hafifletmeye hizmet etmiştir (Shen, 2013: 168-169 ve Christiansen vd. 2019: 78). Ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu ile ilgili AB içerisinde 2017 yılında Yunanistan'ın yapmış olduğu veto da yakın tarih örneğidir. 2017 yılında ekonomik çıkarlardan dolayı Yunanistan, AB'nin Çin ile ilgili BM'deki insan hakları sicilinin kınanması ile ilgili teklifini veto etmiştir. Bu davranış, AB'nin insan hakları savunucusu konumunu baltalamıştır (Smith, 2017).

Çin'in insan hakları tutumuna karşı uluslararası toplumun yaptığı baskısı sonucunda 1990 yılında Çin, 211 Tiananamen mahkumunu serbest bırakmıştır.² Çin'in insan hakları üzerine yaptığı çalışmalar ve bu davranışından uluslararası baskının bir rolü olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çin, uluslararası toplumdaki imajına zarar gelmesinden endişe duyduğu için insan hakları politikasını meşrulaştırma ihtiyacı duymuştur (Chen, 2005: 159). 1991 yılında Çin, Danıştay tarafından İnsan Hakları üzerine Beyaz Kitap yayınlamıştır. Beyaz Kitap yayınlanmadan önce Başkan Jiang Zemin ve Başbakan Li Peng gibi liderler birkaç kez Çin'in insan hakları araştırmacılarından ülkenin insan hakları teorileri geliştirmelerini istemişlerdir. Beyaz Kitap bu durumun sonucunda ortaya çıkan önemli bir belgeydi. İnsan Hakları üzerine Beyaz Kitap şu sözlerle başlamaktadır:

² 1989 Tiananmen Meydanı'ndaki olaylarda resmi rakamlara göre Çin hükümeti bin altı yüz kişiyi hapis cezasına çarptırmıştır (BBC News, 2014).

“Terimin tam anlamıyla insan haklarından yararlanmak, insanlığın uzun zamandır değer verdiği bir ideali olmuştur. Bu büyük terim – insan hakları yüzyıllar önce ortaya atıldığından beri- her milletten insan, insan hakları için aralıksız verdikleri mücadelede büyük sonuçlar elde etti.”

Çin hükümeti burada, dolaylı olsa da ilk kez insan haklarının evrensel olduğunu ve uluslar tarafından paylaşıldığını kabul etmiştir (Chen,2005: 169).

2002 yılının başlarında AB Komisyonu, Çin için 2002-2006 dönemini kapsayacak stratejik belgesi ve 2002-2005 dönemi için Çin için ulusal bir çerçeve programı kabul etmiştir. Strateji belgesi ile Avrupalılar, sosyal ve ekonomik reformları desteklemenin yanı sıra çevrenin korunmasını, sürdürülebilir kalkınmayı, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını geliştirmeyi amaçlamıştır (Baudin, 2006). 2003 yılında, Çin’in AB hakkındaki ilk politika belgesinde, insan hakları konusuna yer verilmiştir.

“Çin ile AB arasında insan hakları konusunda hem fikir birliği hem de anlaşmazlıklar var. Çin tarafı, AB’nin diyalog ve çatışmaya karşı ısrarlı tutumunu takdir ediyor. AB’ ile insan hakları konusunda diyalog, fikir alışverişi ve işbirliğini sürdürme, bilgi paylaşmak, karşılıklı anlayışı geliştirmek ve diğerlerinin yanı sıra vatandaşların sosyal ve kültürel haklarını ve dezavantajlıların haklarını korumak için işbirliğini derinleştirmek amacıyla eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde AB ile insan hakları konusundaki işbirliğine hazır.” (Çin Hükümeti, 2003).

AB-Çin İnsan Hakları Diyalogu’nun yararlı sonuçlarının olup olmayacağını değerlendirmek için her iki tarafın da değer ve normlarına bakmak gerekir. AB, evrensel açıdan bireysel vatandaşların bireysel özgürlüğüne ve haklarına vurgu yapar. Çin, birey özerkliği yerine toplumu destekliyor ve vatandaşlar arasında eşitlik kavramına dikkat çekiyor (Christiansen vd. 2019: 79). Stuart Harris’in de işaret ettiği gibi, “Çin, Çin’in içinde bulunduğu koşullarda sosyal ve ekonomik hakların daha önemli olduğu ve Çin nüfusunun çoğunu aç ve yoksulluktan kurtarma performansının uluslararası alanda büyük bir insan hakları başarısı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Harris, 2014: 67). AB, hukukun üstünlüğü ve demokrasiyi vurgularken, Çin güçlü tarihsel kimliğine ve devlet otoritesine güvenmiştir. AB’nin aksine Çin, değer yüklü bir yaklaşımı desteklememektedir. Bunun yerine uluslararası hukukun minimalist ve pozitivist yorumuna dayanan savunmacı bir yaklaşımı benimsemektedir. Örneğin, egemen ulusların içişlerini korumak için uluslararası düzeyde dokunulmaz olduklarını vurgulamaktadırlar. Çin’deki “bireysel haklar” kavramı,

kişinin aile veya topluma karşı sorumlulukları, büyük ölçüde Konfüçyüsçü düşünce çizgisine dayanır. Bu bağlam, Çin hükümetlerinin neden Hong Kong, Makao ve Tayvan gibi bölgeleri yeniden bir araya getirmek; Tibet ve Sincan gibi özerklik hareketlerini bastırmak istediklerini açıklamaktadır (Christiansen vd. 2019: 79).

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (EESC) ve Çin Ekonomik ve Sosyal Konseyi (CESC), 2001 yılından bu yana bir ilişki kurmuştur. EESC ve CESC, ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemeyi teşvik etmek için ortak çıkarları ilgilendiren ekonomik ve sosyal konuların yanı sıra insan hakları ve hukukun üstünlüğünü görüşecekleri bir planlama yapmışlardır. 9 Eylül 2006'da 9. AB-Çin Zirvesi, EESC ile CESC arasındaki işbirliğinin AB-Çin ilişkisinin ayrılmaz parçası olduğu kabul edilmiştir. Bu görüşmelerin sürekli hale getirilmesi "Yuvarlak Masa" kurulmasını teşvik etmiştir. Haziran 2007'de Yuvarlak Masa'nın ilk toplantısı yapılmıştır. O zamandan beri AB ile Çin arasında bir diyalog platformu işlevi görmektedir (Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi). Şimdiye kadar Yuvarlak Masa toplantıları, uluslararası ortaklardan gelen baskılarla birlikte Çin'de bazı mahkumların serbest bırakılması, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ve onaylanması gibi bazı sonuçlara katkıda bulunmuştur. Bu tip gelişmeler devam etse de Çin'in insan haklarındaki ciddi eksiklikleri devam ettirdiği görülmektedir (Christiansen vd. 2019: 79). Çin'deki bu eksiklikler şunlardır: Belirli etnik azınlıklar ve siyasi muhalifler arasındaki özgürlüklerin bastırılması, zorla çalıştırılmanın uygulanması, hala az gelişmiş bir hukuk devleti sistemi ve ölüm cezasının yaygın kullanımı gibi şeylerdir. Ayrıca, demokrasi yanlısı, emek ve internet aktivistleri açısından ifade, din ve örgütlenme özgürlüğü hala Çin tarafından garanti edilememektedir. Özellikle Tibet ve Sincan'daki etnik azınlıklar hala dini ve kültürel haklarından mahrumdurlar ve Çin tarafından bu haklar garanti edilememektedir (Avrupa Parlamentosu, 2003). AB'nin kendi değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, uluslararası hukuk ilkelerine saygıdır. İnsan haklarının korunması, AB'nin Çin ile ilişkisinin temel parçası olmaya devam etmektedir. Çin'in 2016 Stratejik Belgesi'nde Çin'in savunma avukatlarına, işçi hakları savunucularına, yayıncılara, gazetecilere ve diğerlerine haklarını kullanmamaları için baskı uygulamaktadır. Son zamanlarda Çin'in bir dizi kısıtlayıcı ulusal güvenlik kanunu ve düzenlemesini kabul etmesi endişe vericidir. AB, Çin'de yürürlüğe giren Yabancı Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerinin Yönetimine İlişkin Kanunun, Çin'de sivil toplum gelişimini engelleyebileceğinden ve AB-Çin arasındaki kişiler arası alışverişlerde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğinden endişe duymaktadır (Avrupa Komisyonu, 2016).

AB, Çin'in insan hakları durumunda ilerleme kaydederek, var olan durumları iyileştirebilmek için Çin ile birlikte çalışması gerekmektedir. AB-Çin ilişkilerinde insan hakları konularının eleştirilmesi adına çok sayıda konu ortaya çıkmıştır. Bazıları konuyu “küreselleşme”, “medeniyetler tartışması”, “normatif teori” bağlamında konumlandırmaya çalışmıştır (Wiessala, 2009: 88). AB, Çin'i Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni (ICCPR) onaylaması için uzun süredir teşvik etmektedir. Çini azınlıkların hakları ve üye devletlerin hukukun üstünlüğüne bağlılığına ilişkin sorular gibi güncel konularla AB'nin kendi standartlarını karşılamadığı alanları öne çıkarmaktadır (Taylor,2022: 368).

AB-Çin ilişkilerindeki insan hakları sorunları ile ilgili araştırmacılar birçok soruyu da sormaktadırlar. Kalkınma ile hukukun üstünlüğü, demokratikleşme, zenginlik, sivil toplum ve insan hakları arasındaki ilişki nedir? Ticaret ve insan hakları birleştirilebilir mi? Pek çok Çin gözlemcisi, “sivil toplumun” politik mi ekonomik mi yoksa alternatif bir kavram mı olduğunu sorgulamıştır. Politik çoğulculuk, Çin'in sorunlarının çözümüne katkıda bulunacak mı? Esasen bu soruların basit yanıtları bulunmamaktadır. Yukarıdaki soruların birçoğu AB ve Çin arasındaki insan hakları konusundaki diyalogunun inişli ve çıkışlı olmasının arkasında yatmakta olan sorulardır (Wiessala, 2009: 92).

AB, Çin'in insan haklarına karşı tutumuna yönelik 1989 yılından beri aldığı önlemlerle istediği başarıya ulaşamamıştır. Bu başarısızlığının sebebi AB'nin ekonomik çıkarlarının daha ön planda olduğu söylenebilmektedir. AB, ekonomik çıkarlarını negatif yönde etkileyecek sert adımlar atmak istememektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde AB, Çin'e karşı uyguladığı sınırlamaları uzun vadede devam ettirememektedir. AB ve Çin ilişkilerinde insan hakları diyalogları ile ilgili iki soru için gelecekte de cevap aranacaktır. Birincisi, “Ticaret ve insan hakları birleştirilebilir mi?”. İkincisi ise “AB, norm ve değerlerini ticaretin önünde tutabilir mi?”.

3.3. Güvenlik İlişkileri

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler, küreselleşmenin yayılması ve artan ekonomik karşılıklı bağımlılıkla beraber hızlanan birçok güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar arasında iklim değişikliği, enerji yetersizliği, gıda ve su kıtlığı, çevre felaketleri, siber suçlar, siber terörizm, kaçak göç ve silahların yayılması sayılabilir. Hem AB hem de Çin, geniş geleneksel güvenlik çerçevesine dahil ederek daha genişletilmiş güvenlik tanımı

benimsemeyi kabul etmişlerdir (Christiansen vd. 2019: 122). Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası ortam, AB'nin küresel güvenlik emellerini cesaretlendirmiştir.

AB; Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, 2003 AB Güvenlik Stratejisi altında dünya genelinde çeşitli askeri ve sivil operasyonlara katılmıştır. Böylece AB'nin uluslararası güvenlikte aktif bir rol oynamaya başlamıştır. AB'nin güvenlik alanında oynamak istediği rol, AK tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde ana hatlarıyla belirtilmiştir. Avrupa'nın daha çeşitli ve yeni tehditlerle karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır. Ana tehditler olarak şunları sıralamıştır: “Kitle imha silahlarının yayılması, bu tip silahların terör örgütlerinin eline geçmesi, bölgesel çatışmalar ve devletlerin başarısızlığı, organize suçlar (uyuşturucu, yasadışı göçmen ve silah kaçakçılığı)”. Soğuk Savaş zamanındaki gibi tehditler geleneksel öz savunma gerektiren tehditler değildir. Tehditlerin hiçbirisi sadece askeri savunma gerektiren değildir. Her bir tehdit çeşitli araçların karışımı kullanımını gerektirmektedir (Dossi, 2015: 79-80 ve Kramer, 2021: 58)

Çin'in ise uluslararası güvenlik konularına yaklaşımı zaman içinde gelişmiştir. Soğuk Savaş sırasında Çin hükümeti, büyük ölçüde ulusal egemenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması gibi konulara odaklanmıştır. Bununla beraber 1970'lerin ekonomik reformları ve sonrasındaki on yılda ekonomik gelişmesiyle birlikte Çin'in uluslararası güvenliğe bakış açısı değişmiştir. Çin başlangıçta bölgesel işbirlikleri yaparak (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, Şangay İşbirliği Örgütü) çok taraflılığa odaklanmıştır. Daha sonra son yıllarda Çin, güvenlik yaklaşımını daha uluslararası hale getirmeye başlamıştır. Zaman içinde Çin, barışçıl ve işbirlikçi bir küresel aktör olarak kimliğini yeniden inşa etti ve “norm alıcısından” “norm yapıcıya” dönüştü. 2003 Çin Yeni Güvenlik Konsepti, Çin'in değişen uluslararası güvenlik politikasını, karşılıklı yarar sağlayan konuları vurgulamıştır Çin'in temel normlarına örnek olarak şu politikalar örnek gösterilebilir: “egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama” (Kramer, 2021: 58-59). Ancak Çin'in kendi güvenlik tutumu AB'ninkinden tamamen farklı görünmektedir. Avrupa'nın yeni güvenlik ortamına tepkisini şekillendirmesinde sivil-asker entegrasyonu bulunmaktadır. Ancak Çin, neredeyse kendi silahlı kuvveti olan Çin Halk Kurtuluş Ordusu'na (HKO) odaklanmış durumdaydı. Soğuk Savaş sonrası AB'nin güvenlik alanındaki çalışmaları ve Çin'in uluslararası güvenliğe karşı değişen bakış açısı tarafları güvenlik alanında işbirliği yapmaya yöneltmiştir. 2008 yılında Çinli akademisyenlerin yayınladığı makalede ise geleneksel olmayan güvenlik tehditlerinin Çin'in ulusal güvenliğini nasıl etkilediğine dair bir analiz yapmıştır. Avrupa'daki hakim söylem ile hemen hemen aynıdır: “Terörizm, kitle imha

silahlarının yayılması, ulusötesi suç, çevre felaketleri, yasa dışı göç ve kara para aklama”. Böyle bir uluslararası ortamla nasıl başa çıkacağı ile ilgili Çin 2005 yılında yeni bir konsept kabul etmiştir. Çin, “güvenliğe yönelik çok sayıda tehditle yüzleşme ve çeşitli askeri görevleri yerine getirme yeteneğini güçlendirme” şeklindeki yeni konseptini kabul etmiştir. Çin tehditlerin çok çeşitlenmesinden ve çok yönlü olmasından dolayı HKO’nun misyonlarını çeşitlendirmesi gerektiğinde karar kılmıştır (Dossi, 2015: 81-82).

Son yıllarda AB ve Çin ilişkilerini ekonomik ve ticari konuların odaklanmanın ötesine getirerek güvenlik alanında da ilişki kurmaya başlamıştır. Yakın zamana kadar Avrupalı güvenlik çalışmacıları Çin ile ilgili pek ilgilenmiyorlardı. Çin onlar için eski ve zengin kültür beşiği, Avrupalıların seyahat etmeyi sevdiği ve ekonomik dinamizminden yararlanarak para kazandıkları bir yer olarak görüyorlardı. Çin’in küresel güvenlik sistemindeki rolü Amerikalılara bırakılmıştı ve Avrupalılar Amerika’nın bu alandaki liderliğini izliyordu. Ancak daha sonra AB-Çin zirveleri ve Avrupa politika belgelerinde güvenlik merkeze yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu değişimden iki gelişme sorumludur: AB’nin küresel bir güvenlik aktörü olarak devam eden gelişimi ve Çin’in çıkarlarının Avrupa güvenlik çıkarlarıyla örtüşen alanlara (Afrika, Orta Doğu) doğru genişlemesidir (Zaborowski, 2008: 1).

AB ve Çin birbirlerini potansiyel bir düşman ya da tehdit olarak görmüyor. Fakat Çin rejiminin demokratik olmayan doğası ve denizle ilgili bölgesel anlaşmazlıkları vardır. Bu durum AB politika yapıcıları ve kamuoyu tarafından şüpheyle karşılanmaktadır. Çin ve AB uluslararası düzende çok kutupluluğu destekliyor. Her ikisinin de pratik uygulamasında farklılık olsa dahi, çok taraflılığı dış politikalarının temel bir unsuru olarak benimsemektedirler. AB’nin bir devlet değil farklı devletlerin bir bütünü olma gerçeği, güvenlik ve savunma politikasını etkilemektedir. AB’nin güvenlik ve savunma politikası büyük ölçüde üye devletlerin inisiyatifine kalmakla birlikte güvenlik politikasındaki uyuma sınırlamaları da beraberinde getirmektedir (Krichner vd. 2016: 1).

2010 yılında 2003 stratejik ortaklığının içeriği güncellenmiştir. Dış işleri, güvenlik meseleleri, iklim değişikliği, küresel ekonomik yönetim gibi küresel sorunları içeren konulara değinilerek işbirliği genişletilmiştir. AB-Çin güvenlik işbirliği üzerine kurdukları siyasi diyalog yıllık AB-Çin Zirvesi’nde görüşülmektedir. Eylül 2012’de yapılan zirve, savunma ve güvenlik politikası konusunda düzenli diyalog kurulmasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca 2013 yılında ilk kez “Savunma ve Güvenlik Üzerine Yüksek Seviyeli Seminer” düzenlenmesini teşvik etmiştir. Bu, Çin’i AB’nin savunma ve güvenlik konularında diyalog

kurduğu dördüncü ülke yapmıştır (Krichner vd. 2016: 2-3). 2012’de Doğu Asya’da Dış ve Güvenlik Politikası’na ilişkin AB Kılavuz İlkelerin’de AB’nin Çin ile işbirliği yapmak istediği güvenlik alanlarına yer verilmiştir. İlkeler göre; ön görülen politika amaçları, silahların yayılmasını önleme, terörle mücadele, korsanlıkla mücadele, çatışma önleme ve barışı koruma konularını içermektedir (Christiansen vd. 2019: 133). Yakın zamana kadar, AB-Çin ilişkilerinin güvenlik boyutu, ulaşım bağlantılarını ve tedarik zincirlerini terörizm ve organize suçlardan korumaya yönelikti. Örneğin, Çin ve AB ülkeleri, geniş bir uluslararası koalisyon içinde deniz korsanlığını azaltmak için çalışmışlardır. Bu durum, önemini korumaya devam etse de 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesinden sonra AB’nin güvenlik söylemi değişmiştir. Bu bağlamda bu durum, AB’nin Çin ile ilişkilerini de etkilemiştir (Anthony vd. 2020: 5).

Çin-AB güvenlik işbirliğinin doğasını tam olarak anlamak için, ikisinin de uluslararası güvenlik alanındaki amaç ve çıkarlarının incelenmesi gerekmektedir. AB-Çin yakınlaşması başlıca üç ana faktörden kaynaklanmaktadır:

1. AB ve Çin, özellikle geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine ilişkin olarak tehdit algılarını geliştirmiştir.
2. Her iki güç de BM ve diğer uluslararası örgütler aracılığıyla çok taraflı eylemin etkinliğini kabul etmiştir.
3. Çin’in egemenlik ve müdahale etmeme anlayışı, pragmatik düşüncelere yanıt olarak daha esnek bir hale gelmiştir (Kramer, 2021: 56).

AB ve Çin 2009’un başından itibaren korsanlıkla mücadelede işbirliği yapmaktadır ve bu işbirliklerini Aden Körfezi’nde test etmişlerdir. 2008’in sonlarından itibaren Aden Körfezi’nde artan korsan faaliyetleri, uluslararası toplumdan güçlü bir tepki almıştır. BM Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından bölgede korsanlıkla mücadele için görev güçleri göndermeye karar vermiştir. Bu seferberliğe Rusya, Hindistan ve İran gibi katkıda bulunan ülkelerin yanı sıra Kuzey Atlantik Teşkilatı Anlaşması (NATO) ve Birleşik Deniz Kuvvetleri dahil bölgesel örgütler yer aldı. AB ve Çin, korsanlıkla mücadelede büyük katkı sağlamıştır. AB için Aden Körfezi’ndeki durum, 2008 yılı boyunca güvenlik endişeleri listesinde en üst sırada yer almıştır. 2008’in sonlarında AB deniz kuvvetleri Aden Körfezi’nde konuşlandırırken, Çin de bölgedeki Çin gemilerinin güvenliğine ilişkin artan endişeleri ile korsanlıkla mücadele katılmaya hazırlanıyordu. Çin kaynaklarına göre, Ocak ve Kasım 2008 arasında Aden Körfezi’nden geçen bin iki yüz altmış beş Çin gemisinin %20’si korsan

saldırısına uğramıştır. Çin böyle bir ortamda, Aden Körfezi'nde korsanlıkla mücadelede yer almıştır, Aden Körfezi'nde yaklaşık altı yıllık korsanlıkla mücadele, Akdeniz bölgesinde AB-Çin güvenlik işbirliği için yeni perspektifler açmıştır (Dossi, 2015: 84-89).

Doğu Asya, Çin için güvenlik önlemi alacağı ve ABD'nin de ilgi duyduğu bir bölgedir. Avrupa'da önemli bir ticaret gücü olmasına rağmen AB, Doğu Asya'nın güvenlik meselelerinde çok az daha ilgilenmiştir. Ekonomik açıdan AB, Doğu Asya'da ABD kadar önemlidir. 2010'ların başından bu yana Çin, daha zayıf ve küçük komşularına karşı giderek iddialı bir davranış sergilemeye başlamıştır. Çin'in bu davranışı, AB politika yapıcıları tarafından yalnızca ekonomik bir fırsat olarak değil giderek daha fazla güvenlik sorunu olarak gördükleri Çin'i yeniden değerlendirmelerine yol açtı. Pekin'in atılcanlığı, AB'nin refahı için çok önemli hale gelen stratejik çıkarlarını etkilemektedir. AB'nin Doğu Asya'daki stratejik çıkarı sadece ekonomik değildir. Aynı zamanda uçuş özgürlüğü ile bölgenin güçleri arasındaki istikrarı da kapsamaktadır. Dolayısıyla bölgede artan milliyetçilik ve büyüyen ABD-Çin rekabeti AB'nin normu barış ve güvenliği tehdit etmektedir (Casarini, 2020: 79).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle 11 Eylül saldırılarının şokundan sonra AB ve üye devletleri, Çin ile güvenlik işbirliğine daha yakın durmuşlardır. AB, Çin ile terörizm, pandemi, çevresel felaketler ve enerji güvenliği gibi konuları bölgesel odaklı güvenlik kavramlarına eklemiştir (Stumbaum, 2007: 354). Kronolojik olarak ele alındığında Çin ve AB arasında dikkate alınması gereken ilk belge 2003 Politika Belgesi'dir. Çünkü belgenin yayımlanması ile AB-Çin ilişkisinin stratejik düzeye yükseltilmesiyle aynı zamana denk gelmektedir. Her iki taraf da öncelikleri tanımlayan ve ortaklığı tam teşekküllü bir stratejik düzeye getirmek için AB-Çin 2020 Stratejik İşbirliği Gündemi'ni kabul etmişlerdir. Gündem'in ilk bölümü "Barış ve Güvelik" ile ilgilidir (Montesano, 2019: 141). 2011 yılından bu yana, AB İnsan Kaynakları ve Güvenlik kurumu ile Çin Savunma Bakanı arasında yıllık toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantılarda genelde askeri meseleler üzerine odaklanılmaktadır (Casarini, 2020: 80).

Literatür, AB ile Çin arasındaki güvenlik işbirliğine neyin motive ettiğini ve kısıtladığı ile ilgili bilgi vermektedir. Her şeyden önce, uluslararası ilişkiler alanında devletlerin neden işbirliği yaptığına dair kapsamlı bilimsel tartışmalar vardır. İlk olarak AB- Çin ilişkileri, gelişmekte olan Avrupa dış politikasının özel bir durumu olarak görülebilir. İkinci olarak daha çok politika odaklı olma ve işbirliğinin evrimini şekillendiren kurumsalcı yaklaşımı takip etme eğiliminde olmaktır. AB ve Çin'in dış politikada belirlemiş olduğu çıkarlar hem realist

hem de liberal yaklaşımların temelini oluşturur. Bu da güvenlik çıkarlarının dar ve geniş tanımı ayırt edici faktördür (Krichner vd. 2016: 290).

AB ve Çin'in aynı bölgeler üzerine yoğunlaşması birbirleri için hem işbirliği hem de rekabet ortamı yaratabilecektir. Ancak AB ve Çin'in, güvenlik alanında ne tür bir işbirliği yapabileceklerine henüz net odaklanamadıkları anlaşılmaktadır. Karşılıklı bağımlılığı derinleştirmek adına birçok alanda işbirliği yapan ve diyalogda bulunan AB ve Çin, bölgesel dış politikalarında beraber nasıl bir yol izlemeleri gerektiği ile ilgili net kararlar alamamıştır. AB ise, bölgede ABD-Çin çatışmasının artmasının ve kendisinin de ortada kalarak etkileneceğinden endişe duymaktadır. ABD'nin bölgesel konularda gücünü kırabilmek ve Çin'in bölgesel gücünden faydalanabilmek için AB için Çin, önemli bir ittifak adaydır. Çin için de Avrupa, ABD'nin bölgesel gücünü kırmak ve yıkıcı tavırlar sergilememesi için iyi bir ittifak olarak görülmektedir. Dolayısıyla hem AB hem de Çin, çatışmadan veya birbirlerini olumsuz etkileyecek adımları atmaktan kaçınmaktadır.

3.4. İklim Değişikliği ve Enerji İlişkileri

Hem AB hem de Çin, kültürel, ekonomik, iklimsel ve çevresel açıdan farklı yönetim biçimlerine sahiplerdir. AB, ekonomik olarak gelişmiş demokratik ülkelerden oluşan çok devletli bir grupken; Çin üniter bir egemen devlet ve güçlü ekonomisi olan bir devlettir. AB ve Çin'in iklim değişikliğindeki işbirliği ve geliştirdikleri sistemler bu başlık altında incelenecektir.

Adaptasyon, Birleşmiş Milletle İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) “gerçek veya beklenen iklimsel uyarılara veya bunların etkilerine yanıt olarak ekolojik, sosyal veya ekonomik sistemlerdeki ayarlamaları ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır (BMİDÇS, 29.05.2023). İklim değişikliği ile ilgili kurulan işbirlikleri uluslararası politikada geç gelen bir alandır. İklim değişikliği ile ilgili farklı aktörler rol almış olsa da bu konudaki yönetişimi yerine getiren yapılar çoğunlukla hükümetlerdir. Hem AB hem de Çin, iklim değişikliğine karşı savunmasızlardır. Her ikisinin de farklı bölgelerde farklı hassasiyetleri vardır (Gemmer vd. 2011: 1-2).

Çin'in geç ve hızlı sanayileşmesinin ardından mevcut emisyon sorunun kilit faktör olması ve Çin'in çözümde önemli bir parça olması nedeniyle önemlidir. Bu nedenle, AB'nin Çin ile diğer alanlarda sorunları olsa da işbirliklerini bölümlere ayırmayı ve iklim işbirliğini sürdürmeyi istemiştir (Stec ,2022).

Tarihsel açıdan her iki tarafın da iklim ile ilgili attığı adımların daha rahat anlaşılabilmesi adına aşağıda kronolojik olarak tarafların politikalarına yer verilmiştir.

AB	Çin
• 1951 Paris Anlaşması (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun Kuruluşu) • 1957 Roma Anlaşması (Avrupa Konseyi'nin Kuruluşu) • 2000 Avrupa Kümelenme İşbirliği Platformu (European Cluster Collaboration Platform: ECCP) • 2005 ECCP II (Adaptasyon içeriği) • 2007 Adaptasyon üzerine AB Yeşil Kitap • 2009 Adaptasyon üzerine AB Beyaz Kitap	• 1949 ÇHC Anayasası (1982, 1988, 1993, 1999, 2004'te revize edildi) • 1995 Ulusal İklim Değişikliği Merkezi Kurulması • 1999 İklim Değişikliği Koordinasyon Grubu Kurulması • 2004 UNFCCC'ye İlk Ulusal Bildirim • 2006 Ulusal Gelişim ve Reform Komisyonu'da Kurulan İklim Değişikliği Koordinasyonluğu • 2007 Ulusal İklim Değişikliği Koordinasyon Programı • 2008 Beyaz Kitap • 2009 İlerleme Raporu

Tablo 2. AB ve Çin'deki Başlıca Politika Eylemleri ve Politika Belgeleri Kronolojisi, (Gemmer vd. 2011: 4).

Çin – AB ilişkilerinde çevre, enerji, bilim ve teknoloji alanındaki ikili işbirlikleri son yıllarda büyük gelişmeler yaşamıştır. Hükümet düzeyinde işbirliği çerçevesi, Komisyonun Çevre Genel Müdürlüğü ile Çin Devlet Çevre Koruma İdaresi arasında kurulan bakanlık düzeyindeki diyaloglar, üst düzey çalışma grupların/ortak çalıştayları/konferanslarını ve Çin-AB işbirliği programını kapsamaktadır. Çin-AB bilim ve teknoloji işbirliği 1980'lerin başında başlamıştır. 1998'de bu işbirliği imzalanan bir anlaşma ile güçlendirildi ve istikrarlı hale getirildi. Sekizinci AB-Çin Zirvesi'nde "İklim Değişikliği Ortak Deklarasyonu'nun onaylanmasıyla önemli noktaya ulaşılmıştır. Anlaşmaya göre; AB ve Çin 2020 yılına kadar gerçekleştirilecek işbirliğinin iki ana hedefinin "sıfır emisyonlu" kömür teknolojisi geliştirecektir (Holzer ve Zhang, 2011: 220).

2007 yılında Çin, Avrupa'nın 2012 yılına kadar Kyoto sonrası bir girişim önerisini "Küresel İklim Değişikliğini 2 Santigrat Derece İle Sınırlamak: 2020 ve sonrası için yol" ve İklim Değişikliğine İlişkin Çin Ulusal Planı'nı başlatmıştır. Çin, büyüyen ekonomisinin artan enerji taleplerini karşılamak için temiz enerji teknolojilerine büyük ihtiyaç duymaktadır (Holzer ve Zhang, 2008: 218).

İklim değişikliği ve enerji güvenliği konusunda AB-Çin işbirliği potansiyelini belirleyen önemli noktalar bulunmaktadır.

1. Çin, AB'nin en büyük ticaret ortağıdır. AB aynı zamanda Çin'in en büyük teknoloji, DYY ve hizmet tedarikçisidir (Chatham House, 2007: viii).

2. Tamamlayıcı ihtiyaçlar. Teknik açıdan gelişmiş bir ekonomi olarak AB, yeni pazarlarda daha iyi yatırım ve iş fırsatları arıyor. Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olan Çin, yüksek temiz enerji taleplerini karşılamak için düşük karbonlu teknolojik aletlere ihtiyaç duyuyor. Bu nedenle Çin-AB işbirliği, Çin'in emek yoğun bir ekonomiden teknoloji yoğun bir ekonomiye geçme arzusu ile tutarlıdır (Holzer ve Zhang, 2008: 219).

3. Ölçek ekonomisinden yararlanmak. AB en büyük tek pazar ve Çin dünya nüfusunun beşte birine ev sahipliği yapmaktadır. Çin, son yıllarda önemli bir sera gazı salınımı yapan ülke haline geldi. AB ve Çin, küresel enerji tüketiminin %30'unu ve küresel emisyonların %30'unu oluşturmaktadır (Chatham House, 2007: vii).

Bu nedenlerden dolayı iki küresel aktör arasındaki koordineli işbirliği, küresel ısınmanın zararlı etkilerinden kaçınmaya belirleyici bir katkı sağlayacaktır.

Çin'in iklim değişikliği konusundaki işbirliği, iklim değişikliği konusunda önemli bir hale gelmektedir. 2009'da Kopenhaga'da düzenlenen 15. Taraflar Konferansı'nın (COP15) ve 2010'da Tianjin'de düzenlenen takip konferansından da anlaşılacağı üzere çok taraflı iklim müzakereleri zor ve uzun sürmektedir (Carrapatoso 2011: 177). Çinli İktisatçı Hu Angang, "Çin ve Avrupa'nın işbirliği yapma derecesinin, iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik küresel girişimlerin başarısını veya başarısızlığını belirlemede önemli bir faktör olacağına" inanmaktadır (Angang, 2008).

Siyasi diyalog, iklim değişikliği konusunda AB-Çin işbirliğinin temel direğidir. Çin'in Avrupa iklim değişikliği politikalarını benimseme isteği bazı unsurlar tarafından belirlenir:

Politika oluşturma süreci, siyasi diyalogunun kurumsallaşması ve yoğunluğu, AB’nin algılanan otoritesi ve liderliği, yeni fikirlerin meşrutiyeti, AB politikaları ile Çin siyasi gelenekleri ve değerlerinin uyumu, Çin’in bu tür politikaları buna göre tasarlama ve uygulama konusundaki kapasitesi (Carrapatoso, 2011: 182).

AB-Çin ilişkilerinde Asya’daki iklim işbirliği için Asya-Avrupa Buluşması (ASEM) kurumsallaşmış bir görüşmedir. Başlangıçta Asya-Pasifik Ekonomik Işbirliği’ne Avrupa-Asya yanıtı olması amaçlanmıştı. Yani nceliği, bölgedeki ticari ve ekonomik konulara odaklanması üzerineydi. Blgelerarasılığa atfedilen işlevine dayanaklara, ASEM’in AB ile Asya lkeleri arasında iklim değişikliği konularında diyalog için önemli olduğu varsayılabilir. Çin, 2006 yılında Helsinki’de yapılan ASEM6 Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği ve enerji güvenliğini gündeme getirmeyi başarmıştır. Bu konu AB gündeminde st sıralarda yer aldı ve Çin, Avrupa’nın Avrasya ilişkilerinde kilit bir rol üstlenmiş oldu. ASEM6 İklım Değişikliği Deklerasyonu, iklim değişikliği konularında işbirliğini güçlendirme niyetini açıkça ortaya koymuştur. 2008’de Pekin’de düzenlenen ASEM7 Zirvesi’nde, Sürdürülebilir Kalkınma Pekin Deklarasyonu yayınlanması ile durum yeniden taahhüt edilmiştir. Burada katılımcılar emisyon azaltma, orman yönetimi, uyum, teknoloji transferi, finansman, doğal afet yönetimi, Kopenhag müzakereleri, enerji ve enerji güvenliği konularındaki ortak hedeflerini iletmişlerdir. Ancak ASEM, AB-Çin arasındaki ilişkiler kadar yoğun değil ve AB-Çin ilişkisine kıyasla daha ge bir platformdur. ASEM karşılıklı çıkarları beyan eden, AB-Çin işbirliği çerçevesindeki faaliyetlerde daha üretkendir. (Carrapatoso, 2011: 185-186).

2002 yılı Beşinci AB-Çin Zirvesi’nde liderler evre konularına olan bağlılıklarını teyit etmişlerdir. Liderler, iklim konusunda uluslararası işbirliği erevesi olarak BM İklım Değişikliği ereve Sözleşmesi’nin yanı sıra Kyoto Protokolü’ne olan bağlılıklarını yeniden teyit etmişlerdir. Taraflar bu protokolün erken uygulamaya alınmasının önemini vurgulamışlardır (Avrupa Komisyonu, 2002: 3). 2002’den 2005 yılına kadar AB ve Çin liderlerinin yaptığı açıklamalar, BMİDS sürecine ve Kyoto Protokolü’ne bağlılıklarını doğrulamıştır (Carrapatoso, 2011:186). 2004 yılında teknoloji transferinin yanı sıra emisyon azaltımı gündeme gelmiştir. Biyoçeşitliliğin korunması ve entegre nehir havzası yönetiminin verimli işbirliği alanları olduğunu vurgulamışlardır. AB ve Çin, motorlu araçlardan kaynaklanan emisyonların azaltılmasından oluşan sağlık ve evre konusunda fayda oluşturabilmek için anlaştılar. Çin’in Avrupa emisyon standartlarını uygulamaya koymasını desteklemeye devam konusunda da anlaşmaya varmışlardır. Her iki taraf da Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nin daha fazla takip edilmesinin ve BMİDS ve Kyoto

Protokolü bağlamında işbirliğinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktalar. Kyoto Protokolü'nün 2005 yılında yürürlüğe girmesini memnuniyet ile karşıladılar (Avrupa Komisyonu, 2004: 7). Her iki taraf da temiz teknoloji geliştirilmesi ve temiz bir çevre oluşturulabilmesi için işbirliklerini sürdürmeye ve güçlendirmeye kararlı davranmışlardır. AB ve Çin, 2002-2006 yılları arasında iklim değişikliği konularında seminerler, çalıştaylar ve ikili istişareler olmak üzere sekiz faaliyet göstermişlerdir. Dokuzuncu AB-Çin Zirvesi'nde daha çok sığa yakın emisyonlu enerji üretimi, teknoloji transferi, enerji konuları, kapasite geliştirme veya ulaşım gibi alanlar detaylandırmışlardır. İklim değişikliği ve enerjiye bütünleşik bir yaklaşımın çok önemli olduğuna inanarak enerji güvenliğinin teşviki, enerjinin arzı ve sürdürülebilir olması, sera gazı emisyonlarının azaltılması ile ilgili aralarında ilişkinin altını çizdiler (Avrupa Komisyonu, 2006: 6). AB ve Çin, Çin-AB Temiz Enerji Merkezi kurulması konusunda anlaştılar. Merkez, resmi olarak Nisan 2010'da Tsinghua Üniversitesi'nde açıldı. Çin-AB işbirliği projesi, Çin ile AB ülkeleri arasında temiz kömür, yenilenebilir enerji ve biyoyakıtlar ile enerji verimliliği alanlarında transferlerin kolaylaştırılması amaçlanmıştır (Carrapatoso, 2011: 186). Çin-AB işbirliği böylece daha stratejik ve kapsamlı olmaya başladı. 2012'de On Dördüncü Çin-AB Zirvesi Ortak Deklarasyonu, ilk kez ulusal kalkınma planı perspektifinden iklim değişikliği perspektifine geçmiştir ve AB-Çin bu konu üzerine tartışmışlardır. Çin'in On İkinci Beş Yıllık Planı (2011-2015), AB'nin 2008 İklim Değişikliği ve Enerji Paket Programı ve 2050 Düşük Karbon Stratejisi'ne göre Çin ve AB düşük karbonlu ve yeşil bir ekonomiye geçiş yapmakta karardır (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2012).

AB ülkeleri, küresel karbon emisyonlarının yaklaşık %30'unu üreten Çin ile karşılaştırıldığında, sanayi devriminden bu yana emisyonların %18'inden sorumlu olmuştur (EU Security in Southeast Asia (EIAS), 2022). Çin Hükümeti, Haziran 2007'de iklim değişikliğini ele almak için ilk Ulusal Programı yayınlamış ve iklim değişikliğini, sera gazı emisyonlarını kontrol edebilmek için ilkeler belirledi. Geçmişte Çin yalnızca çevre kirliliğini çözmeye çalışıyordu. Ancak şu an orta ve uzun vadeli kalkınma stratejisi olarak temiz enerji, yenilenebilir enerji sera gazı emisyonlarını azaltımı gibi konuları da ele almıştır (Ling, 2015).

1994 yılından itibaren, AB ve Çinli yetkililer enerji konularında bakanlar düzeyi işbirliği yapmak için yıllık enerji diyalogu kurmak için bir araya gelmişlerdir. AB-Çin enerji işbirliğinin temelini oluşturan bu diyaloglar, enerji geçişini daha da ilerletmek için dört alana odaklanmaktadır.

1. Enerji verimliliği
2. Yenilenebilir enerji kaynakları
3. Enerji sisteminin ve küresel enerji piyasalarının tasarımı ve dönüşümü
4. Yenilikçi enerji aktörlerinin rolü

AB- Çin enerji diyalogu, 2016'daki AB-Çin yol haritası, iklim değişikliği ve temiz enerjiye ilişkin 2018'de ortak bildiri yayınlanmıştır. 2019 yılında AB-Çin işbirliğinin uygulanması ortak bildiri ile derinleştirilmiş ve yoğunlaştırılmıştır (Avrupa Komisyonu, 28.05.2023).

Dünyanın en büyük karbon ayak izine sahip olan Çin, sürdürülebilir kaynaklara ve karbon nötrlenmesine doğru enerji geçişini desteklemektedir. Eylül 2021'de düzenlenen BM Genel Kurulu'nun 76. Oturumunun genel tartışması sırasında Başkan Xi Jinping; "Çin, 2030'dan önce karbondioksit emisyonlarını zirveye çıkarmak ve 2060'tan önce karbon nötrlüğüne ulaşmak için çaba gösterecektir." demiştir. (BM Haberleri, 2021).

AB'nin Çin'e iklim değişikliğinde ihtiyacının olmasının başlıca sebebi küresel enerji geçişindeki en büyük yatırımcının Çin olmasıdır. Güneş panellerinde kullanılan hammaddelerin ve yeşil teknoloji için gerekli olan malzemelerin ithalatı için AB, Çin'e güvenmektedir. AB'nin Rus enerjisine karşı aşırı bağımlılığının 2022 yılında getirdiği enerji krizi, AB'yi bağımlılık konusunda güvenlik odaklı ilerlemeye teşvik etmiştir. AB, olumlu bir iklim işbirliği çerçevesinden çok yeşil enerji hammaddelerinin ihracatına olan bağımlılıklarını değerlendiriyor (Stec, 2022). Güneş panellerinin yaklaşık %95'inin Sincan'dan temin edilmektedir. Dolayısıyla bu durumda oluşan bağımlılık hali, politik olarak AB'yi zor bir sürece itecektir. Bu zorlu süreç, AB- Çin iklim gündemini daha da tartışmalı ve gergin hale getirecektir. Bununla beraber, AB ve Çin arasında iklim değişikliği ile görüşmeler düzenli bir şekilde yapılmaya çalışılsa da Çin'in temiz enerjiye geçişi söz verdiği gibi uygulamaya alınmamaktadır. Ekonomik olarak büyümeyi ve yeni pazarlar keşfetmeyi odak haline getiren Çin için temiz enerjiye geçiş biraz zaman alacak gibi görünmektedir.

3.5. Bölgesel Politika Diyalogu

Uyum Politikası AB'nin en önemli ve en çok tartışılan politikalarından biridir. Ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik, sosyal ve bölgesel farklılıkların bölgesel kalkınmanın desteğiyle ortadan kaldırılmasını kalkınma faaliyetlerinin temel amacı olarak kabul edilmektedir (Minarcikova, 2015: 31).

Çin’de bölgesel politika merkezi hükümet, iller, ilçeler ve köyleri içeren çok düzeyli yönetim yoluyla sağlanır. Bölgesel politika ve bölgesel kalkınmada kilit rol, Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu’na bağlı Bölgesel Ekonomi Departmanı’ndadır. Bölgesel politikanın uygulanması kapsamında, Çin bölge sınıflandırması, ekonomik gelişme aşamalarındaki değişikliklerle göre ayarlanmaktadır (Minarcikova, 2015: 33-32).

1990’ların ortasından itibaren Çinliler, Avrupa’nın sosyal ve ekonomik kalkınma modelini giderek daha fazla örnek almışlardır. Bölgesel politika da dahil olmak üzere AB çözümleri hakkında yüzlerce makale ve araştırma yazıları yayınlanmıştır. Ayrıca Çinli yekililer belirli çözümlerin nasıl çalıştığını öğrenmek için sıklıkla AB üye ülkelerini ve diğer gelişmiş ülkelerin çalışmalarını ziyaret etmişlerdir (Kaminski, 2009: 99).

AB-Çin Bölgesel Politika Diyalogu, Aralık 2004’te Yedinci AB-Çin Zirvesi’nde açıklanan bir siyasi kararın sonucudur. Bu diyalog, Mayıs 2005 tarihinde, Avrupa Komisyonu ile Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu arasında bir işbirliği zaptı imzalanmasıyla somutlaşmıştır. Uyum politikasının oluşturulması ve uygulanmasındaki deneyimler hakkında bilgi ve en iyi uygulamanın hangisinin olacağını paylaşmak üzere bölgesel bir Mutabakat Zaptı’dır. Belgede her iki taraf da ikili işbirliğinin teşvik edildiğini ve bölgesel politika alanında bilgilerin güçlendirilmesini beyan etmişlerdir. Mayıs 2006’da bölgesel politika üzerine ilk AB-Çin uzman semineri düzenlenmiştir. 31 Ekim 2006’da ise 2007 diyalogu için planlanan üç görev vardı:

1. Bölgesel politika alanında en ilgili Çinli ve AB paydaşlarını ilişkilendirmek için Brüksel’de üst düzey bir seminer düzenlenmesi.
2. Çin bölgelerinin tanımı, bölgesel istatistikler ve çok düzeyli yönetim ve ortaklık mekanizmaları yapılması.
3. Memur değişiminin teşviki üzerine kapsamlı bir çalışma yapılması (Kaminski, 2009: 100).

İkinci AB-Çin Yüksek Düzeyli Diyalog Semineri Ekim 2007’de Brüksel’de düzenlenmiştir. Seminerin asıl amacı bölgesel politika alanında deneyim alışverişi yapmak olsa da siyasi açıklamalar da yapılmıştır. Yerel kalkınma, ileri teknoloji bölgesi yöntemleri ile kentsel ve kırsal kalkınmanın entegrasyonu gibi sorunları tartıştılar. Kasım 2008’de Üçüncü AB-Çin Yüksek Düzeyli Diyalog ve Semineri yapılmıştır. Bu seminerde koordineli kentsel-kırsal kalkınmaya odaklanıldı ve Çinli araştırmacılar Avrupa’yı (Belçika ve İngiltere) ziyaret ederek bölgesel politikaların oluşturulması ve uygulanması görüşülmüştür. 2009’da Dördüncü

AB-Çin Yüksek Düzeyli Diyalog ve Seminer’inde ana konu bölgesel yenilik, endüstriyel kümelenme ve bölgesel işbirliğiydi. AB-Çin işbirliği Avrupa Parlamentosu’nun (AP) pilot eylem olarak işbirliği için mali desteğini oylama kararının ardından 2009’dan sonra yoğunlaşmıştır. Bu, AB bölgelerinden ve AB dışından, özellikle Çin’den bölgesel yenilik konusunda deneyim ve en iyi uygulama alışverişinde bulunmayı sağlayan bir kaynak oluşturdu. 2013 yılında sekizinci seminer düzenlenmiştir. Bölgesel yenilik stratejilerini ve bölgesel kümelenmeleri teşvik etmek için çeşitli projeler ve değişimler organize edilmiştir (Minarcikova, 2015: 35 ve Hassink vd. 2020: 36).

2013 ve 2016 yılları arasında, AB’nin devam eden CETREGIO projesi ve yeni “Dünya Şehirleri” projesi kapsamında, Avrupalı uzmanlar, Çin’deki Beijing E-Town, Tianjin Ekonomik Kalkınma Bölgesi, Wuhan East Lake High gibi bölgeler inovasyon merkezlerini ziyaret ettiler. Avrupa-Çin ilişkilerini desteklemede şehirlerin ve bölgelerin rolü ve ikili işbirliği için eğilimler, zorluklar ve fırsatlar hakkında bilgiler sağlamıştır (Hassink vd. 2020: 38).

3.6. Kültürel İlişkiler

1960’lardan başlayarak, Çin’in diğer ülkelerle kültürel ilişkileri, 1964’te Mao Zedong tarafından geliştirilen “Ara Bölgeler Teorisi”ni (zhongjiandidai) takip etti. İkinci Ara Bölge (di-er zhongjiandidai) terimi, 1972’de esas olarak Avrupa ülkeler ile daha yakın ilişkileri haklı çıkarmak için yeniden kullanılmaya başlandı. Batı Avrupa ülkeleriyle kültürel ilişkiler işbirliğine değil, kültürel anlaşmalara ve kültürel alışverişlere dayanıyordu. O dönemde Çin için bu konudaki işbirliği sadece sosyalist ülkelere mahsustu. 1978-1999 yılları arasında Çin yurtdışına iki yüz otuzdan fazla kültür heyeti gönderdi ve dünyanın her yerinden dört yüzden fazla misafir kabul etmiştir. Tüm AB üye devletleri de dahil olmak üzere yaklaşık 138 ülke Çin ile kültürel değişim anlaşmaları imzalamıştır (Meissner, 2002: 186).

Avrupa ve Çin, güçlü kültürlerle ve kültürel miraslara sahip bölgelerdir. Her ikisi de geçmişte birbirlerinin kültürlerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Günümüzde, dış ilişkilerinde kültürel bileşenin güçlendirilmesi, diyalog kapasitelerine önemli avantajlar getirerek her ikisi için de önem atfetmektedir. Her ikisi de kültürlerarası diyalogun ve kültürel alışverişin önemini vurgulayan 2005 UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Teşviki Sözleşmesi’ne üye ülkelerdir (Picciau, 2016: 10).

AB-Çin siyasi ve kültürel işbirliği, özellikle ikili ilişkileri karakterize eden çeşitli farklı konular ve farklı temel değerler nedeniyle zarar görmektedir. Jing Men bu farklılıkları “bir liberal demokratik devletler bloğu ile otoriter bir devlet arasındaki ve gelişmiş bir grup ile gelişmekte olan bir ülke arasındaki farklar” olarak tanımlamıştır (Men, 2012: 8). Ancak, AB ve Çin’in açıkça kabul edilmelidir ki köklü farklılıkları bile eylemsizlik ve dışlama nedeni olmamalıdır. Aksine Diyalog, katılım ve karşılıklı öğrenmeyi amaçlayan bir teşvik olmalıdır (Picciau, 2010: 15).

Çin-AB ilişkilerine bakıldığında AB son on yılda Çin’in en büyük ticaret ortağı olmuştur. Bununla beraber son yıllarda “insanlar arası alışverişler” ve kültürel konular iki aktörün gündemine taşınmıştır. Kültürel miraslarının uluslararası hale getirilmesi, iki aktörün uluslararası sahnedeki konumunu güçlendirmektedir. AB ve Çin; British Council, Goethe Institut ve Konfüçyüs Enstitüleri gibi kurumların kişiler arası alışverişi güçlendirdiğini ve kendi devletlerinin temel değerlerinin geliştirilmesinde etkili olduğuna dikkat çekmektedirler.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sovyet Bloğu'nun yıkılmasının ardından uluslararası sistem dönüşmeye başlamıştır. AB ise (o zaman Avrupa Topluluğu) uluslararası sistemde çok kutuplu bir düzen oluşturmak istemektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından o yıllarda güçlerini artıran AB ve Çin, oluşan yeni uluslararası sistemde kendinde yer edinmeye çalışmıştır. İki farklı anayasal sisteme sahip olan ülkeler birliği (AB) ve Çin uzak coğrafyalarda olmalarına rağmen küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle zamanla derinleşen bir işbirliği alanı oluşturmuştur.

1945-1975 yılları arasında Çin-AB ilişkileri henüz resmi bir boyut kazanamamıştır. O yıllar, ÇHC'nin kurulması ve Avrupa Bütünleşmesi için adımların atıldığı ve tarihsel olarak aktörlerin işbirliğinin arka planını oluşturan önemli yıllardır. 1975 yılında resmi olarak kurulan AB-Çin ilişkileri, 1990'lı yıllarda kırılma dönemine girse de 2003 yılından itibaren önemli bağlar oluşturmaya başlamışlardır.

2003 yılında Çin ve AB birbirlerini “Stratejik Ortak” olarak tanımlamışlardır. AB ve Çin, 2003 yılından günümüze kadar stratejik ortaklıklarını devam ettirmektedirler. AB-Çin ilişkileri 1975 yılında ekonomik ve ticari olarak başlamış olup günümüze kadar birçok alanda çeşitlenmiştir. Bu iki aktör, uluslararası sistemde güvenlik, mali, toplumsal konuları da ele alan çok yönlü bir diyalog kurmuşlardır. 1975 yılından itibaren süre gelen ilişkileri, tek bir seyrinde değil inişli ve çıkışlı olarak devam etmiştir.

1989 Tiananmen Olayları'nın ardından AB, Çin'in insan hakları konusu ile de ilgilenmeye başlamıştır. AB, Çin'in insan hakları ihlallerine sert tepki verebilmek için öncelikle kendisi için büyük bir silah pazarı olan Çin'e silah ambargosu uygulamıştır. Hemen ardından ise Çin'e karşı anti-damping uygulamalarını uygulamaya almışlardır. 1989-1991 yılları arasında AB-Çin ilişkileri düşük bir profilde ilerlese de daha sonra AB'nin ekonomik çıkarlarından dolayı uygulanan anti-damping uygulamalarından yavaş bir şekilde vazgeçilerek ilişkilerde yukarı yönlü bir ilerleme olmuştur. 2003 yılında Stratejik Ortaklık kurulmasıyla beraber insan hakları, bölgesel işbirliği, bölgesel güvenlik, iklim değişikliği, kültürel ilişkiler gibi sosyal ve siyasi farklı alanlar üzerine diyalog kurulmaya ve zirveler düzenlenmeye başlanmıştır. Tarafların ekonomik bağları giderek derinleşmiş olup AB, Çin'e karşı ticari açık vermeye başlamıştır. AB ve Çin, ekonomik olarak birbirleri ile yoğun ilişki kurduklarından dolayı karşılıklı bağımlılık teorisi bu ilişkiyi açıklamak için önemli bir yere sahiptir.

Gelişen ve dönüşen AB-Çin ilişkilerini gelecekte bekleyen fırsatlar ve tehditler bulunmaktadır. AB ve Çin stratejik ortaklığında başarılı olurlarsa eğer uluslararası sistemde çok taraflılık kurmada başarılı olacaklardır. Ortak güvenlik anlayışları olan enerji, iklim değişikliği, silah ticareti gibi alanlarda AB ve Çin işbirliği kurulabilirse taraflar uluslararası sistemde bir fırsat elde edecektir. Bölgesel alanlarda ise işbirlikleri yapıldığında Çin'in bulunduğu bölgelerde etkin bir rol üstlendiğinde AB, Çin ile olan diyalogundan dolayı bölgeyi daha yakından tanıma fırsatı yakalayarak avantajlı bir konum elde edecektir. AB ve Çin tüm bunların yanı sıra ekonomik işbirliğini derinleştirip geliştirdiğinde ve bunun yanı sıra diğer diyalog alanlarında da işbirliklerini geliştirdiklerinde bir ekonomik güç birliği edineceklerdir. Çin de oluşacak bu işbirliği alanlarındaki etkinliklerinden dolayı uluslararası sistemde daha güçlü bir konum elde edecektir.

AB-Çin ilişkilerinde yukarıda bahsedilen fırsatların yanı sıra tehditler de bulunmaktadır. AB'nin Çin'e insan hakları sorunları nedeniyle uyguladığı ambargolar aslında AB'yi daha çok etkilemektedir. AB için Çin önemli bir silah ticareti pazar yeridir. AB'nin 1989 yılından beri Çin'e uyguladığı silah ticaret yasağı, AB'yi geniş bir ağa sahip olan Çin pazarından uzak tutmaktadır. AB'nin norm ve değerlerinden dolayı Çin'e karşı uygulamaya çalıştığı bazı sınırlamalar ise başarılı bir sonuca genelde ulaşamamaktadır. Burada en açık örnek ise Çin'e insan haklarına saygı nedeniyle uygulanan anti-dampinglerin ekonomik çıkarların önde tutulması nedeniyle zamanla gevşetilmesi hatta silah ambargosunun kaldırılmasının zaman zaman gündeme getirilmesidir. Aynı zamanda uygulanan anti-dampingler, AB üyelerinin birlikte hareket edememesinden dolayı uygulamaların uzun vadeli olmasını engellemektedir. Bu da AB'nin tek sesli olmasına engel olmakla beraber AB norm ve değerlerine de zarar vermektedir. AB'nin ekonomik olarak Çin'e bağımlı olması, Çin'e karşı ticari açık vermesi ve Çin'den ihracat oranının Çin'e yaptığı ithalat oranından fazla olması AB'yi asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesi içine sokmaktadır. AB'nin Çin ile asimetrik bağımlılık ilişkisinin giderek artması gelecekte AB'nin Çin'e daha bağımlı hale gelmesi sorunun yaratacağıdır. 2008 yılında etkisi büyük olan ekonomik krizde Çin'in AB'ye yatırımlar aracılığı ile yardım etmesinin arkasında hem Çin kendisi de ekonomik sorunlardan etkilenmemesi yatıyordu hem de piyasa ekonomisi statüsünün kendisine tanınacağına dair beklentileri vardı. Ancak hala uygulanan anti-damping önlemleri ve hala Çin'e piyasa ekonomisi statüsü tanınmaması Çin'e bir maliyet oluşturmaktadır. Özellikle bu iki uygulama hem AB hem de Çin'i sorunlara karşı daha açık bir hale getirmektedir. AB ise Çin'e piyasa ekonomisi tanınması durumunda Çin'in çok büyük bir sanayisi olduğundan Çin'e daha bağımlı hale gelmesinden endişe etmektedir.

AB-Çin ilişkilerini tehdit eden bir diğer konu ise yabancı yatırımlarda iki tarafın da birbirlerine eşit haklar tanımamasıdır. Çin, AB'deki DYY'lerde daha eşit haklara sahipken, Çin, AB'li şirketlere kendi şirketlerine tanıdığı haklarda eşit davranmamaktadır. Bu durum, Çin'deki AB'li yatırımcılar tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır.

Neoliberal teorisyenlere göre bir devletin diğer devletin üzerindeki gücünün kaynağı karşılıklı bağımlılıktır. Teoriye göre, aktörler arasında bu ilişkinin olabilmesi için aktörlerin üzerinde bir maliyeti ve olumsuz yansıması olmalıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde AB-Çin ilişkilerinde ise karşılıklı olarak mutlak çıkar elde edilmemektedir. AB'nin Çin'e yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı daha bağımlı olduğu tespit edilmektedir. Bu durumda iki aktörün arasında asimetrik bir karşılıklı bağımlılık durumundan söz edilebilmektedir. Avrupa içerisinde 2008 krizinin etkilerinin hala sürüyor olması, AB için Çin pazarının, sanayisinin ve mallarının önemli bir yere sahip olması, AB'nin Çin'e, Çin'in AB'ye bağlılığından daha çok olduğunu göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Çin'in AB üzerindeki pazarlık gücünün daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Örneğin AB üyeleri, Tiananmen Olayları sonrası Çin'e uygulanan yaptırımları gevşetmek için 1990'lı yılların başında bir çabaya girdiler. O yıllarda, ekonomik ilişkilerinin yanı sıra geniş bir siyasi ve insan hakları diyalogu kurulmak istenmişti. Ancak AB, Çin pazarının ABD ve Japonya rekabetine kaptırma korkusu ile silah ambargosu hariç uyguladığı ambargoları aşamalı olarak kaldırmıştır. Bunun yanı sıra Çin'e silah satışının tekrar uygulamaya alınması da AB gündemine ara sıra gelmektedir. Bu durum, AB'nin ekonomik çıkarlarını AB norm ve değerleri üzerinde tuttuğu ile ilgili tartışmalara yol açmaktadır.

AB üyesi ülkeler arasında Çin'e karşı ortak bir tutum da bulunmamaktadır. Özellikle Almanya ve Fransa, ekonomik gücünü koruyabilmek için Çin ile ilişkilerinin daha iyi olmasından yanadır. Böyle bir durum ise Çin'i, AB'ye karşı asimetrik karşılıklı bağımlılığa göre daha avantajlı bir hale getirmektedir. Her ne kadar böyle bir asimetrik ilişkide Çin avantajlı olsa da AB'nin avantajlı olduğu durumlarda vardır. Çin, kendi pazarında Avrupalı şirketlerin varlığını devam ettirmek ve artırmak istemektedir. Çin, kalkınmada ihtiyacı olan ekonomik yatırım ve teknolojiyi Avrupalı şirketler aracılığı ile sağlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hem AB'nin hem de Çin'in atacağı adımlarda birer maliyet vardır ve karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır. AB ve Çin ilişkilerinde AB'nin ticari olarak daha bağımlı olması ve alacağı kararlarda ticareti ön planda tutması Çin'in AB'ye karşı pazarlık gücünün daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Ancak iki aktör arasındaki ilişki çift taraflı olduğu için ilişkilerin bozulmasından az veya çok her ikisi de etkilenecektir.

Ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan kapsamlı bir işbirliği içinde olan AB ve Çin için askeri güvenlik gündemlerinde ilk sırada yer almamaktadır. Coğrafi uzaklıkları, tarihsel bir sınır sorunlarının olmaması gibi durumlardan dolayı potansiyel düşman olarak birbirlerini görmemektedirler. AB ve Çin arasında karşılıklı bağımlılık durumu arttıkça da ihtiyaç duydukları malları savaşarak elde etmekten ziyade bu mallara ticaret yaparak bu ulaşmayı tercih etmektedirler. Devletler, bir ülkede uzun vadeli kalıcı etki etmek, ekonomik ve siyasi ilişki kurmak için DYY yolunu kullanmaktadır. AB ve Çin de bu yolu kullanarak birbirleri ile uzun vadeli bir ilişki kurmaktadır. Özellikle 2008 yılında Çin, DYY'ye önem vererek AB içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

AB ve Çin güvenlik açısından askeri güvenlik önlemleri kullanmasalar da uluslararası sistemin getirdiği etkilerle beraber iki tarafında güvenlik ile ilgili bakış açıları birbirlerine yakınlaşmıştır. Her ikisi de terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, ulusötesi suç, çevre felaketleri, kara para aklama gibi suçların güvenlik tehdidi oluşturduğuyla ilgili ortak bir noktada durmuşlardır. AB ve Çin birbirlerini tehdit olarak görmeseler de bu tarz durumlarda işbirliği alanlarını tercih etmektedirler. Çünkü AB ve Çin, birbirlerini rakip ve tehdit olarak görmek istememektedir.

AB ve Çin arasında doğrudan yabancı yatırımlar arasında eşit bir rekabet alanı bulunmamaktadır. Birlik, Çinli şirketlerin Avrupa'da daha rahat hareket edeceği bir ortam sağlamaktadır. Ancak Çin, Avrupalı şirketler için aynı ortamı sağlayamamaktadır. Bu da yabancı yatırımlar için adil bir rekabet ortamını yaratmamaktadır. AB yöneticileri hem Çin'i vazgeçilmez bir ortak hem de sistematik bir rakip olarak değerlendirmektedirler. Bu açıdan, AB, Çin ile çıkarları ve değerleri doğrultusunda işbirliği yapmak istemektedir.

Yapılan çalışmanın sonucunda, AB ve Çin'in hem uzak coğrafyalarda olması hem de farklı siyasi yapılara sahip olmalarına rağmen stratejik ortaklıklarının devam etmesiyle ilgili bazı bulgulara ulaşılmıştır. İlişkilerin devamlığındaki yoğunluk öncelikli olarak ekonomik ilişkilerinin yoğun olmasına bağlıdır. İkincil olarak uluslararası sistemde çok kutuplu bir alan oluşturmak istemektedirler. Her ikisinin de işbirliği yapmadığı bir ortamda oluşabilecek bir güç boşluğu, ABD'yi avantajlı duruma getirecektir. Bu da ABD ile Çin arasında oluşabilecek rekabet ortamında AB'yi güçsüz bırakabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda ABD gücü ve etkisine karşı Çin ve AB tek başlarına hareket edemeyeceklerinin farkındalar. Bu yüzden AB, Çin ve ABD'nin savaş alanı olmak istememekle beraber ABD baskısı altına girmemek için de Çin'in iyi bir stratejik ortak olduğu kanısındadır. Çin ise Avrupa aracılığı ile Batı'ya

ulaşmak ve bölgesel alanlarda da etkin olmak istemektedir. Çin, AB'nin de yakın olduğu coğrafyadan, pazardan ve yatırımlarından faydalanmak istemektedir. Ayrıca Çin, ihracatında önemli bir yere sahip olan AB ile negatif yönde ilerleyecek bir ilişki kurmak istememektedir.

Yukarıdaki bulgular, stratejik ortaklığın gelecek dönemlerde bozulmasına fırsat vermeyeceğini göstermektedir. Ancak asimetrik bağımlılık, AB'nin Çin'e karşı yoğun bir bağımlılığını da getirmektedir. Bu durumda gelecek yıllarda AB lehine bir bağımlılık için adım atılmazsa AB, Çin'e daha fazla bağımlı bir duruma gelecektir ve bağımlılık dengeleri değişecektir. AB üyelerinin ortak bir karar ile Çin'e karşı ortak bir adım atamaması ise AB'yi daha zor bir duruma sokacaktır. Ekonomik bağımlılık ve AB içerisinde oluşmayan tek seslilik AB'nin norm ve değerlerine zarar vererek AB'yi Çin'e karşı daha güçsüz konuma getirmektedir.

KAYNAKÇA

Akçadağ A. E., “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri”, *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2016, (9), ss. 33-56.

Akdağ, Z., “Çin Karakteristiğiyle Dünya Düzeni: Geçmişten Günümüze Haraççı Sistem, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2022/48, ss.365-382.

Akçay, N., “ABD-Çin mücadelesinin arka planı:Teknoloji savaşları”, Independent Türkçe, 18.08.2020, <<https://www.indyturk.com/node/228641/t%C3%BCrkiyeden-sesler/abd-%C3%A7in-m%C3%BCcadelesinin-arka-plan%C4%B1-teknoloji-sava%C5%9Flar%C4%B1>> (20.05.2023).

Ali, S., Guo, W., “Determinations Of FDI In China”, *Journal Of Global Bussiness And Technology*, 2005/1, (2), ss.21-33.

Anadolu Ajansı, “Trump’ın ‘Geri Çekilme’ Doktrini”, <<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trumpin-geri-cekilme-doktrini/939813>> (12.04.2023)

Angang, H., “Strengthening Sino-European Cooperation”, *China Dialogue*, <<https://chinadialogue.net/en/business/1836-strengthening-sino-european-cooperation/>>, 26.03.2008.

Anthony, I., J., Zhou, F., Su, “EU Security Perspectives In An Era Of Connectivity: Implications For Relations With China”, *Stockholm International Peace Research Institute*, 2020/3, ss.1-25.

Aras, İ., (2018), *Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler*, (1.Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.

Arı, T., (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri:Çatışma,Hegemonya, İşbirliği*, (8. Baskı), MKM Yayıncılık, Bursa.

Avrupa Konseyi, “Çin’in Avrupa Birliği Deklarasyonu”, Madrid, 26-27 Haziran 1989, https://www.europarl.europa.eu/summits/madrid/default_en.htm.

Beşer, M. E., (2018), “Çin – AB İlişkileri: Reddedilemez Teklifler, Vazgeçilmez Prensipler” Boğaziçi Araştırma Merkezi, 2018.

Balducci, G., “The Role Of The European Union In China's Accession To The Wto”, *II Politico*, 2011/76, (2 (227)), ss.101-121.

Baker, P., “Human Rights, Europe and People’s Republic of China”, *The China Quarterly*, 2002/169, ss.45-63.

Başçıl, H., (2013), *Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010*”, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara (Türkiye).

Baudin, P., “China and the European Union: Ambivalent Relations”, *Konrad Adenauer Stiftung*, 2006.

Burchill, S., vd., (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, (4. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul.

Casarini, N., (2006), *The Evolution Of The EU-China Relationship: From Constructive Engagement To Strategic Partnership*, European Union Institute For Security Studies, Paris.

Casarini, N., (2006) *A critical analysis of European Union Foreign Policy towards China (1995-2005)*, (Yayımlanmış doktora tezi), London School of Economics and Political Science, Department of International Relations, United Kingdom.

Casarini, N., “What Role For The European Union In Asia? An Analysis Of The EU’s Asia Strategy And The Growing Significance Of EU-China Relations”, *Current Politics And Economics Of Asia*, 17/2008, (1), ss. 59-82.

Casarini, N., “Rising to the Challenge: Europe’s Security Policy in East Asia amid US-China Rivalry”, *The International Spectator*, 2020/55, (1), ss.78-92.

Catham House, (2007), “Changing Climates—İnterdependencies On Energy And Climate Security For China And Europe”, . The Royal Institute of International Affairs, Londra.

Chen, D., “Explaining China's Changing Discourse On Human Rights, 1978-2004”, *Asian Perspective*, 2005/29, (3), ss.155-182.

Chen, Z., Dai, vd. (2013). “China's Priorities And Strategy In The China-EU Relations. In China And The European Union: Future Directions”, CEU Ediciones, Madrid.

China-CEEC Cooperation, <http://www.china-ceec.org/eng/jj/zyjz/202112/t20211228_10476286.htm> (15.05.2023).

China's EU Policy Paper, (13.10.2003), China Embassy, <http://cy.china-embassy.gov.cn/eng/zgyom/200310/t20031013_3122851.htm> (29.04.2023).

Christiansen, T., vd., (2019) The European Union and China, (1. Baskı), Red Globe Press, Londra.

Choros-Mrozowska, D., “The Impact of Covid-19 on Eu-China Trade Flows”, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25/2022, (4), ss. 161-178.

Commission Policy Paper For Transmission To The Council And The European Parliament, A maturing partnership - shared interests and challenges in EU-China relations (Updating the European Commission's Communications on EU-China relations of 1998 and 2001), 52003DC0533.

Cotter, A. (2021). The European Union and China: Partnership in Changing Times. *The European Union's Strategic Partnerships: Global Diplomacy in a Contested World*, 221-244..

Council of the European Union, “Fift EU-China Summit”, 24.09.2002, 12335/02.

Council of the European Union, (2006), “Ninth EU–China Summit” 11.09.2006, 12642/06.

Council of the European Union, “Seventh EU-China Summit”, 08.12.2004, 1506/04.

Dadush, U., M., Dominguez-Jimenez, T., Gao, “The State Of China-European Union Economic Relations, *Bruegel Working Paper*, 2019/9, ss.1-26.

Dossi, S., The EU, China, And Nontraditional Security: Prospects For Cooperation In The Mediterranean Region”, *Mediterranean Quarterly*, 2015:/26, (1), ss. 77-96.

Ermağan, İ., “Çin ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Sorun Alanları ve Kriz Yönetimi”, *Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/2018, (16), ss.85-96.

ETIAS, “China and the EU in Climate Geopolitics”, <
<https://eias.org/publications/op-ed/china-and-the-eu-in-climate-geopolitics%EF%BF%BC/>>, 08.04.2022.

Esteban, M., “El Efecto Trump En Las Relaciones UE-China”, Real Instituto Elcano, 2017. < <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/el-efecto-trump-en-las-relaciones-ue-china/>> (01.05.2023).

Esteves, M., vd. (2003), European Union Direct Investment in China: Characteristics, Challenges and Perspectives, (1. Baskı), Routledge, Londra ve New York.

European External Action Service, “EU-China Relations Factsheet” Brussels: European External Action Service. <https://eeas.europa.eu/topics/external-investment-plan/34728/eu-chinarelations-factsheet_en.>, (01.04.2023).

European Commission, European External Action Service, Joint Communication To The European Parliament And The Council: Elements For A New Eu Strategy On China, 22.06.2016, 52016JC0030.

Eurostat, “China-EU - International Trade In Goods Statistics 2022”, 2022.

Eurostat, “Trade in Goods by Top 5 Partners, European Union, 2021”, <
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/visualisations>> ,
(13.05.2023).

Evans, G. ve Newnham, J., (2007), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, çev. H. Ahsen Utku, (1.Baskı), Gökkuşbuğu, İstanbul.

Geeraerts, G. (2013) “EU- China Relations”, *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, ed. Thomsas Christiansen, Emil Kirchner and Philomena Murray, Palgrave Macmillan, Londra.

Gemmer, M., A., Wilkes, L.M., Vaucel, “Governing Climate Change Adaptation in the EU and China: An Analysis of Formal Institutions”, *Advances In Climate Change Research*, 2011/2, (1), ss.1-11.

Godement, F., (2020), “China’s Relations with Europe”, *China & The World*, (1.Baskı), ed. David Shambaugh, Oxford University Press, New York.

Gözener, R., (2019), Uluslararası İlişkiler Teorileri, (2.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Griffiths, M., (1999), Fifty Key Thinkers In International Relations, (1. Baskı), Routledge, New York.

Geeraerts, Gustaaf. "EU-China relations." The palgrave handbook of EU-Asia relations. Palgrave Macmillan, London, 2013. 492-505.

Griese, O., “EU-China relations—an assessment by the communications of the European union”, 4/2006, (4), 543-553.

Gürkaynak, M., S., Yalçiner, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, 6/2009, (23), ss.73-92.

Gönültaş, B., “AB Üyeleri Çin’e Yönelik Strateji Arayışında”, 2019. <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-uyeleri-cin-e-yonelik-strateji-arayisinda/1443838>>

Griger, G., (2018) “China, the 16+1 format and the EU”, EPRS: European Parliamentary Research Service, Belgium.

Henemann, T, M., Huotari, “EU-China FDI: Working towards reciprocity in investment relations”, Rhodium Group ve Mercator Institute for China Studies (MERICS), 2018

Harris, S., (2014), China’s Foreign Policy Stuart Harris, (1. Baskı), Cambridge Polity Press, İngiltere.

Hassink, R., L., Lun, A., Jensana, vd., (2020), “EU-China Regional Innovation Joint Study”, IUC Project, Avrupa Birliği.

Herrero A. G., Jianwei, X., “Trump Could Give New Impetus To EU-China Relations”, 2016. < <https://www.bruegel.org/blog-post/trump-could-give-new-impetus-eu-china-relations>>

Hölscher, J., E., Marelli, M., Signorelli, “China and India In The Global Economy”, *Economic Systems*, 2010/34, ss. 212-217.

Huld, Arendse, “EU-China Relations – Trade, Investment, and Recent Developments”, *China Briefing*, 2023. <Arendse Huld <https://www.china->

briefing.com/news/eu-china-relations-trade-investment-and-recent-developments/#:~:text=China%20was%20the%20EU's%20second,EU's%20total%20trade%20that%20year> (28.04.2023).

Joachim, U., (2021) "EU-China Relations in Challenging Times", Avrupa Parlamentosu, EPRS.

Jungbluth, C., (2021) "Challenge and Opportunity: China inside the WTO and EU-China Relations" Bertelsmann Stiftung.

Kaminski, T., "China's Regional Policy and the Influence of the EU Assistance", *European Spatial Research and Policy*, 2009/16, (1), ss.93-114.

Keohane, R. ve J., Nye, (2011), *Power and Interdependence*, (4. Baskı), Longman Classics in Political Science, United States.

Keohane, R. ve Nye, J., "Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak", (çev. Hande Dizdaroğlu), *Uluslararası İlişkiler*, 12/2015, (46), ss.79-104.

Kinzelbach, K., Thelle, H., "Taking Human Rights To China: An Assessment Of The Eu's Approach", *The China Quarterly*, 2011/205, ss. 60-79.

Kramer, M., "Normative Rapprochement and Security Cooperation Between China and the European Union", *Cornell International Affairs Review*, 2021/14, (2), ss. 54-91.

Kirchner, E. J., vd., (2016), "EU-China Security Cooperation In Context", *Security Relations between China and the European Union: from convergence to cooperation*, Cambridge University Press, ss. 287-304.

Inotai, A. "Economic Relations Between The European Union and China", *Europe Enformation*", 4/2013, ss. 47-84.

Leal-Arcas, R., "Challenges and Opportunities in the EU-China Trade Relations", *China and the Belt and Road Initiative: Trade Relationships, Business Opportunities and Political Impacts*, 2022, 35-54.

Lee, O., "Communist China and Western Europe", *Current History*, 47/1964, (277), ss.143-148.

Ling, J., “Ten-year Sino-EU Partnership on Climate Change: Leads to Comprehensive and Pragmatic Cooperation”, *China Institute of International Studies: CIIS*, 2015.

Mansfield, E., B., Pollins, “The Study Of Interdependence And Conflict: Recent Advances, Open Questions And Directions For Future Research”, *Journal Of Conflict Resolution*, 45/2001, (6), ss.834-859.

Masterson, J., “Power, Interdependence And Conflict: What IR Theories Tell Us About China’s Rise”, *The Commonwealth Review*, 2/2014, (1), ss.4-37.

McElwee, L., (2023) “The Rise and Demise of the EU-China Investment Agreement: Takeaways for the Future of German Debate on China”, *CSIS: Center For Strategic & International Studies*.

Meissner, W., “Cultural Relations between China and the Member States of the European Union”, *The China Quarterly*.2002/169, ss.181-203.

Men, J., “Between Human Rights and Sovereignty – An Examination of EU-China Political Relations”, *European Law Journal*, 2001/17, (4), ss.34-550.

Men, J., Challenges To The EU–China Strategic Partnership, *EU-China Observer*, 2012/ 6, ss.4-9.

Miao Deshun: China’s Last Tiananmen Prisoner?, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-27659475>, (26.05.2023).

Minarcikova, E., “EU-China Cooperation On Regional Policy”, *Perspectives in Science*, 2016/7, ss.30-38.

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, “Joint Press Communiqué of the 14th China-EU Summit”, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/201202/t20120221_420255.html 14.02.2012.

Montesano, F.S., “EU-China Security Relations: Discourse Vs Practice And The Role Of EU Member States”, *The International Spectator*, 2019/54, (2), ss.139-158.

Nye, J. ve D., Welch, (2010), Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, çev. Renan Akman, (1.Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Picciau, S., “The "One Belt One Road" strategy between opportunities & fears: a new stage in eu-china relations?”, *IndraStra Global*, 2016, ss.1-14.

Presidency Conclusions European Council, (26-27.06.1989), 254/2/89.

Rana, W., “Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts”, *International Journal of Business and Social Science*, 6/2015, (2), ss. 290-297.

Sajdak, W., (2013) *Assessing Strategic Partnership Policy-Does EU-China Dialogue Architecture fit the objectives of the EU Strategic Partnership Policy toward China?* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), CIF, Avrupa Enstitüsü/ Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası Çalışmalar, Nice (Fransa). (?)

Scott, D., “China-Eu Convergence 1957–2003: Towards A ‘Strategic Partnership’”, *Asia Europe Journal*, 5/2007, (2), ss.217-223.

Shambaugh, D., “China and Europe: The Emerging Axis.” *Current History*, 103/2004, (674), ss. 243-248

Shen, W. (2013) “EU–China Relations on Human Rights in Competing Paradigms: Continuity and Change”, *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, ed. Thomsas Christiansen, Emil Kirchner and Philomena Murray, Palgrave Macmillan, Londra.

Silva, J.B., (20.09.2022), “EU-China relations in the first 20 years of the 21st century” (15.11.2022), <https://www.clbrief.com/eu-china-relations-in-the-first-20-years-of-the-21st-century/>

Simith, H., “Greece Blocks EU's Criticism At UN Of China's Human Rights Record”, *The Guardian*, 18.06.2017.

Snyder, F., (2009), *The European Union and China, 1949-2008*, Oxford and Portland, Oregon.

Stumbaum,M., “Opportunities And Limits Of EU-China Security Cooperation”, *The International Spectato*, 2007/42, (3), ss.351-370.

Union And China, 1949-2008, (1. Baskı), Hart Publishing, Oregon.

Sönmezoğlu, F., (2010), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, (4. Baskı), Der Yayınları, İstanbul.

Stec, G., “EU-China Climate Cooperation + China's new Special Representative for Central and Eastern Europe, MERICS, < <https://merics.org/en/merics-briefs/eu-china-climate-cooperation-chinas-new-special-representative-central-and-eastern>>, 15.09.2022.

Şimşek, M., “Çin Halk Cumhuriyetinin Dünya Ticaret Örgütüne(WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çinin Geleceine likin Senaryolar”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* , 12/2005, (2) , ss. 77-90.

Taneja, P., “China–Europe Relations: The Limits Of Strategic Partnership", *International Politics*, 47/2010, (3), ss. 371-387.

Taştan, S., H., Özekicioğlu, “Development of European Union and China Bilateral Trade After The 2008 Financial Crisis: A Cluster Analysis”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4/2014, (2), ss.336-343.

Taylor, M.R., “Inside the EU–China Human Rights Dialogue: assessing the practical delivery of the EU’s normative power in a hostile environment”, *Journal of European Integration*, 2022/44, (3), ss.365-380.

The World Bank, “GDP Growth (annual %) – China”, (13.05.2023).

The State Council Information Office The People’s Republic of China (SCIO), “The Numbers Behind China-EU Economic Ties”, 02.12.2022.

Trade Witch China Increasingly Important, Destatis, https://www.destatis.de/Europa/EN/Topic/Foreign-trade/EU_tradingPartner.html (Erişim Tarihi: 22.05.2023).

United Nations Climate Change, “Adaption and Resilience”, < <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/introduction#adaptation>> (Erişim Tarihi: 29.05.2023).

UN News, “China Headed Towards Carbon Neutrality By 2060; President Xi Jinping Vows To Halt New Coal Plants Abroad”, 21.09.2021.

Yahuda, M., (2020), "China's Relations with Asia", *China & The World*, (1.Baskı), ed. David Shambaugh, Oxford University Press, New York.

Zacher, M., (2000) "The Decaying Pillars Of The Westphalian Temple: Implications For International Order And Governance", *Governance Without Government: Order And Change In World Politics*, James N. Rosenau, C.5, Cambridge University, United Kingdom.

Zhimin,D., vd., (2011) "China's Priorities and Strategy in the China-EU Relations", (1.Baskı). CEU Ediciones,Madrid.

Xin, C., "China-EU Trade and Economic Relations (2003-2013)", *Global Economic Observer*, 2/2014, (1), ss.41-55.

Waltz, K., "Structural Realism After The Cold War", *International Security*, 25/2000, (1), ss.5-41.

Wong, R, "The Issue of Identity in the EU-China Relationship", *Politique européenne*, 39/2013, ss. 158-185.

WTO, "China files WTO complaint against US, EU over price comparison methodologies", 12 Aralık 2016
https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/ds515_516rfc_12dec16_e.htm.

Yahuda, M., (2020) "China's Foreign Policy Making Process Players and Institutions", *China & The World*, (1.Baskı), ed. David Shambaugh, Oxford University Press, New York.

Yu, J., "After Brexit: Risks And Opportunities To EU-China Relations" *Global Policy*, 8 /2017, ss. 109-114.

Wiessala, G., "Duality-Dialogue-Discourse: Some Perspectives On Human Rights In EU-China Relations", *The European Union And China:Interests and Dilemmas*, (ed. Georg Wiessala, vd), Rodopi, Amsterdam, 2009, ss. 83-102.

Zaborowski, M., "EU-China Security Relations", *Institut études de sécurité [cit. 22.05. 2013]* 2008.

Zhao, S., (2020) “China’s Foreign Policy Making Process Players and Institutions”, *China & The World*, (1.Baskı), ed. David Shambaugh, Oxford University Press, New York.

Zyla, B., “Riding The Asian Tiger? How The Eu Engaged China Since The End Of The Cold War”, *Current Politics and Economics of Asia*, 17/20008, (1), ss. 83-105.

